

İZMİR

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İZMİR JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl/Year :2023 Cilt/Volume:5 Sayı/Issue No:2

E-ISSN: 2687-4407

İZMİR AKADEMİ
DERNEĞİ

İZMİR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İzmir Journal of Social Sciences

e-ISSN:2687-4407

Cilt/Volume :5

Sayı/Number:2

Yıl/Year:2023

TARANDIĞIMIZ DİZİNLER

Index Copernicus

Scilit

CrossRef

Harvard Library

EuroPub

OpenAIRE

Base

Academindex

ResearchGate

IAD

Academic Resource Index (Researchbib)

ASOS Index

Advanced Science Index

Türk Eğitim İndeksi

Academia.edu

Google Scholar

Scientific Indexing Services (SIS)

ROAD

Internet Archive Scholar

DİZİNLER / INDEXES

	Index Copernicus
	Index Copernicus (Master List)
	Scilit
	CrossRef
	Harvard Library
	EuroPub
	OpenAIRE
	Base
	Academindex
	IAD
	Academic Resource Index (Researchbib)
	ASOS Index
	Advanced Science Index
	Türk Eğitim İndeksi
	Academia.edu
	Google Scholar
	Scientific Indexing Services (SIS)
	ROAD
	Internet Archive Scholar

İZMİR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2023

Derginin Sahibi : İZMİR AKADEMİ DERNEĞİ
Sorumlu Müdür : Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ
Yönetim Yeri : İzmir
Yayının Türü : Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayınlanır.

Editör : Araş. Gör. Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

---

Editör Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Maliye Alan Editörü

Prof. Dr. Bülent Derviş, Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya

İktisat Alan Editörü

Prof. Dr. Selim Şanlısoy, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Yönetim Bilişim Sistemleri Alan Editörü

Doç. Dr. Aybeyan Selim, Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
Araş. Gör. Ceyda Ünal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

İşletme Alan Editörü

Doç. Dr. Melissa Nihal CAGLE, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Narimane Dris, Ferhat Abbas Üniversitesi- Serif 1 Cezayir

Avrupa Çalışmaları ve Balkan Siyaseti Alan Editörü

Doç. Dr. Çağdaş Cengiz, Türkiye
Dr. Önder Canveren, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Kamu Yönetimi Alan Editörü

Araş. Gör. Anıl Tahir Güngördü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

---

Yazışma Adresi : İzmir Sosyal Bilimler Dergisi

Adres : Büyükkale Mh. Kerimoğlu Sk. No:40-2 Tire/İZMİR

Web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izsbd>

Email : izmirakademidernegi@gmail.com

Email : izmirakademidernegi@outlook.com

Email : info@izmirakademi.org

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

- Prof. Dr. Adalet Hazar; Başkent Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ahmet Kaya; Ege Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ahmet Özen; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ayşegül Taş; Uşak Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Bahrija Umihanic; University Of Tuzla, Bosnia Herzegovina
- Prof. Dr. Cevdet Yiğit Özbek; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Elshan Bagirzadeh; Azerbaijan State University Of Economics, Azerbaijan
- Prof. Dr. Fatih Coşkun Ertaş; Atatürk Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Giuseppe Galassi; University Of Parma, Italy
- Prof. Dr. Güneş Yılmaz; Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Gürbüz Özdemir; Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Hakan Altın; Aksaray Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Hakan Kahyaoğlu; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Halit Targan Ünal; Doğu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İlker Kıymetli Şen; İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İrfan Kalaycı; İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İsmail Küçükaksoy; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Kâmil Tüğen; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Osman Çevik; Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ruziye Cop; Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Sadık Özlen Başer; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Selim Şanlısoy; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Serdar Kurt; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Süleyman Uyar; Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Süleyman Yükçü; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Şenol Babuşcu; Başkent Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Şerafettin Sevim; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Verda Canbey Özgüler; Anadolu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Yusuf Cahit Çukacı; İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Zeki Boyraz; Fırat Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Aysun Kahraman; Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ayşe Atılğan Yaşa; Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ayşenur Tarakçıoğlu Altınay; Uşak Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Beata Ślusarczyk; Czestochowa University Of Technology, Poland
- Doç. Dr. Birsal Sabuncu; Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Burcu Oralhan; Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Chung Jee Fenn; Berjaya University College, Malaysia
- Doç. Dr. Çağdaş Cengiz; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Dilek Sürekçi Yamaçlı; Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Dinmukhamed Kelesbayev; Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakistan
- Doç. Dr. Ekrem Yaşar Akçay; Hakkari Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Emir Mehmedović; University Of Sarajevo , Bosnia Herzegovina
- Doç. Dr. Gözde Koca; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Gül Kayalidere; Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Gülizar Çakır Sümer; İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Habip Demirhan; Hakkari Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Hakan Murat Arslan; Düzce Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Hakan Pabuçcu; Bayburt Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Hatime Kamilçelebi; Kırklareli Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

- Doç. Dr. Hilmiye Türesin Tetik; Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Işıl Erem Ceylan; Uşak Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İsmail Durak; Düzce Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Jelena Poljasevic; University Of Banja Luka , Bosnia Herzegovina
- Doç. Dr. Kadir Tutkavul; Bursa Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Kamile Bahar Aydın; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Kısmet Deliveli; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mehmet Cem Bölen; Atatürk Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Nagy Henrietta; Szent Istvan University, Macaristan
- Doç. Dr. Nevzat Tetik; İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Nurcan Süklüm; Hitit Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Osman Pala; Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Oytun Meçik; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ömer Aydın; Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Özge Korkmaz; Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ramazan Ekinci; İzmir Bakırçay Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Saša Petković; University Of Banja Luka , Bosnia Herzegovina
- Doç. Dr. Serdar Yay; İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Süleyman Emre Özcan; Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Şakir İşleyen; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Tajana Serdar Raković; University Of Banja Luka, Bosnia Herzegovina
- Doç. Dr. Tekin Avaner; Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
- Doç. Dr. Umut Ali Koray Kayalidere; Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ural Gökay Çiçekli; Ege Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Üzeyir Aydın; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Yaşar Akça; Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Zahide Acar; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Bakkaloğlu; İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Banu Sarıbay; Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Barış Kandeğer; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Caner Ekizceleroğlu; Trakya Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Esra Gökçen Kaygısız; Giresun Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Fatma Selen Madenoğlu; Abdullah Gül Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Gaye Topa Çiftçi; Alanya Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Mutlu; Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kübra Kandemir; İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Hayriye Hilal Bağlıtaş; Erciyes Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Kübra Mert; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Leyla İçerli; Aksaray Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sadık Aydın; Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Murat Genç; Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Nur Fidancı; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Nur Kuban Torun; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Okan Güray Bülbül; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Özlem Sökmen Gürçam; Iğdır Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Remzi Bulut; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Sahra Sayğan Tunçay; Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Sevtap Sarioğlu Uğur; Uşak Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Tolga Dağlaroğlu; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Vahdet Özkoçak; Hitit Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Dr. Berna Hepbilgin; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ercan Bahtiyar; Uşak Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Ceylan; Uşak Üniversitesi, Türkiye
Dr. Lidija Davidovska; International Balkan University, North Macedonia
Dr. Louiza Amziane; University Of Tizi Ouzou, Cezayir
Dr. Mariya Veleva; University Of Economics Varna, Bulgaria
Dr. Muhammet Damar; Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Dr. Seid Ahmed Mohammed; Arba Minch University, Ethiopia

İzmir Sosyal Bilimler Dergisi bilimsel/özgün araştırma ve derleme makaleleri yayınlamaktadır. Haziran ve Aralık olmak üzere elektronik olarak yılda iki kez yayınlanır. Kapsamına giren **Türkçe, İngilizce** ve **Fransızca** dillerinde yazılmış makaleler yayınlayan ve Türkiye, Azerbaycan, Bosna Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Etyopya, İtalya, Kazakistan, Kuzey Makedonya, Macaristan, Malezya ve Polonya olmak üzere 12 farklı ülkeden bilim insanlarını kurullarında barındıran **uluslararası bilimsel çift kör hakemlik sistemini benimsemiş bir dergidir**. Dergi, Açık erişim ilkesini benimsemiştir. Açık erişim, işlem ücreti, yayın ücreti veya başka bir ad altında yazarlardan ücret talep edilmemektedir.

Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İzmir Journal of Social Sciences publishes scientific/original research/review articles. It is published electronically twice a year, in June and December. It is an **international scientific refereed journal** that publishes articles written in **Turkish, English** and **French**, and includes academicians from 12 different countries in its boards. Uses "Double-Blind Peer Review" in reviewing processes. It has adopted the open access principle. No fee is requested from the authors for open access, processing, publication fee or otherwise. It is totally **FREE**.

The responsibility of the articles published in this journal in terms of science and language belongs to the authors. The articles published in the journal cannot be used without reference.

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler alanında özgün çalışmaların yayımlandığı bir dergi olan İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 5. cilt 2. sayısı ile karşınızdayız.

Dergimizin bu yeni sayısında büyük bir özen, özveri ve dikkatle hazırladığımız birbirinden değerli **beş (5) adet** makale yer almaktadır. Makalelerin **üç (3) adet** Araştırma makalesi **iki (2) adet** derleme makalesidir. Makalelerden **iki (2) adet** İngilizce ve **üç (3) adet** Türkçe dilinde yayınlanmıştır.

Dergimiz, uluslararası dizinlerde taranmak ve yayınlanan makalelerin görünürlüğünü arttırmak için gereken çalışmaları titizlikle yürütmektedir. Dergimizde yayınlanan makalelerin daha fazla atıf alması için çeşitli yöntemler denenmektedir. Tüm bu çalışmaların en kısa sürede sonuçlarını göstereceğine inancımız tamdır. Bu dileklerle dergimizin yeni sayılarında görüşmek üzere sağlıklı günler dileriz.

Araş. Gör. Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ
Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Makaleler/Articles	Tip/Type	Sayfa/ Page
Uluslararası İlişkiler Disiplininin Evrimine Genel Bir Bakış An Overview of the Evolution of the International Relations Discipline Erdi KUTLU	Derleme/Review	67
Çocukların İktisadi Kavramları ve Sistemleri Anlamlandırma Süreçleri Children's Meaning-Making Process of Economic Concepts and Systems Buse GÖNÜL	Derleme/Review	77
Collaboration Patterns and Topic Trends in Business Process Management Conferences İş Süreçleri Yönetimi Konferanslarının İşbirliği Örüntüleri ve Konu Eğilimleri Muhammet DAMAR, Güzin ÖZDAGÖĞLU, Onur ÖZVERİ	Özgün Araştırma/Original Research	88
Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Uygulamalarının Sosyal Boyutu: İzmir Analizi The Social Aspect of Renewable Energy Investments and Practises: İzmir Analysis Ömer Ozan YAKAN, Yunus Emre ÖZER	Özgün Araştırma/Original Research	108
COVID-19 impact into the Spanish cultural & entertainment industry: Assessment of public and private management in digital economy İspanyol kültür ve eğlence endüstrisine COVID-19 etkisi: Dijital ekonomide kamu ve özel yönetimin değerlendirilmesi Antonio SÁNCHEZ-BAYÓN, Roberto ARPI	Özgün Araştırma/Original Research	122

Uluslararası İlişkiler Disiplininin Evrimine Genel Bir Bakış*

An Overview of the Evolution of the International Relations Discipline

Erdi KUTLU¹

Öz

Uluslararası ilişkiler; eski Çin, Antik Yunan ve Roma uygarlıklarından başlayarak tarihsel bir çerçeve ve perspektif dahilinde günümüze taşınan bir kavram ve disiplinlerarası bir disiplini ifade eder. Bununla birlikte tarih boyunca var olmuş devlet, monarşi ve imparatorlukların karşılıklı, değişken ve konjonktürel ilişki biçimlerini bilimsel metotla yansıtan yekpare bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin özerk hale gelişi, yakın dönemin ürünü olup 20. Yüzyılın ilk çeyreğine denk düşer. Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi ve 1919 yılı bu açıdan bir milat olarak çokça kabul görür. Bu yönüyle bu çalışmada hem devletlerarası ilişkileri hem de bağımsız bir disiplini ifade eden uluslararası ilişkiler konseptinin teorileşme dönemleri ve tarihsel süreçleri genel ve derleyici bir bakışla açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Tarihçe, Teorileşme Süreci, Disiplin

Abstract

International relations refers to a concept and an interdisciplinary discipline that has been carried up to the present day within a historical framework and perspective, starting from Ancient Chinese, Ancient Greek and Roman civilizations. However, within the scientific method, as a monolithic field, it represents the mutual, varied, and conjunctural relationships that have existed throughout history among nations, kingdoms, and empires. The autonomy of international relations is a product of the recent period and corresponds to the first quarter of the 20th century. In this respect the end of the First World War and the following year 1919 are widely accepted as a milestone. In this regard, the theorizing periods and historical processes of the concept of international relations, which expresses both interstate relations and an independent discipline, have been studied to be explained with a general and compiling perspective.

Keywords: Discipline, History, International Relations, Process of Theorization

1. GİRİŞ

İki ya da daha fazla aktörün uluslararası sistemde birbirleri ile etkileşime girmesi uluslararası ilişkiler olarak adlandırılmaktadır². İlişki türü ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal vb. anlamda gerçekleşebilmektedir. Çoğu zaman kompleks bir yapıda ve anarşi durumu içerisinde bulunan aktörler birbirlerinin davranışlarını gözlemleyerek uluslararası sistemde pozisyon almaktadırlar. Tabi ki

devletlerin alacakları pozisyonlar sahip oldukları ekonomik, siyasal ve askeri güce bağımlı şekillenmekte ve değişkenlik göstermektedir. Uluslararası ilişkiler sisteminde en önemli aktörler devletler olsa da günümüzde aktörlerin sayısı giderek artmış ve artmaya devam etmektedir. Bunlar içerisinde devlet dışı aktörlere örnek olarak ulusüstü ve uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, yüksek sermayeli çok uluslu şirketler vb. gösterilebilir. Başka bir deyişle küresel düzen ve hiyerarşik yapı, her seferinde yeni

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Erdi KUTLU,

ORCID: 0000-0003-4340-2969

Phd., Ege Universtiy, Institute of Social Sciences, International Relations, İzmir, Türkiye. erdikutluuu@gmail.com

Bilim Doktoru, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, İzmir, Türkiye. erdikutluuu@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 27.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted : 20.06.2023

Çevrimiçi Yayın/Published : 28.07.2023

Makale Atfı Önerisi /Citation (APA):

Kutlu, E. (2023). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Evrimine Genel Bir Bakış. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 67-76. DOI:10.47899/ijss.1288688

² Bu çalışmada aktörlerin karşılıklı ilişki ve etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan uluslararası ilişkiler kavramı ile temel anlamda bu ilişkileri teorik çerçeveler kapsamında özerk sosyal bir disiplin olarak değerlendiren uluslararası ilişkiler disiplini ayırımına dikkat edilmeli, değerlendirme ve yorum yapılırken aynı kelime ile ifade edilen bu iki kavram dikkatle incelenmelidir.

aktörlerin sahneye çıkmasıyla dönüşmekte, yeniye evrilmektedir.

Eski çağlardan itibaren siyasal yapılar birbirleri ile etkileşime girmişler ve muhtelif ilişki biçimleri oluşturmuşlardır. Avrupa'da 1648 Vestfalya düzeni modern uluslararası ilişkiler düzeninin başlangıcı kabul edilmekle birlikte bu antlaşmadan itibaren geçen üç asırlık süreç sonunda uluslararası ilişkiler nihayet ayrı bir disiplin olarak belirginleşmiştir. Uluslararası ilişkiler özerk bir branş ve disiplinlerarası bir disiplin halini almadan önce alana dair konular hukuk, tarih ve siyaset bilimi disiplinlerinin sınırlarında ele alınmıştır. Vestfalya'dan itibaren geçen üç yüzyıllık sürede uluslararası ilişkilerin araştırma ve çalışma alanına haiz özerkliği tartışılmış ve ayrı bir disiplin olarak belirginleşene dek muhtelif sosyal bilim alanlarına eklenmiştir.

Uluslararası ilişkiler, moderniteye kadar gelen süreçte sisteme dahil olma ve etki yaratma açısından benzer alanlarda çalışmalar yürüten kişileri ve de yurttaşı/tebaayı dışarıda bırakıp sadece krallar ile prenslerin aralarında yürüttükleri pratik ilişkiler olarak algılandığı dönemin sonrasında, teoriyi ihtiva eden disiplin olarak Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle kavramsallaşmıştır. Savaş sonrası oluşan yıkım döneminde aktörlerin çoğalışı; başta Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu ile Batı öncülüğünde serbest pazar ekonomisine dayalı liberal düzenin dünya genelinde etkisinin artması ve şirketler başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının yeni aktörler olarak ortaya çıkmaları uluslararası sistemin dinamiğini değiştirmeye başlamıştır. Toplum içi ve dışındaki ilişkilerin değişimi ve gelişimine paralel sistemin evrimi süregitmiştir. Burada önemli olan husus; sanayi devrimi ve gelişen teknoloji ile birlikte devletlerin birbirleri ile ekonomik, siyasi, diplomatik ve dış ilişki katmanlarının artış göstermesi ve birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıklarının artmasıdır. İletişimin ve ulaşımın kolaylaşması ile küreselleşmenin ilk küçük adımlarının atılacağı aynı dönemde karşılıklı bağımlılığı var eden bir sistemin oluşması da doğal bir durum olarak belirmiştir. Daha önce bir kral, prens ya da imparator gözetiminde yaşayan ve onların tebaası durumunda bulunan halklar düzeninden vatandaşlığı esas alan modern devletler sistemine geçiş ile vatandaşlık bilinci gelişmiştir. Tabii ki bunda Fransız İhtilalinin paradigmal etkileri ve getirdiği fikirler çok önemli olmuştur. Yeni yasalarla halk içinde daha önce tebaa olan bireylerin her birinin devlet içindeki yükümlülük ve haklarının net olarak belirlenmesi ve politik sisteme entegre olmasıyla devletlerarası ilişkilere halklar nezdinde kamu ve bireylerin ilgisi ve etkisi artmıştır. Yalnızca krallardan ve prenslerden oluşan mutlakiyetçi yönetim biçimlerinin yerini sembolik monarşiler içerisindeki demokrasi veya yeni kurulan cumhuriyetlerin

almaya başlaması ile vatandaşları odak noktasına yerleştiren modern diplomasinin oluşması uluslararası ilişkilere bakışı değiştirmiştir.

Dünya genelinde önemli sosyologların, siyaset bilimcilerin, hukukçuların ve tarihçilerin devletler arası ilişkileri diplomatlar gibi sıkı takip etmelerine binaen olayların farklı alanlardaki yorumlarının devletler arası ilişkileri anlamada eksikliği anlaşılmıştır. Muhtelif alt disiplinlerin bütünleşmesi sonucunda daha sağlıklı değerlendirilebilme yapabilmenin önemi iyi anlaşılmıştır. Daha önce yaşanan birçok savaşla kıyaslandığında Birinci Dünya Savaşı gibi küresel ölçekte insanlığın öncesinde yaşamadığı türden büyük bir felaketin ve kitlesel kayıpların şahitliğinde birden çok disiplini içinde barındıran uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşu hızlanmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışı açısından Birinci Dünya Savaşı'nın bir milat olduğu tanımlanmaktadır. Disipline özerkliği kazandıran savaş sırasında gerçekleşen kayıpların ve bu denli büyük bir felaketin bir daha yaşanmaması adına gerekli önlemlerin alınması zorunluluğu, denetim mekanizması görebilecek bir uluslararası sistemin inşasına yönelik ihtiyacı somutlaştırmıştır. Sistemsel ve kapsamlı bir çerçevede devletler arası olayları temel alacak zeminde bir çalışma alanı oluşturulduktan sonra uluslararası ilişkiler özerk bir disiplin halini almıştır.

2. TARİHÇE VE TEORİLEŞME

Uluslararası ilişkiler teorileri uluslararası olayların neden ve nasıl meydana geldiğiyle ilgilenmesinin yanında nasıl oluştuklarını incelemektedir (Aydın, 1996). Vestfalya'dan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde uzun bir oluşum ve dönüşüm süreci yaşayan uluslararası ilişkiler disiplini mevcut özerk perspektifini esasen ilk olarak 1789 Fransız İhtilali'nde kazanmıştır. O döneme değin Avrupa'da birkaç kısa ve kesintili dönem haricinde yönetim biçimleri monarşiler olduğundan, uluslararası ilişkiler olarak adlandırılan yapı hanedanlar arası ilişkiler şeklinde de adlandırılabilir. 1648 Vestfalya Anlaşması Avrupa'da modern ulus devletler sisteminin temelini yaratmıştır (Osiander, 2001). Fransız İhtilali milliyetçilik başta olmak üzere çağ değiştiren akımlar doğurmuş, ulus-devlet yapılarının dünya geneline yayılması etkisiyle 'bir ulus-halkın' tamamı adına politikalar yürütülmeye başlanmış ve insanlar ülke içinde bizzat kendilerinin oluşturduğu ve de en azından söylemsel olarak "halk adına" yürütülen dış politikalarla ilgilenmeye başlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı; Avrupa'da sanayi devrimi ile ortaya çıkan üretim ve bunun sonucunda gerçekleşen dış pazar arayışı ile sömürgecilik hareketlerinin vahşi bir rekabeti körüklemesi ve sıcak savaş alanına yayılması sonucunda gerçekleşmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve askeri alanda

kullanılmasıyla üretilen silahların ciddi kitlesel ölümlere yol açması insanların ilgisini iç siyasetten dış siyasete çekmeye başlamıştır. Kitle iletişim araçlarının ve medyanın etkisi ile haber almanın ve iletişimin yaygınlaşması halkları oluşturan bireylerin devletler arasında gerçekleşen politik ilişkileri daha kolay takip edebilmesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyayı ve özellikle gelişmiş ulusları etkileyen o döneme dek oluşan tarifsiz en büyük yıkımın oluşması, böyle bir savaşın bir daha yaşanmaması için önleyici mekanizmaların oluşturulması ve devletler arası sürekli toplantıların yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Geçmiş ve günümüzü kapsamlı tahlil ederek gelecekteki yıkıcı savaşların önlenmesini sağlamak ihtiyacı ve bunun sürekli bir perspektife yayılması ile uluslararası ilişkiler disiplininin çerçevesi çizilmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde disiplinin idealist bir çerçevede oluşturulduğu söylenebilir. Sonraki yakın dönemde devletler ve onların oluşturduğu uluslararası ve ulusüstü örgütler (Birleşmiş Milletler, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu gibi) idealist güdülerden hareketle oluşturulan disiplinin realist aktörleri olarak öne çıkmıştır (Akademik Perspektif, 2015). Günümüzde Avrupa bütünleşmesinin yürütücüsü Avrupa Birliği'nin başta genişleme politikası olmak üzere kurduğu ilişki biçimleri iki yaklaşımı sentezlemektedir (Cavoski, 2015).

Devletler arası ilişkiler, münhasıran bir çalışma alanı olarak Birinci Dünya savaşından sonra tamamen kabul görmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası ve sonrasında gittikçe belirgin bir alan haline almıştır. Uluslararası ilişkiler tanımlamasındaki ulus sözcüğü devleti ifade ederken günümüzde devlet dışı aktörlerin de dünya politikasında etkilerini göstermesinden sonra uluslararası ilişkiler disiplini muhtelif teorik evrimler geçirmiştir (Little, 1999). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1930'lara kadar rastlayan dönemlerde idealizm-realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 1950-1960 dönemlerinde gelenekselcilik-davranışsalcılık ve 1980 sonrası dönemde ise pozitivism, post-modernizm ve konstrüktivizm temelinde tartışmalar sürdürülmüştür (Lapid, 1989). Oluşum sürecinde aktörler nezdinde yalnızca devletleri kapsayacak şekilde tartışılan uluslararası ilişkiler, devletlerin dünya barışını koruma konusundaki başarısızlıklarının görülmesinden sonra uluslararası ilişkilerin yalnızca devletler arası ilişkiler çerçevesine sınırlandırılmasının mümkün olmadığını anlaşılması ile farklı bir boyut kazanmış, devlet dışı diğer aktörleri de kapsayan bir disiplin alanı günümüze evrilmiştir.

Uluslararası ilişkiler bir sosyal disiplin olduğundan konusu insan temelli alanları siyasal, sosyal, toplumsal, ekonomik açıdan incelemeye tabi tutmaktadır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler hukuk, tarih, siyaset bilimi, iktisat,

psikoloji, sosyoloji gibi muhtelif bilimlerin harmonizasyonunu içermektedir. Vatan toprağı adı verilen belirli sınırlar içerisinde oluşturulan devlet yapısının, o devletin üyesi olduğu oluşumların, örgütlerin ve kendi içinden çıkan gerçek ve tüzel kişilerden oluşacak devlet dışı oluşumların davranışlarını ve verdikleri tepkileri incelemek için yukarıda bahsedilen sosyal bilim alanları büyük önem arz etmektedir. Sayılan bilim dalları olmadan uluslararası ilişkileri detaylı ve tam olarak doğru tahlil etmek pek mümkün gözükmemektedir (Hobson, 2000). Tüm bunlar dikkate alındığında uluslararası ilişkilerin homojenlikten ziyade heterojen bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir (Evans and Newnham, 1998). Muhtelif bilim dalları ile olan ilişkisinden dolayı bu heterojenlik uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarında tezahür etmektedir. Bu durum bazen uluslararası ilişkilerin tamamen özerk bir disiplin olarak adlandırılmayacağı tartışmalarına sebebiyet verse de uzun süren oluşum süreci ile birlikte disiplinin oluşturduğu altyapısı, teorik çerçevesi ve geliştirilen yeni teorilerle daha da zenginleşen yapısı ile uluslararası ilişkiler disiplini kendisine yönelik bu eleştirileri güncelde disiplinlerarası bir disiplin hüviyetiyle bertaraf edebilmektedir.

Sosyal bilimlerdeki diğer özerk disiplinler gibi uluslararası ilişkiler disiplini de bünyesine katılan kuramsal yaklaşımlarla şekillenmiş ve yaşanan teorik tartışmalarla gelişme göstermiştir. Kuramsal çerçeve ve tartışma bakımından üç döneme ayrılarak açıklanmaya çalışan uluslararası ilişkiler disiplini özüne bağlı araştırma alanları ve yöntemleri ile diğer sosyal bilimlerden ayrı bir disiplin özelliği kazandığı gibi kapsamlı olarak açıklamaya çalıştığı konular da diğer disiplin alanları ile işbirliği içerisinde. Ancak uluslararası ilişkilerin var olması için gerekli tartışmaları yaratan kuramların her biri tek başına kesin bir çözüm veya formül sunamamaktadır. Esasen Uluslararası ilişkilerin gerçek hayata yekpare uygulanabilirlik sorunsalı bulunmaktadır (Bostancıoğlu, 1995). Bu durum uluslararası ilişkiler sisteminin anarşik ve münhasıran kaotik yapısından kaynaklanmaktadır. Konjunktürel düzeyde farklılaşan devlet davranışları da başka bir faktördür. Sosyal bir akademik disiplin olan uluslararası ilişkiler, temel bilimler olan fizik, kimya, matematik gibi kesinlik içeren bir sayısal bilim olmadığından uluslararası ilişkilerde iki kere iki dört eder şeklinde kesin bir yargıya varılamamaktadır. Aslında sözü edilen ve bir eleştiri olarak getirilen husus zaman zaman tüm sosyal bilimler için geçerli olmaktadır. Sayısal ve sosyal bilimler yapısı itibari ile ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda ve çalışma alanlarının özgünlüğü ile altyapıları değerlendirildiğinde uluslararası ilişkiler özerk bir disiplin statüsüne girmektedir.

Ulus devletlerin uluslararası ilişkiler içindeki imtiyazlı durumu 1950'li yıllardan itibaren tartışmaya açılmıştır

(Gönlübol, 2014). 1980'lerde neoliberal düzenin uluslararası sistemde hakim kılınması ve 1990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası ilişkilerde yeni aktörlerin doğuşunu hızlandırmıştır (Sönmezoğlu, 2019). 21. yüzyılda küreselleşme ve teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte devletlerin dünya politikasında ve dış politikada karar alıcı pozisyonlarının daha karmaşık ve müdahaleye açık bir yapıya sahip olmasından sonra (Brown et al., 1995) ulus devletlerin uluslararası sistemdeki imtiyazlı konumları ciddi biçimde tartışılmaya başlanmıştır (Rosenau, 1976). 20. Yüzyılda tamamen disiplin halini alan ve çeşitli evrelerden geçen uluslararası ilişkiler disiplini oluşturduğu yeni kuramsal yaklaşımlarla varlığını daha da geliştirmiştir. Küresel bir dünya devleti kurulmadığı sürece uluslararası ilişkiler disiplininin özerk statüsünün ortadan kalkmayacağı sık sık dillendirilmektedir. Teknolojik ilerleme sebebiyle devletler dışında ortaya çıkan yeni güç odakları, değişen ve çeşitlenen ilişki biçimleri, devletlerin dış yapılarının belirsizleşmesi, iç yapı ve dış yapı gibi ayrımların giderek ortadan kalkması (küreselleşme dolayısı ile devletler içindeki iç ve dış politikanın birbirine geçmesi) (Keohane and Nye, 1977) ayrıca kimlik, kültür, cinsiyet, çevre gibi araştırma alanlarında yapılan çalışmaların (Vanderluis, 2000) uluslararası ilişkiler disiplinine kattığı yeni çerçeve kapsamlı genel geçer kuramsal tasarımları zorlaştırmaktadır. Özerkliğin sürdürülmesi açısından geçmişte disiplinin oluşturulması sürecinde yaşanan kuramsal tartışmaların iyi analiz edilmesi ve yeni kuramsal inşaların bunun üzerine bina edilmesi uluslararası ilişkiler disiplininin geleceğinin aydınlatılması açısından önem arz etmektedir (Ateş,2009).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin özerk bir disiplin biçiminde ortaya çıkması ilk dönem realizm-idealizm tartışmasının sonucunda gerçekleşmiştir. İki yaklaşım birbirlerine zıt ve tarihsel olarak farklı dönemlere çekilmiş olsa da disiplinin oluşumunda birbirlerini tamamlayıcı ve disiplini yaratıcı bir etki üstlenmişlerdir (Çalış ve Özlük, 2007). İdealizm-realizm çekişmesinin disiplini inşa etkisi asla göz ardı edilemezken, idealizm daha çok disiplinin bağımsızlığının kazanılmasında, realizm ise kuramsal bağımsızlığın oluşmasında etkili olmuştur. Disiplinin ortaya çıkışının teorilerin birbiri ile oluşturduğu tartışmalar uluslararası ilişkilere özerkleşme yolunda ivme katmış, kuramsal altyapı daha sonra oluşturulan teorilerle birlikte daha fazla geliştirilmiştir.

3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN SOSYAL BİLİMLERDE YERİ

Sosyal bilimler, birbirleri ile iç içe geçmiş bir yapının unsurları olarak sıralanır. Karşılıklı bağımlılığın yüksek

olduğu sosyal bilimler üst alanında uluslararası ilişkiler disiplini muhtelif disiplinlerden istifade etmektedir. Uluslararası ilişkiler bilim dalı olarak kabulden ziyade akademik disiplin statüsüne haizdir (Bostancıoğlu, 1995). Uluslararası ilişkiler disiplinin gelecekte varlığını sürdürülebilmesi başlangıçta kuramsal çerçeveler vasıtası ile oluşturulan sınırlarının korunmasına bağlıdır. Felsefe, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, psikoloji, hukuk, iktisat gibi alanlar içinden yeni bir disiplin olarak doğması sözü edilen bilim disiplinlerinin geçmişte ve günümüzde uluslararası ilişkiler alanına giren olayları tam olarak tek başına açıklayamamasındandır. Uluslararası ilişkiler disiplini olayları açıklarken sayılan muhtelif bağımsız disiplinlerden faydalanmaktadır ancak bu onun disiplin olarak bağımsızlığı yitirmesini sağlayacak düzeyde olmadığı ve olaylara teorik açıdan özgün açıklama getirdiği sürece özerk bir disiplin statüsünü koruyacağı açıktır (Miller, 1983). Burada önemli olan uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanına giren olayları ve konuları açıklarken özgün ve kapsamlı bir çerçeve sunmasıdır.

Sosyal bilimlerde bağımsız bir disiplin oluşabilmesi için kendine özgü çalışma alanı ve bununla birlikte incelenilecek alt çalışma alanlarının oluşması gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler henüz genç sayılabilecek bir disiplin olarak tanımlanırken kendine ait alt inceleme dallarının olduğu görülmektedir. Sosyal bilimlerdeki diğer bilimler ile ilişkisinden dolayı müşterek mevcut disiplinler arası bazı alanlar uluslararası ilişkilerin çatısında toplanmıştır. Örnek olarak; siyasi tarih, dış politika, uluslararası iktisat, uluslararası örgütler, uluslararası hukuk vb. verilebilir (Ateş, 2009).

Uluslararası ilişkilerin hukuk disiplininden farklı değerlendirilmesi öncelikle devletler arasındaki ilişkilere bakışın negatiften pozitifte dönmesi ile mümkün olmuştur (Schreuer, 1993). Uluslararası sistemde gerçekleşen olayların hukuk bilimi perspektifinde açıklanması; devletler arası ilişkilerin konusunun uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilmesi ve savaşlarda geçerli bir hukuk yaratılması hususunda tartışılmıştır. Bu yaklaşım yalnızca savaş dönemlerinde geçerli kuralların oluşturulmasını öngördüğünden negatif bir yaklaşım haline gelmiştir. Devletlerin iki savaş arası dönemde barışın tesis edilmesini öngören durumu inceleyen idealist görüş, barışın sürekli olarak tesis edilmesi için yasakçı zihniyetin aksine işbirliğini savunmuştur. Yasaklardan ziyade devletler arasında işbirliği ve dünya barışı sağlamak için yalnızca geleneksel hukuk temelinde olaylara bakmanın yetersizliği anlaşılmıştır. Bu dönemde idealistlerin uluslararası örgütler yoluyla devletler arası arenada sağlam temelli işbirliğinin oluşmasını savunmaları (Smith, 1995) ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yıkıcı ve buhranlı düzen, dönemin ABD başkanı

Woodrow Wilson'un inisiyatifi ve girişimleri ile Milletler Cemiyeti fikrini ortaya atarak genel bir uluslararası örgüt şemsiyesinin tüm dünya devletlerini kapsayacak şekilde oluşturulması geleneksel hukukun aşarak hukuktan bağımsız yeni bir disiplinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Hollis and Smith, 1990).

Uluslararası ilişkilerin klasik tarih yaklaşımından ayrışması da idealist düşünceden kaynaklanmıştır. Geleneksel biçimiyle tarih disiplini geçmişteki medeniyetler arası ilişkilerin incelenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Devletler arası ilişkilerin tarih biliminde kullanılan olayları kaydetme metoduyla incelenmesi eksiklikler ortaya çıkarmıştır. Tarih alanı içinde değerlendirilen siyasi tarih de devletler arası ilişkilerin yazımı konusunda ihtisaslaşmıştır. Tarih bilimi olayları yazma ve kaydetme tekniği şeklinde yerleşmişken tarihten bağımsız olarak uluslararası ilişkiler disiplini sahip olduğu kuramsal çerçevesi ile birlikte uluslararası düzenin ve devletler arası ilişkilerin müseterek kurallara bağlılığını tartışmaya başlamıştır (Levy, 1997). Tarih biliminin araştırma ve kaydetme özelliğinin ötesine geçememesi ve dünya barışının sağlanması için icracı fikirler üretmemesinin etkisi ile uluslararası ilişkilerin tarih biliminin yetersizliklerini örtbileceği düşüncesi temelinde uzmanlar çalışmalar yürütmüşlerdir.

Uluslararası ilişkilerin siyaset biliminden ayrışmasında idealist bakış açısının çok önemli yeri bulunmaktadır. Devlet yapısı ve iç işlerini içeren olaylarla ilgilenen siyaset bilimi devletin sınırlarına giren konuları kapsamaktadır. Devletler arası ilişkiler ile siyasi tarih ve uluslararası hukuk ilgilendiğinden siyaset bilimi devletin iç işlerini aşan konularda dış siyasetini derin incelemesine imkan vermemektedir. İdealist görüş devletler arası ilişkilerin de genel anlamda siyasetin konusu olabileceğini öne sürmüş ve uluslararası ilişkilerin siyaset biliminden kopmasına ön ayak olmuştur. Çalışma alanlarını iç siyaseti ilgilendiren konular oluşturduğundan siyaset bilimi bütüncül ve özgün olarak devletlerin dış siyasetleri konusunda yöneltile sorulara cevap verememiş ya da yetersiz kalmıştır.

Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkışı siyaset bilimi, tarih ve hukuk bilimlerinin sentezinden oluşan idealist görüşlerin büyük ölçüde alt yapısını oluşturması akabinde tamamen ayrışması ile gerçekleşmiştir. İdealizm devletler arasında meydana gelen savaşları devletlerin büyük ölçüde kendi aralarında gerçekleştirdikleri ittifaklar, gizli diplomasi ve anlaşmalara dayandırmıştır (Schmidt, 1998). İdealistler, Dünya toplumlarının tamamını kapsayacak şekilde bir uluslararası örgütlenme ve normlar oluşturulmasıyla kapalı kapılar ardında yapılan gizli görüşmelerin önleneyeceği ve kollektif güvenlik anlayışının hakim kılınacağını açıklamışlar ve bu sayede kalıcı barışın tahsis edilebileceğini belirtmişlerdir (Burchill, 2001). Öne

sürülen görüşler eleştiri almış olsa da idealizmin uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olması konusunda geliştirdiği görüşler elzem katkı sağlamıştır (Smith, 2000).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde etkili olan idealizm, savunduğu görüşlerin kalıcı barışı tahsis edememesi sebebiyle yerini uluslararası sistemde anarşi ve kaosu temel alan devlet merkezli realizme bırakmıştır. Bu dönemde kuramsal özerklik ortaya çıkmakla birlikte realizm ve güç teorisi (James, 1964) üzerine dünyayı yönetmeye başlayan ABD hegemonyasına karşı siyasi seçenekler üzerine yoğunlaşan bir görüş haline gelmiştir (Hoffman, 1977). Günümüzde bu yaklaşım, ABD hegemonyasına karşı diğer büyük güçlerin başını çektiği çok kutupluluk olarak adlandırılmaktadır. İdealizm-Realizm çekişmesiyle disiplinin teorik çerçevesi geliştirilmiş, sınırları genişlemiş, anarşik ve kaotik bir dünya düzeni içerisinde farklı görüş ve yaklaşımlar oluşturulmuştur.

Uluslararası ilişkilerin varlığı dünyada gerçekleşen olaylara siyasal, sosyal, hukuki, ekonomik ve tarihi perspektiften bakarak ne ölçüde açıklayabileceğine, cevap yaratabileceğine ve disiplin ölçütleri çerçevesinde değerlendirildikten sonra kabul görmesine bağlıdır (Ateş, 2009). Sosyal bilimler içerisinden çıkan bir disiplinin özerk olarak adlandırılabilmesi için ilk olarak disiplin özerkliğinin daha sonra ise kuramsal özerkliğinin oluşması gereklidir. İlk olarak çalışma ve inceleme alanının belirlenmesi disiplin özerkliğini oluştururken kuramsal yaklaşımla içinin doldurulması sürekli ve geleceği olan bir disiplin halini alması için gereklidir. Bu bakış açısı ile uluslararası ilişkiler disiplininin sürdürülebilirliği için kuramsal altyapısının önemli olduğu sonucu çıkmaktadır ki konjonktürel yorum ve değerlendirmeye tabi olarak kuramsal altyapının dinamik ilişkiler çerçevesinde yeni yorumlamalarla geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerde de kuramsal yaklaşım ilgili alanın bilimselliğinin tescili ve devamı için olmazsa olmazdır. Yeni bir kuram oluşturma veya kuram ödünç alma şeklinde olabilir. Bundan sonraki evrede yeni oluşturulan veya ödünç alınan kuram disiplin özerkliği sağlanmış alana uyarlanmalıdır (Popper, 1959).

Uluslararası ilişkiler disiplininde kuramsal özerkliği sağlamaya yönelik ilk girişimler İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında realizm çerçevesinde gerçekleşmiştir. İdealistlerin özerk ve çalışma alanının belirledikleri uluslararası ilişkiler disiplinine realistler tarafından devletlerin dış ilişkilerine ilişkin güç ve ulusal çıkar odaklı muhtelif varsayımlar ve kavramsal açıklamalar sunulmuştur (Lijphardt, 1974). Realist açıklamalar kuramsal önermelerin ve akabinde kuramsal oluşumların ilk aşamasını oluşturmuştur. Realizme göre uluslararası politikayı

devletlerin güç siyasetinden (power politics) bağımsız düşünmek literatürün baştan eksik olmasına yol açar (James, 1964). Realist açıklamalar o dönemde oldukça fazla 'iyi niyetli' görünen barışçıl ve uluslararası işbirliğini önceleyen idealist yaklaşımları çürütmek amacıyla ifade edilirken uluslararası ilişkiler disiplininin kuramsal alt yapısının oluşmasında temel yapı taşı olmuştur (Ateş, 2009). Realistlerin uluslararası ilişkiler disiplininin terminoloji oluşturmasında da önemli çalışmaları olmuştur.

Soğuk Savaşın bitişiyle 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan post-modern teorilerin (Cochran, 1995) disiplinin ortaya çıktığı dönem ile gelişimi sürecindeki olgularla örtüşmediği bu sebeple uluslararası ilişkiler disiplininin özerk olarak değerlendirilemeyeceği bazı çevreler tarafından dillendirilmektedir. İtirazlar yapılırken, ilk dönemdeki kuramsal yaklaşımlarla bir yakınsama olmadığı disiplinin ilk dönem mirası ile alakasının kalmadığı görüşü ileri sürülmüştür (Crawford, 2000). Ancak ilk dönem tartışmalarına atıfta bulunularak yapılan savunmalara baktığımızda devletin günümüzde uluslararası sistemde hala birincil aktör ve yegane egemen olduğu açıktır. Devletler tamamen ortadan kaldırılmadığı ve uluslararası sistemdeki mevcut egemen konumları lağvedilmediği sürece uluslararası ilişkiler disiplininin bağımsız bir disiplin olarak konumunu sürdüreceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Eleştirel teorilerde görülen itiraz da aslında uluslararası ilişkiler disiplinine değil ilk dönemlerde aşırı realizm endeksli yaklaşımlara bir karşı çıkma, eleştiridir.

Sosyal bilimlerde kabul görmüş bir yaklaşıma alternatif, onu eleştiren bir yaklaşım veya yaklaşımların getirilmesi onu zayıflatan, disiplini ortadan kaldıran bir durumu her zaman yaratmaz. Aksine disiplini geliştiren ve konumunu güçlendiren bir olgudur (Lapid, 1989). Temel kavramların farklı yorumlanmasıyla birbirlerine karşıt halde bulunan yaklaşımlar ve onların arasındaki tartışmalar disiplinin geleceğine katkıda bulunurken disipline güncellik katmaktadır. Bir sosyal disiplin olan uluslararası ilişkiler için de durum benzer şekildedir. Disiplinin oluşmasına başlangıçta en büyük katkıyı yapan realizm/idealizm tartışması disipline zarar vermemiş aksine alt yapısının temellendirilmesinde vesile olmuştur. Bir yaklaşımın eksik kaldığı alan dönemsel muhtelif yaklaşımlar tarafından doldurulmuş ve disiplin daha da olgunlaşmıştır.

Uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak varlığını sürdürebilmesinde bazı konjonktürel gelişmeler disiplini olumsuz etkileyebilir. Son dönemlerde etkisini oldukça gösteren küreselleşme önemli bir örnektir. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı siyasi ve iktisadi gelişmeler, sınırların fiziksel anlamda ortadan kalkması, gelişen uluslararası ticaretle birlikte çok uluslu büyük şirketlerin

ortaya çıkması ile bunların sayılarının giderek artması uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanını bir yandan belirsizleştirmektedir. Disiplinin inceleme birimi olan temel aktör devletlerin etkisinin azalması hatta egemenliğini diğer aktörlerle daha fazla paylaşması olasılığı disiplinin gelecekte bağımsızlığını koruyamayacağı endişelerini arttırmaktadır. Ancak daha önce de açıklandığı gibi devletler tamamen ortadan kaldırılmadığı ve egemen durumlarını sürdürdükleri sürece uluslararası sistemde temel aktör olarak yer almayı sürdürecekler ve uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanlarının geliştirilmesine ve kuramsal yeni yaklaşımların doğmasına ön ayak olmaya devam edeceklerdir.

Uluslararası ilişkilerin küreselleşme sonucunda kendi varlığına yönelik ortaya çıkan olumsuz gelişme ve dinamikleri bertaraf edip, özerkliğini koruyabilmesi yeni açılımlar ve yaklaşımlar geliştirebilmesine bağlıdır. Disiplinin bağımsızlığı kapsamında günümüzde gerçekleşen ve gelecekte yapılacak tartışmaların ana eksenini iki konu oluşturmaktadır. İlki çalışma ve inceleme alanı ile ilgilidir. Dünya politikasının devletler arasından ziyade küresel çok aktörlü nitelikler göstermeye başladığı, bu çerçevede küresel ortamda etkin hareket eden aktörlerin sadece devletler olmadığı onların yanında başka aktörlerin de (çokuluslu şirketler, sivil toplum girişimleri, uluslararası örgütler, küresel terör örgütleri vs.) olduğu yolunda güçlenen gelişmeler ekseninde disiplinin çalışma alanının uluslararası sistemden küreselle, inceleme biriminin de tekillikten (devlet endeksli) daha fazla çoğulluğa (çok aktörlü) doğru kaydığı iddia edilebilir. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerin inceleme ve kapsama alanı/birimini ayırıcı tanımlamanın ilk ve esas olarak disiplinin ismi konusunda yoğunlaşacağı ifade edilmektedir. İsim minvalinde tartışma konusu meydana gelebilecektir. Örneğin; uluslararası yerine küresel, devletlerin dışyüzü yerine küresel aktörlerin hepsi gibi. İkincisi değişen alana/birime uygulanabilecek kavramsal/kuramsal girişimler tartışmalarda önemli yer edinecektir. Dönüşmekte olan çalışma alanı/inceleme birim(ler)ine bağlı olarak ilk aşamada tanımlayıcı kavramların oluşturulması ve ardından bu kavramlar üzerine karşıt kuramların geliştirilebilmesi, disiplinin özerkliğinin sürdürülmesinde belirleyici olabilecektir. Dünya politikasının yeni durum ve hiyerarşilerini açıklayabilecek kuram geliştirebilme kabiliyeti disiplinin özerkliğinin en önemli test alanlarından birini oluşturacaktır. Disiplini geçmişte siyaset biliminden, hukuktan, tarihten ve kısmen iktisattan özerk hale getiren özelliklerin 21. yüzyılda dönüşen/değişen ilişkiler çerçevesinde belirsizleştiği ve bu disiplinlerde de küresel ilişkileri açıklayıcı bir kısım kuramsal girişimlerin ortaya çıktığı dikkate alındığında, uluslararası ilişkiler disiplininin yine bir yol ayrımında olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Hem alan/birim hem de kuram olarak özerkliği tehdit altında olan

disiplinin küresel karmaşadaki yol ayırımından kendine özgü yaklaşımlar geliştirerek özerk bir disiplin temelinde var olabilmesi mümkündür. Buna ilişkin iki gerekçe sayılmaktadır. Birincisi, egemenlikleri aşınıyor ve tırpanlanıyor olsa bile dünya politikasının gelecekte başta devletler ve yeni ortaya çıkan öteki aktörlerin ortak katılımıyla yürütüleceğidir. Bu çerçevede, çalışma alanı/inceleme birimi doğrultusunda uluslararası ilişkileri veya gelecekteki muhtemel yeni adıyla küresel ilişkileri öteki sosyal disiplinlerden özerk kılabilen alan/birim hala mevcuttur. İkincisi, önceki önermeye bağlı olarak disiplinin kendine özgü kavram ve/veya kuram inşa edebilmesi veya mevcut kuramsal yapısını yeni duruma göre dönüştürebilmesi kuvvetli ihtimal dahilindedir. Disiplin içindeki üçüncü dalga tartışmaların yoğunlaştığı noktaların bir kısmı bunları içermektedir (Ateş, 2009). Açıklanan perspektif doğrultusunda gerçekleşecek olası bir dönüşüm uluslararası ilişkilerin mevcut güçlü altyapısı kullanılarak yeni bir isimle evrimleşmesini ve diğer sosyal bilimlerden özerk bir disiplin olarak devamını sağlayabilecektir.

4. SONUÇ

Uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak değerlendirilmesi konusunda çeşitli tartışmalar süregelmiştir. Nevi şahsına münhasır ve bağımsız bir disiplinden söz edebilmek için ilk olarak diğer disiplinlerden kesin çizgilerle ayrılması, kendi sınırlarını ve çalışma alanını netleştirmiş olması, disipline ait çalışma birimleri ve (aktörler ve roller) ile yapı ve sürecin ifade edilmesi elzemdir. Bu durum ontoloji olarak tanımlanmaktadır. Disiplin içinde çalışma yapan uzmanların ontolojik algılamayla oluşturduğu epistemolojik zemin disiplinin oluşumu için ikincil şarttır. Ontolojinin nasıl değerlendirmeye tabi tutulduğu ve epistemik zeminde hangi yöntemlerin kullanıldığına dair sorunsalın varlığı gereklidir. Metodoloji bu sorunsala verilen cevaptır. Yapılan çalışmalar temelinde disiplinin birikimi ve disiplin çalışanlarının iletişiminin sağlanması yanında bir terminoloji oluşturulmasını gerektirmektedir. Ontolojik ve epistemolojik temelde ve metodoloji ile terminoloji açısından da yeterli olgunluğa sahip olduğu kabul edilen uluslararası ilişkiler dört ögeyi içeren bir yapıya haiz bağımsız bir disiplin olarak tanımlanmaktadır.

Bağımsız bir disiplin olmasına rağmen uluslararası ilişkilere ontolojik, terminolojik, epistemolojik ve metodolojik eleştiriler yapılmaktadır. Eleştirilerin başını disiplinin ortaya çıkışından günümüze epistemolojik, metodolojik ve ideolojik olarak parçalanmışlık savı oluşturur (Brecher, 1999). Parçalanma sonucunda disiplinin temel çalışma alanlarının netleşmesi engellenmektedir (Morgenthau, 1970). Temel ve kuramsal çerçevesinin oluşumunda yer alan teorik çalışmaların uluslararası ilişkiler disiplininin

çalışanları tarafından ortaya çıkarıldığını söylemek zordur. Disiplinin oluşum ve gelişim sürecinde kullanılan teorilerin hiçbiri uluslararası ilişkiler disiplini tarafından doğrudan oluşturulmamış ve tamamı ithal edilmiştir. Teorik özgünlük sıkıntısı tüm sosyal bilimler için geçerlidir. Ancak bu durum uluslararası ilişkiler disiplininde daha belirgindir ve birçok disiplin çalışanının ileri sürdüğünün aksine uluslararası ilişkiler disiplininin disiplinler arası ve çok disiplinli yapısı alan çalışanları için zaman zaman önemli sıkıntılar oluşturabilmektedir. Sıkıntıları ortadan kaldırabilmek için disiplinin tarihini iyi anlamak ve epistemolojik zeminini ile formasyonunu etkileyen öğeleri analiz etmek gerekir. Verilebilecek yanıtın uluslararası ilişkiler disiplininin evrimine özgünlük/disiplin perspektifi açısından katkı sunacağı açıktır (Krombach, 1992).

Sistematik uluslararası ilişkilerin modern anlamda miladı olarak görülen Vestfalya Antlaşması'ndan günümüze incelediği konular ve kurucu öğeleri itibarıyla daha geniş bir yelpazede anlamlar barındırmaktadır. Vestfalya sistemi ile birlikte monarşilere bağlı milli orduların kurulmasıyla ulusal güvenlik ve vatan toprağının muhafazası devletin korucuyuculuğuna bırakılmış, devletler arası güç dengesi ve devlet yapısında sekülerleşme Avrupa'da uluslararası ilişkileri papanın öncülüğündeki din hegemonyasından kurtarmıştı.

20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşının etkisi ile oluşan kırılmalar sonucunda uluslararası ilişkileri tek düze olarak açıklamak zorlaşmış; birim, yapı ve süreç bağlamında ilişkileri anlamak ve tahlil etmek zorlaşmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle uluslararası ilişkilerin daha karmaşık bir yapıya bürünmesine istinaden devletler arasındaki ilişkileri ve onların politikalarını analiz edebilecek, kalıcı barışı tesis edebilecek bir teorik zeminin oluşturulması ihtiyacı baş göstermiştir. Disiplinsel dönüşüm ve akabindeki kuramsal açıklamalar diğer sosyal bilimlerle kıyaslandığında yakın döneme rastlamıştır (Özlük, 2009).

Hızlı küreselleşme süreci ve neoliberal politikaların etkisiyle ülkeler arasındaki keskin sınırların ortadan kalkması ve devletler kadar egemen olmamasına karşın büyük sermayeleri ve geniş nüfuzlarıyla öne çıkan yeni aktörlerin yükselişi göz önüne alındığında uluslararası sisteme dönük özgün kuramsal açıklamalar uluslararası ilişkiler disiplininin gelecekte özerk yapısının gelişimine yönelik muhtelif cevap ve değerlendirme zeminini oluşturacaktır. 20. Yüzyılda çok uluslu şirketlerin medyatik ve ekonomik gücü öne çıkarken, çok uluslu yapıların ekonomik baskınlığının yanında klasik ana akım medyadan farklı olarak sosyal medyanın etkisi de ön plandadır. 21. Yüzyıl bilim, kültür ve teknolojisinin uluslararası ilişkilere etkisi, aktörlerin sayısındaki artışın yanı sıra çoklu etkileşimin daha çok boyutlu hale gelişiyle ve de

uluslararası sistem ve hiyerarşileri dönüştürmesiyle belirginleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Ateş, D. (2009). Uluslararası ilişkiler disiplininin oluşumu: idealizm/realizm tartışması ve disiplinin özerkliği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), 11-25.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası ilişkilerde yaklaşım, teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 71-114.
- Baldwin, D.A. (Ed). (1993). *Neorealism and neoliberalism: the contemporary debate*. New York: Columbia University Press.
- Bostanoğlu, B. (1995). International relations theory as a social science . *The Turkish Yearbook of International Relations*, (25), 105-116.
- Brecher, Michael. (1999). *International Studies in the twentieth century and beyond: flawed dichotomies, synthesis, cumulation: ISA Presidential Address*. *International Studies Quarterly*, 43(2), 213-264.
- Brown, C., Robert, E., Petit, P. (Eds.). (1995). *International affairs: a companion to contemporary political philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Burchill, S. (2001). Realism and neorealism. In S. Burchill(Ed.) *Theories of International Relations*. New York, Palgrave.
- Cavoski, A. (2015). Idealism or realism in the process of EU Enlargement: The Case of Serbia. *East European Quarterly*, 43(4), 265-289.
- Cochran, M. (1995). Postmodernism, ethics and international political theory. *Review of International Studies*, 21(3), 237-250. doi:10.1017/S026021050011767X
- Crawford, R.M.A. (2000). *Idealism and realism in international relations:beyond the discipline*. London, Routledge.
- Çalış, Ş., Özlük, E. (2007). Uluslararası ilişkiler tarihinin yapı sökümlü: İdealizm-realizm tartışması. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, (18), 225-243.
- Evans, G., Newnham, J. (1998). *The penguin dictionary of international relations*, New York: Penguin.
- Gönlübol, M. (2014). *Uluslararası Politika: İlkeler Kavramlar Kurumlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Halliday, F. (1994). *Rethinking International Relations*, London: Macmillan.
- Hobson, J.M. (2000). *The state and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, S. (1977). An American social science: International relations. *Daedalus* 106 (3), 41-60.
- Hollis, M., Smith, S. (1990). *Explaining and understanding international Relations*. New York: Clarendon Press.
- Jackson, R. (2009). *International Relations as a Craft Discipline*. In: Navari, C. (eds) *Theorising International Society*. Palgrave Studies in International Relations Series. Palgrave Macmillan, London.
- James, A. (1964). Power Politics. *Political Studies*, 12(3): 307-326.
- Kaplan M. A., (1961). Is International Relations a Discipline?: *The Journal of Politics*, 23(3), 462-476.
- Keohane, R.O., Nye, J.S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Boston: Little&Brown Company.
- Kornprobst, M. (2009). *International Relations as Rhetorical Discipline: Toward (Re-)Newing Horizons*. *International Studies Review*, Volume 11(1), 87–108.
- Krombach, H. (1992). *International Relations as an Academic Discipline*. *Millennium*, 21(2), 243–258. <https://doi.org/10.1177/03058298920210020701>
- Kurki, M. and Wight, C. (2021). *International Relations and Social Science*. In T. Dunne, M. Kurki and S. Smith (eds.) *International Relations Theory*. Fifth Edition: Oxford.
- Kurki, M. (2006). Causes of a divided discipline: Rethinking the concept of cause in International Relations theory. *Review of International Studies*, 32(2), 189-216.
- Lapid, Y. (1989a). Quo vadis international relations? Further reflections on the “nextstage” of international theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 18 (1), 77-88.
- Lapid, Y. (1989b) The third debate: on the prospects of international theory in a postpositivist era. *International Studies Quarterly*, 33 (3).
- Levy, J. (1997). Too important to leave to the other: history and political science in the study of international relations. *International Security*, 22 (1), 22-33.
- Lijphardt, A. (1974). *International relations theory: great debates and lesser debates*. *International Social Science Journal*, 26 (1).
- Little, R. (1999). *Historiography and international relations*. *Review of International Studies*, 25 (2), 291-299.

- Maliniak D. and others. (2018). Is International Relations a Global Discipline? Hegemony, Insularity, and Diversity in the Field. *Security Studies*, 27(3), 448-484.
- Miller, P.H. (1983). *Theories of developmental psychology*. New York: W.H. Freeman.
- Morgenthau, Hans J. (1970). International Relations 1965–1969. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 390.
- Osiander, A. (2001). Sovereignty, international relations, and the westphalian myth. *International Organization*, 55(2), 251–287.
- Özlük, E. (2009). Uluslararası ilişkiler disiplininin soy kütüğü, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (17), 237-260.
- Popper, K. (1959). *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson.
- Rice, D.A. (2006). An overview of the field of international relations. *International Law and Organizations*. (Spring Issue).
- Rosenau, J. (1976). International studies in a transnational world. *Millennium: Journal of International Studies*, 5 (1), 1-20.
- Schmidt, B. (1998). *The political discourse of anarchy*. Albany State: University of New York Press.
- Schreuer, C. (1993). The waning of the sovereign state: towards a new paradigm for international law, *European Journal of International Law*, 4, 447-471.
- Smith, S. (1987). The development of international relations as a social science. *Millennium: Journal of International Studies*, 16 (2), 189-206.
- Smith, S. (2000). The discipline of international relations: still an American social science?. *British Journal of Politics and International Relations*, 2(3), 374-402.
- Smith, T. (1995). A Wilsonian world. *World Policy Journal*, 12 (2), 62-66.
- Snow, C.P. (1993). *The Two Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sönmezoğlu F. (2019). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Thompson, J. A. (2010). Wilsonianism: The dynamics of a conflicted concept. *International Affairs*, 86(1), 27-47.
- Uluslararası İlişkiler Disiplini ve Türk Uluslararası İlişkileri. Akademik Perspektif, 08.11.2015, <http://akademikperspektif.com/2012/11/08/uluslararası-iliskiler-disiplini-ve-türk-uluslararası-iliskileri/>
- VANDERSLUIS, S.O. (Der.) (2000). *The state and identity construction in international relations*. London: Macmillan.

© 2019 & 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

International relations refers to a concept and an interdisciplinary discipline that has been carried up to the present day within a historical framework and perspective, starting from Ancient Chinese, Ancient Greek and Roman civilizations. However, within the scientific method, as a monolithic field, it represents the mutual, varied, and conjunctural relationships that have existed throughout history among nations, kingdoms, and empires. The autonomy of international relations is a product of the recent period and corresponds to the first quarter of the 20th century. In this respect. The end of the First World War and the following year 1919 are widely accepted as a milestone.

As a discipline containing theory, its conceptualization started with the end of the First World War. The rise of actors in the post-war era coincided with the establishment of the League of Nations and the liberal order based on the free market economy under the hegemony of the Western World. The global influence of the liberal order and the emergence of non-governmental organizations, especially transnational companies, as new actors have begun to change the dynamics of the international system.

Like other autonomous disciplines in social sciences, the discipline of international relations has been shaped by the theoretical approaches including its structure and has been developed with theoretical discussions. The discipline studied in terms of theoretical framework and discussion by splitting it into three periods. Finally, It has been independent and a separate discipline from other social sciences with its own research areas, methods, and subjects. However, none of the theories that generated the discussions that were required for the development of international relations can provide a definitive solution or formula on their own. In fact, there is the problem of the uniform applicability of international relations to real life. This situation arises from the anarchic and exclusively chaotic structure of the international system. State and statesmen's behaviours that differ at the cyclical level are another factor. International relations, as a social sciences discipline, is not a precise quantitative science like physics, chemistry and mathematics, which are basic sciences. It is not possible to make a definite judgment as two times two is not four in international relations. The point highlighted and brought up as a criticism is applicable to all social sciences from time to time.

There have been various debates about the evaluation of international relations as an independent discipline. Talking about a sui generis and independent discipline, it is essential that it separates strictly from other disciplines, clarifies its own boundaries and field of study and expresses the structure and process with the working units (actors and roles). This is referred to as ontology. The epistemological ground created by the ontological perception of the experts, working in the discipline is a second condition for the formation of the discipline. On epistemic grounds, the existence of the problem of how ontology is evaluated and which procedures are used is required. The methodology is the answer to this problem. On the basis of the studies carried out, it requires the creation of terminology, the accumulation of the discipline and the communication of the discipline experts. International relations is described as a separate field with four aspects that is acknowledged to have sufficient maturity on an ontological and epistemological foundation, as well as in terms of methodology and terminology.

Considering the disappearance of the strict borders amongst countries with the impact of the rapid globalization process, neoliberal policies and the rise of new actors that came to the fore with their large capitals and wide influences. Although non-state actors are not as dominant as states, original theoretical explanations for the international system have various answers and evaluations for the development of the autonomous structure of the discipline in the future. While the mediatic and economic power of multinational companies came to the fore in the 20th century, the impact of social media, as an alternative to the traditional mainstream media, is also at the forefront besides the economic dominance of multinational structures. The impact of the 21st century's technological development on international relations has become important for the increasing number of actors.

Çocukların İktisadi Kavramları ve Sistemleri Anlamlandırma Süreçleri*

Children's Meaning-Making Process of Economic Concepts and Systems

Buse GÖNÜL¹

Öz

Gelişim psikolojisi ve iktisat bilimi gerek yöntem gerek çıktılarının ilişkilendirilmesi aşamasında çok sık kesişmiyor olsa da iktisadi kavram ve sistemleri bireysel düzeyde ele alırken çocuk katılımını da merkeze koyan bir bakış açısı her iki alan için de tamamlayıcı olacaktır. Bu derleme makalesinde, çocukların ekonomik sistemleri ve iktisadi kavramları nasıl anladıkları, finansal okuryazarlığını oluşturan etmenleri ve gelir eşitsizliklerini nasıl ele aldıkları gelişim psikolojisi bakış açısıyla ele alınmaktadır. Para ve diğer ekonomik aktivitelerin kavramsal gelişimi bilişsel, sosyal ve kültürel faktörlerin bir etkileşimini içermektedir. Çocuklar, deneyim, sosyal etkileşimler ile ebeveynler ve akranlar gibi bilgi kaynakları aracılığıyla ekonomik sistemleri anlamlandırmaya başlarlar ve bu bilgileri sosyal hayatlarında uygularlar. Bu nedenle, çocukların ekonomik kaynaklara verdikleri anlam ileriki yaşlarda ekonomik sistemleri yorumlamalarında da etkilidir. Bu duruma paralel olarak destekleyici tutumlar ve yaşa uygun öğrenme yöntemleri ile çocukların finansal okuryazarlık becerileri gelişir. Dezavantajlı sosyoekonomik koşullarda yaşayan çocukların ise maruz kaldıkları şartların bir sonucu olarak bu becerileri (bütçe oluşturma, tasarruf yapma gibi) geliştirme zorunluluğu ortaya çıkabilmektedir. Son olarak, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ile kaynakların adaletsiz dağılımı gibi dinamiklerin çocuklar tarafından nasıl algılandığına odaklanılmıştır. Özellikle çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde eşitsizliklere karşı duyarlılığın arttığı fakat statükoyu koruyan tutumların da yine bu dönemin özellikleri arasında olduğu gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Sistemler, Eşitsizlikler, Gelişimsel Süreçler, Çocuklarda Finansal Okuryazarlık

Abstract

Although integrating developmental psychology and economics in terms of methodologies and outcomes is relatively uncommon, adopting an approach that places child participation at its core while addressing economic concepts and systems on an individual level could be a valuable complement. This article takes a developmental psychology perspective to explore how children grasp economic systems and concepts, the influences that shape their financial literacy, and their perspectives on inequalities. Cognitive, social, and cultural elements shape the conceptual development of money and other economic activities. As children begin to comprehend economic systems, personal encounters, social exchanges, and information shared by various sources such as parents and peers shape their conceptual development. Consequently, the significance children attach to economic resources substantially influences how they later interpret economic systems. Supportive attitudes and age-appropriate learning methods contribute to children's financial literacy development. Children from disadvantaged socioeconomic backgrounds might need to acquire these skills (e.g., budgeting and saving) due to their challenging conditions. Lastly, the perception of social and economic inequalities, as well as access disparities, was examined. Particularly during the transition from childhood to adolescence, children's heightened sensitivity to inequalities is coupled with attitudes that maintain the status quo and social norms.

Keywords: Economic Systems, Inequalities, Developmental Processes, Children's Financial Literacy

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Buse GÖNÜL

ORCID: 0000-0002-7538-8420

Assist. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Psychology department, Eskişehir, Türkiye. buse.gonul@ogu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye. buse.gonul@ogu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 18.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted : 27.09.2023

Çevrimiçi Yayın/Published : 29.09.2023

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Gönül, B. (2023). Çocukların İktisadi Kavramları ve Sistemleri Anlamlandırma Süreçleri. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 77-87.
DOI:10.47899/ijss.1345726

1. GİRİŞ

Çocukların ekonomik sistemler, istihdam, kaynak dağılımı, gelir eşitsizlikleri gibi kavramları nasıl algıladıkları ve bu kavramları hayatlarına sosyalleşme süreci içinde nasıl dâhil ettikleri gelişim psikolojisinin çalışma alanlarından biridir (Elenbaas vd., 2020; Webley, 2005). İktisat biliminin önemli bir kısmını oluşturan bu kavramlar, her iki disiplinin kesişme noktasında olmasına rağmen gerek çalışma yöntemleri gerekse çıktılarının etkilediği sistemlerin farklılığı nedenleriyle (örn., bireysel ve toplumsal etkiler) birbiri ile etkileşim halinde görülmeyebilirler. Yetişkinlerin dünyasında oldukça önemli bir yere sahip olan iktisadi kavramlar ve sistemlerin birey düzeyinde algısal ve anlamsal temelleri çocukluk yıllarında atılmaktadır. Çocuklar, başta aileleri ve yakın çevreleri gibi mikrosistemler olmak üzere; ekonomik, sosyal refah, hukuk gibi makrosistemlerin dönüştürücü bileşenleridir. Bir başka deyişle çocuklar iktisadi kavramları ve sistemleri anlarlar, öğrenirler ve aynı zamanda kültürel ve sosyal dinamikler çerçevesinde bu sistemler içindeki tutum ve davranışların da değişmesinde rol oynarlar (Bronfenbrenner, 2005). Örneğin, Z kuşağının farklılaşan satın alma karar süreçleri (Gümüş, 2002) veya dijital dünyada farklı istihdam öncelikleri olması gibi (Taş vd., 2017).

İktisadi kavramlar ve sistemlerin gelişim psikolojisi bakış açısıyla ele almak çocukların bu sistemlere nasıl entegre olduğunu öğrenmenin yanı sıra iktisat bilimine de güncel dinamiklerin genç kuşaklar arasında nasıl şekillendiğine farklı bir bakış açısı sağlayabilir. Bu bakış açısını oluşturabilmek ve desteklemek için; bu derleme makalesinde ilk olarak çocuklarda ekonomi kavramı ele alınarak, özellikle sosyal dinamiklerin bu süreçler üzerindeki etkisine değinilecektir. Ardından, çocukların finansal okuryazarlık ve meslek algısı gibi kavramlar ile ilgili değerlendirmelerine odaklanılacaktır. Son olarak, sosyoekonomik eşitsizliklerin son elli yılda en yüksek düzeylere ulaştığı bu dönem içinde (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, 2021) eşitsizliklerin çocuklar ve gençler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı incelenecektir.

2. ÇOCUKLARDA EKONOMİ KAVRAMI

Gelişim psikolojisi alanında konu ile ilgili çalışmaların nihai en önemli amaçlarından biri çocuk ve gençlerin sosyoekonomik eşitsizliklerin psikolojik mekanizmalarını anlamalarını sağlamak, onları eşitsizliklerin sistemsel sebepleri hakkında bilinçlendirmek ve yine eşitsizliklerin azaltılmasında aktif rollerini fark eden bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır (Elenbaas vd., 2020; Killen ve Dahl, 2021). Eşitsizlikleri anlamak, ilgili kaynakların (örn., gelir, servet, sosyal sermaye) bazı bireyler arasında nicel

olarak eşit dağılmadığının bilişsel ve anlamsal olarak fark edilmesini gerektirir. Bu anlayış, kavramların ve aralarındaki bağlantıların temel düzeydeki bilgisinden gelişim süreci içinde daha kapsamlı değerlendirmelere evrilir. Örneğin, bir çocuğun öncelikle bazı mesleklerin diğerlerinden daha fazla gelir getirdiğini öğrenmesinin ardından, bazı bireylerin belirli mesleklere ulaşmasının önünde ailelerinin varlık düzeyine bağlı olarak kaynaklara erişimde engellerle karşılaştıklarını anlamaları gibi. Bu sayede çocukların farklı grupların maruz kaldığı fırsat eşitsizlikleri, toplumsal güce sahip olma, ayrımcılık gibi daha soyut ve karmaşık meselelere bir temel sağlamaları mümkündür (Killen ve Smetana, 2015). Diğer bir deyişle gelişim psikolojisinin bakış açısı çocuklarda ekonomik kavramların sadece nasıl geliştiği ile ilgili değildir, aynı zamanda bu gelişimin dezavantajlı gruplardaki psikolojik etkilerinin giderilmesinin yollarını aramaya çalışır.

Çocuklarda para kavramının gelişimi, bilişsel, sosyal ve kültürel faktörleri içeren karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte çocuklar, doğrudan deneyimleme, sosyal etkileşimler ve kendilerine aktarılan bilgi kaynakları aracılığıyla “para”nın anlam ve kullanımını öğrenirler (Webley, 2005). Bu alandaki öncül bilgiler 1970 ve 1980’lerdeki klasik çalışmalara dayanmaktadır. Örneğin Berti ve Bombi (1981), 3 ile 8 yaşları arasındaki çocuklarla bazı satın alma oyunları oynamış ve mülakatlar yapmışlardır. Bu görüşmelerin sonuçlarına göre araştırmacılar, çocukların para kavramını anlarken yaş ile birlikte ilerleyen aşamalı bir gelişimden söz etmişlerdir. Bu gelişim, daha küçük yaşlarda para ile alışverişin bağlantılı olduğuna dair tutarlı olmayan bir farkındalıktan, paranın bir şeyler satın almak için kullanılması gerektiği bilgisine ilerler. Bu dönemde çocuklar tüm para türlerini eşit görmeye yatkındırlar; örneğin farklı büyüklük veya biçimleri ayırt edemezler. Bu süreci, sahip olunan miktarın bir ürünü satın almak için yeterli olmayabileceği kavramı ve parayı gerçek ürünlerin sembolik bir eşdeğeri olarak algılamaları izler. Son aşamada ise, okul çağı ile birlikte gelişen mantıksal çıkarım yapma, aritmetik becerilerin de yardımıyla “para” ve karşılık gelen “değerinin” bir sembolik anlamı olduğunu, bu anlamın ürünün niceliğine ve niteliğine göre değişebileceğini kavradıkları öngörülmüştür. Araştırmacılar dönemlerinin ruhuna uygun olarak para kavramının gelişimini kategorili bir ilerleme olarak açıkladıkları görülmektedir.

Bu bulgular doğru çıkarımlara işaret etse de güncel araştırmalar çocukların para kavramını idrak ederken, kavramların tipik gelişim sürecine paralel bir biçimde, kategorik bir ilerlemeden ziyade sürekli bir gelişim içinde olduklarına işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, araştırmacıların öngördüğü para kavramının edinimine dair farklı aşamalar gelişim sürecinde aynı anda görülmektedir.

Örneğin, Polonya’da yürütülen bir araştırmada, 6 ile 8 yaş aralığındaki çocuklarla gerçek paraları içeren bir Monopoly oyunu (alım-satım içeren bir tür oyun) oynanmıştır (Trzcińska ve Sekścińska, 2016). Araştırmacılar bu yaş dönemindeki çocukların farklı biçimdeki paraları ayırt edemediğini bulmalarına rağmen çocukların aynı zamanda daha büyük ödülleri kazanmak için paralarını daha geç harcadıklarını görmüşlerdir. Sonuçlar göstermektedir ki, çocuklar hesaplama ve farklı tür paraları ayırt edemedikleri dönemde bile paranın sembolik anlamını ayırt edebilmektedirler. Tıpkı bu oyunda daha fazla kazanç sağlamak için uyguladıkları ekonomik kararlar gibi. Dolayısıyla para ve ekonomi kavramları bilişsel gelişime ek olarak, bir sosyal öğrenme biçimidir. Bu nedenle, çocukların ekonomik kaynaklara verdikleri anlam ve önem, ileriki yaşlarda ekonomik sistemleri yorumlamalarında da etkilidir.

3. PARA İÇERMİYEN EKONOMİK AKTİVİTELER

Çocuklarda ekonomi kavramını ele alan psikoloji araştırmaları geleneksel olarak ekonomiyi sadece “para” kavramı ile olan ilişkisine sınırlandırmak yerine, aynı zamanda para döngüsüne katılmayan takas, ev içi işgücü, hediye verme gibi ekonomik faaliyetleri de kapsamaktadır. Bu yaklaşımı destekler nitelikte yetişkinlerle yapılan bazı araştırmalarda, para kavramının öne çıkarıldığı durumlarda katılımcıların, başkalarına daha az yardım etmeye meyilli oldukları, daha fazla kendi amaçlarına ulaşmaya odaklandıkları ve tek başına çalışmayı tercih ettikleri, başkalarıyla aralarına daha fazla mesafe koydukları bulunmuştur (Vohs vd., 2006; 2008). Bu nedenle, ekonomik davranışın sadece parasal faaliyetlerle sınırlı olmadığını ve günlük yaşama farklı yönleriyle dâhil edildiği çocuklar tarafından da anlaşılmaktadır.

Para içermeyen ekonomik aktivitelerden biri takastır ve takas birçok şekilde gerçekleşebilir. Bazı takas türlerini anlamak çocuklar için daha kolaydır; örneğin bir arkadaşıyla oyuncaklarını değiştirmek gibi. Bazı takas türleri ise daha karmaşıktır, takas edilecek ürünler nicelik ve nitelik açısından birbirinden farklı olabilir ve takası yapacak kişiler farklı ürünlere farklı değerler verebilir. Bu durumlarda çocukların anlaması gereken karmaşık sosyal kodlar ve normlar da kararlara dâhil olur. Dolayısıyla çocukların kendi istekleri ve çıkarları ile başkalarına adil davranma gibi birbiriyle zaman zaman çatışan zorlu seçimleri yapmaları gerekebilir. 3 yaş kadar erken dönemde çocukların favorileri olan ürünleri (çıkartma gibi) başkalarıyla daha az takas ettikleri (Blake ve Rand, 2010), 5 yaş civarında ise arz talep dengesinin başkalarının o ürünü isteyip istememesini etkileyebildiğini anladıkları (Huh ve Friedman, 2019) bulgular arasındadır. Benzer şekilde, yine anaokulu yıllarında çocuklar bir ürünü takas

ederken karşısındakinin o ürünü ne kadar istediğine önem verirler (Echelbarger vd., 2020). Ürün paylaşımı ve takas gibi aktivitelerde, başkalarının ihtiyaç, istek ve niyetlerinin de hesaba katılıyor olması karmaşık kararlardır. Erken yaşlarda elde edilen bu beceriler ekonomik aktivitelerin sadece yetişkinlere özgü olmadığını gösterirken, aynı zamanda kaynakların eşit dağılımı ve adil olma gibi tutumlarda çocukların oldukça erken yaşlardan itibaren aktif olabileceğini göstermektedir. 6-8 yaş aralığında çocuklarla yapılan bir araştırmada, farklı kaynakları (bu araştırmadaki örneklerden biri silgilerdir) akranlarına dağıtmaları istenmiştir (Shaw ve Olson, 2013). Bu araştırmadaki çocuklar, hâlihazırda az ürüne sahip akranlarının daha da dezavantajlı duruma düşmemeleri için onlarla daha fazla ürün paylaşmışlardır. Bazen hakkaniyeti koruma çabası kendilerinin hem nitelik hem de nicelik olarak daha az kaynak almalarına yol açsa da bu tutumlarını korumuşlardır. Yürütülen tüm bu araştırmalar çocukların temel ekonomik bilgi ve davranışlarının oldukça erken yaşlarda şekillenmeye başladığını desteklemektedir.

4. EKONOMİK KAYNAKLARIN EDİNİMİ

Gelişim süreçleri içinde çocuklar birçok beceri, bilgi ve birikimi aynı anda öğrenmeye ve deneyimlemeye başlarlar. Bir önceki bölümde ele alınan farklı ekonomik aktiviteleri çocuklar deneyimlerken aynı zamanda ekonomik kaynaklara kimlerin ulaşabildiği ve nasıl ulaştıkları konularını da öğrenmeye başlarlar. Erken yaşlarda çocuklar ekonomik kazanımlar ile bazı mesleklere sahip olma arasında bir ilişki kurarlar; örneğin çok çalışmanın çok gelir getireceği inancı gibi (Enesco ve Navarro, 2003). Yine erken yaşlarda çocukların varlıklı olma ve ekonomik kaynaklar ile daha becerikli ya da çalışkan olma gibi özellikleri daha fazla ilişkilendirdiği gözlemlenen bulgular arasındadır (Mistry vd., 2015; Shutts vd., 2016). Bu yanlılığı genel hatlarıyla tanımlamak gerekirse, çocukların elde edilen geliri pozitif özellikler ile (örneğin daha yetkin olmak, daha yüksek statüye sahip olmak) eşleştirmesidir.

Çocukların yaşları ilerledikçe ekonomik kazanımların sebeplerine dair atıfları daha fazla ayrıntı içermeye başlamaktadır; örneğin daha çok emek harcama veya eğitime erişimi ekonomik kazancın sebepleri arasında görmeleri gibi (Sigelman, 2012). Fakat genel olarak çocuklar emek ve gelir arasındaki ilişkiyi değerlendirirken sosyal veya kurumsal etmenlerin etkili olabileceği gerçeğini, ergen akranları kadar kavrayamayabilirler (Diaz vd., 2023; Flanagan vd., 2014). Diğer taraftan, ergenlik döneminde yetkin ya da çalışkan olmanın “hak edilen” sosyoekonomik koşulları elde etmek için yeterli olmayabileceğini fark ederler. Kaynaklara erişimde aileden gelen varlık ve ilişkili sosyal ve kültürel sermaye gibi sistemsel eşitsizliklerin bireylerin hayatları üzerindeki etkilerini daha iyi anlamaya

başlarlar (Diez-Martinez vd., 2000; Gönül ve Wängqvist, 2022). İlginç bir şekilde bu kavrayışın eşitsizliklerin daha az olduğu Finlandiya gibi ülkelerde daha yüksek bir oranda görüldüğüne dair bulgular mevcuttur (Hakovirta ve Kallio, 2016). Dolayısıyla çocuğun makro düzeyde parçası olduğu koşullar ekonomik sistemleri nasıl anladığı ve kendisinin bu sistemlerdeki rolünü etkiler. Bu durumun sistemsel eşitsizlikleri normalleştirilmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

5. FİNANSAL OKURYAZARLIK

Ekonomik sistemleri anlamının ve bu sistemler içinde aktif rol almanın önemli bileşenlerinden biri finansal okuryazarlık olarak tarif edilen; bütçe, tasarruf ve birikim, yatırım gibi kavramların çocuklar tarafından anlaşılması ve uygulanmasıdır (Lusardi vd., 2010). Finansal okuryazarlığı yüksek kişilerin daha mantıklı finansal kararlar aldıkları, karmaşık finansal ürün ve servisleri daha iyi bir şekilde değerlendirdikleri ve sahtecilik gibi olumsuz durumlardan daha fazla kaçındıkları düşünülmektedir (Lusardi ve Mitchell, 2014). Çocuklara yaşlarına uygun harçlık verme, sorumlu harcama gibi destekleyici tutumlar ile finansal okuryazarlık becerilere geliştirilebilir (Saputra ve Susanti, 2021). Önceki bölümlerde ele alınan ekonomik aktivitelerin farklı türlerine oranla finansal okuryazarlık kapsamına giren kavramlar daha karmaşık algı ve bilgileri içerirler. Örneğin, bütçe oluşturmak için çocuklar farklı ihtiyaçları ve istekleri arasındaki dengeyi gözetmek, kendi sahip oldukları kaynaklar imkân verdiğince plan yapmak, hedefleri doğrultusunda harcama yapmak gibi karmaşık becerileri aynı anda kullanmaları gerekmektedir. Bu nedenle erken çocukluk yıllarına oranla, bu tür beceriler ortaokul yıllarında edinilmeye başlayarak lise yıllarında daha fazla geliştirilmektedir. Finansal okuryazarlığı geliştirmenin bir süreç olduğuna dikkat çekmek önemlidir. Çocukların bu konuları anlayışı, daha karmaşık sosyal ve ekonomik durumlarla karşılaştıkça ve bağımsız kararlarını daha fazla aldıkça zaman içinde gelişmektedir. Bu süreç üzerinde ebeveynlerin, akranların, eğitimcilerin ve eğitim sisteminin etkileri olduğu gibi çocukların içinde yaşadığı sosyal, ekonomik ve politik durumların da etkisi oldukça fazladır (Webley, 2005).

Yapılan araştırmalar, tasarruf, bütçe, risk alabilme algısı gibi deneyimlerin dezavantajlı sosyoekonomik koşullarda yaşayan çocuklar için olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. Tasarruflu olma, bütçe planlama zorunluluğu, bazı kaynakların yeterli olması için fedakârlık yapma gibi yöntemler bu şartlarda yaşayan çocuklar için geliştirilmesi gereken bir beceriden öte bir zorunluluktur. Özellikle dezavantajlı koşullarda bu tip bilgilerin daha erken yaşlarda öğrenilmek durumunda kalınması ve gelecek kaygısı (Weinger, 2000) çocuklar için aynı zamanda

bir risk faktörü de oluşturmaktadır. Eşitsizliklerin doğrudan olumsuz etkilerine ek olarak, özellikle ergenlik yıllarında çocukların ailelerinin maddi konularda kaygı yaşadıklarını düşünmeleri olumsuz akademik başarı ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Delgado vd., 2013). Bu ilişkinin özellikle çocukların evde isteklerinden öte zorunlu ihtiyaçların karşılanmasında sorunlar olduğunu düşünmeleriyle daha fazla öne çıktığı yine bulgular arasındadır (Mistry ve Elenbaas, 2021). Dolayısıyla finansal okuryazarlık kapsamında değerlendirilen bilgilerin etkilerine odaklanırken sadece ekonomik kazanımları azami seviyeye çıkarmak bakış açısı ile yaklaşmamak (Fernandes vd., 2014) ve bireylerin içlerinde buldukları koşullara uygun bakış açılarını sahip olmak hem gelişim psikolojisi hem de iktisat bilimi açısından önemlidir.

6. GELİR EŞİTSİZLİKLERİ

Gelir eşitsizliklerinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkileri birçok bilim alanının konusu olmuştur. Gelişim psikolojisi alanında ise; ilgili konuyu ele alan araştırmalar temel olarak iki kategoriye ayrılabilir. İlk kategoride, eşitsizliklerin bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını nasıl etkilediğine (Eubanks, 2018; Stiglitz, 2018) ve bu koşulların sağlık, eğitim gibi temel haklara ulaşımında yarattığı sorunlara odaklanılmaktadır (Arsenio, 2015). İkinci kategoride ise, eşitsizliklerin psikolojik mekanizmalarını anlamaya odaklanılmaktadır. Örneğin, bu kadar olumsuz çıktıkları olan bir sosyal dinamik neden bireyler ve toplumlar tarafından yeniden oluşturulur ve hatta desteklenir? Çocuklarla yapılan araştırmalarda, bu soruları yanıtlamak üzere sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ile kaynakların adaletsiz dağılımı gibi dinamiklerin çocuklar tarafından nasıl algılandığına gelişim süreci içinde odaklanılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda, çocukların hem kendilerinin hem de akranlarının maruz kaldığı haksız ve ayrımcı muameleler, dışlanma ve kalıpyargılara maruz kalma gibi durumlarda aktif tepkiler vermelerini destekleyici pratiklere ulaşması hedeflenir (Killen ve Smetana, 2015; Killen ve Dahl, 2021; Elenbaas vd., 2020).

Çocukların ekonomik eşitsizlikleri nasıl anladığına dair gelişimsel çalışmalar, Leahy'nin klasik çalışmalarına (1981; 1983) dayandırılabilir. Bu çalışmalar, 6 ila 17 yaşları arasındaki çocuklarla yapılan görüşmeleri içermekteydi. Bu temel çalışmalar, 6 yaşındaki çocukların bile bireylerin "zengin" ve "fakir" olarak ayırt edilebildiğini ve bu ayırımın sahip oldukları maddi kaynak miktarına dayandığını göstermiştir. Ancak çocuklar, bu kadar erken yaşlarda neden bazı insanların "fakir"ken diğerlerinin "zengin" olduğunu açıklamakta zorlanmaktadırlar (Enesco ve Navarro, 2003; Ramsey, 1991). Erken çocukluk döneminde ekonomik eşitsizliklerin karmaşık nedenleri tam olarak anlaşılmasa da çocukların kararları ve değerlendirmeleri maddi kaynaklar

tarafından etkilenmektedir. Örneğin, araştırmalar, daha küçük çocukların fotoğraflarda zengin olarak tasvir edilen bireylere (Shutts vd., 2016) daha olumlu yaklaştığını, daha zengin yaşlılarını "daha nazik" olarak algıladığını (Li vd., 2014) ve daha varlıklı akran gruplarını tercih ettiğini (Horwitz vd., 2014) göstermektedir.

Erken dönemde gözlemlenen varlıklı olmaya dair bu yanlılık (pro-wealth bias) ilginç bir dinamiktir. Bazı araştırmacılar bu yanlılığın varlıklı olmaya dair bir olumlu yaklaşım yerine, çocukların daha fazla kaynağa sahip olan bireylerden daha fazla beklentileri olduğuna dair bir değerlendirme olduğunu düşünmektedirler. Örneğin, çocuklar daha fazla kaynağa sahip bireylerin dezavantajlı olanlara daha fazla yardım etmelerini (Ahl ve Dunham, 2019) ve onlarla mallarını daha fazla paylaşmalarını beklemektedirler (Ahl vd., 2019). Bir diğer açıklama ise özellikle erken yaşlardaki çocuklarla yürütülen araştırmaların yöntemleri ile ilgilidir. Bu dönemde çocukların bilişsel ve dil becerileri de göz önünde bulundurularak araştırma soruları gelişim düzeylerine uygun olarak daha basittir. Dolayısıyla çocuklara hangi özellikleri tercih ettikleri doğrudan (ve kategorik olarak) sorulduğunda varlıklı olmaya dair bir yanlılık gösterdikleri düşünülebilir. Fakat çocuklara değerlendirdikleri sosyal dinamikler açıkça belirtildiğinde, eşitsizlikler gibi meseleleri adil olmayan durumlar olarak değerlendirirler ve kaynak adaletsizliklerine telafi edici tutumlar sergilerler. Örneğin, anaokulu dönemindeki çocuklar kaynak dağıtımında kaynağın tipine önem verirler. Söz konusu gerekli ve önemli kaynaklar (örn., okul malzemeleri, sağlığa erişim) olduğunda başkalarının da eşit oranda kaynak alması gerektiğini savunmaktadırlar (Rizzo vd., 2016). Paralel bulgular ülkemizde yürütülen araştırmalarda da mevcuttur (Acar ve Sivis, 2023). Çocukların küçük yaşlarda bu tür sosyal dinamikleri anlamaları için kendilerine yaşlarına uygun açıklamalar yapılmasının tutumları üzerinde ne kadar etkili olduğu görülmektedir.

Sosyoekonomik eşitsizlikler ve bu makalede ele alınan ekonomik sistemler, finansal okuryazarlık gibi konuları anlama ve sosyal hayatın içinde uygulama becerileri özellikle ergenlik döneminde büyük bir değişikliğe uğrar ve neredeyse yetişkinlik dönemine denk bir içeriğe ulaşır. Bu gelişimsel süreçler elbette çok katmanlıdır. Çocukların deneyimlediği bilişsel ve sosyal gelişim süreçleri bu ilerlemede önemli bir rol oynar. Bu sayede ergenler farklı sosyal sistemlerin birbiri ile olan ilişkisini ve bu sistemlerin arkasındaki kültürel toplumsal ve politik nedenleri daha iyi kavramaya başlarlar. Ergenlik döneminde kaynaklara erişimde yaşanan problemler ve eşitsizlikler, çocuklar tarafından bir tür ayrımcılık olarak değerlendirilmektedir. Dezavantajlı koşullardan gelen akranlarının hak kayıplarına

karşı hassaslıkları artar ve bir akranlarının kaynaklara erişim nedeniyle dışlanmasını kabul edilemez olarak değerlendirirler (Burkholder vd., 2020; Cooley vd., 2016; Malti vd., 2012; Møller ve Tenenbaum, 2011). Benzer şekilde ülkemizde yürütülen araştırmalarda, toplumsal cinsiyet (Gönül ve Sahin-Acar, 2018) ve sosyal sınıfa (Gönül vd., 2023) dayalı dışlama ve hak kayıplarının ergenler tarafından daha küçük yaştaki akranlarına oranla daha kabul edilemez değerlendirdikleri gözlemlenmiştir.

Diğer bir yandan ise çocuklar bu süreç içinde parçası oldukları gruplarda daha fazla vakit geçirirler ve kendi grup kimlikleri (etnik köken, ulusal kimlikler, sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet gibi) geliştikçe yaşadıkları toplumsal sistemlerin kurallarını ve normlarını daha fazla benimsemeye başlarlar. Bu süreçte kendileri eşitsizliklerden olumlu avantaj elde eden grupların üyesi olduklarında, yukarıda bahsedilen eşitlikçi tutumları kendi gruplarının çıkarlarını ve iyiliğini koruma yönüne evrilebilir (Elenbaas vd., 2020). Daha varlıklı ve ayrıcalıklı koşullarda yaşayan çocukların ülkelerindeki ekonomik eşitsizliği olduğundan daha az algıladıkları (Amerika Birleşik Devletleri örneğinde yürütülen bir çalışma için bkz. Flanagan ve Kornbluh, 2019) ve mevcut statülerini korumaya daha meyilli oldukları bulunmuştur (Bigler vd., 2001) bulunmuştur. Özellikle dezavantajlı geçmişlerden gelen veya yaşadıkları toplumlar içinde azınlık konumunda olan çocukların, sosyal problemler ve sebepleri hakkında daha kapsamlı bilgileri olduğunu görülmektedir. Örneğin, daha dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuk ve ergenlerin, ilgili konularda daha az kalıpyargı kullandıkları, daha fazla hakkaniyeti sağlayıcı tutumları olduğu (Rowley vd., 2007) ve eğitim gibi temel haklara erişimde kısıtlanmaya bir tür ayrımcılık ve adaletsizlik olarak yaklaştıkları gözlemlenmiştir (Roy vd., 2019). Benzer bir örüntü ülkemizde çocuklarla yapılan bir çalışmada da gözlemlenmiştir. Yüksek sosyoekonomik düzeyden (SED) gelen 14-16 yaş aralığındaki çocuklar, sosyal sınıfa dayalı dışlamayı genel olarak kabul edilebilir bulmasalar da düşük SED'den gelen akranlarına göre bu davranışı toplumsal sistemin bir yansıması olan "normal" bir durum olarak daha fazla değerlendirmişlerdir (Gönül vd., 2023). Bireylerin şartlarının kendi kontrolünde olabileceği algısı güncel gelişim psikolojisi kuramlarının odağına girmeye başlamıştır (Mistry vd., 2021). Çünkü bu çoğu zaman gerçekçi olmayan kontrol yanılgısı, aynı zamanda çocukların dezavantajlı geçmişlerden gelen bireylere karşı "yeterince çalışmama, motivasyon eksikliği, tembellik" gibi olumsuz tutumlara sahip olmaları ile ilişkilidir (Woods vd., 2005). Genel hatlarıyla farklı eşitsizliklere maruz kalan çocukların, akranlarına göre daha erken yaşlarda yaşadıkları koşulları anlamaya ve sorgulamaya başladıklarını söylemek mümkündür.

Tüm bu eğilimler çocukların ortalama tutumlarını yansıtmaktadır. Örnek verilen araştırmaların hemen hemen hepsinde ayrıcalıklı konumlarda olan çocukların da ele aldıkları bu sosyal meselelere eşitlikçi ve gelir adaletsizliğinin yanlışlığına vurgu yapan açıklamaları olmuştur. Burada önemli olan çocukların sosyal hiyerarşi içinde sahip oldukları kaynakların ve sosyoekonomik imkânların, ekonomik sistemleri ve eşitsizlikler üzerinde oldukça etkili olmasıdır. Dolayısıyla çocukları ilgili konularda bilgi ve becerilerini geliştirip desteklerken, sosyal dinamiklerin de gerçekçi bir şekilde ele alınması için çok katmanlı bir bakış açısını benimsemek gerekir.

7. SONUÇ

Çocuklar doğdukları andan itibaren ailelerinin sahip olduğu ekonomik ve sosyal kaynakların sınırları içinde yaşarlar. Çevrelerini deneyimleyerek, gözlemleyerek ve etkileşime girerek, bu imkânların kendi hayatları üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerini fark ederler. Bu bakış açısıyla, ekonomik sistemler, finansal konular, eşitsizlikler gibi konuların çocukların hayatındaki yeri geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde psikoloji biliminin daha fazla önem verdiği alanlardan biri olmuştur. Toplumsal sistemleri içeren karmaşık konulardan söz edildiğinde ebeveynlerin ve yetişkinlerin farklı kaygılara sahip olduğu sıklıkla görülmektedir. Çocukların bu makale kapsamında ele alınan ekonomik aktiviteler, eşitsizlikler gibi konularda çok fazla bilgisinin olmadığı, çocukların bu konular üzerinde sadece yetişkinlerin anlattıklarını pasif bir şekilde öğrendikleri veya kuralları uyguladıkları, bu konulara onlarla açıkça konuşurlarsa çocukların “yanlış veya sakıncalı” tutumları (örn., akranlarını dışlamaları) daha çok sergileyecekleri gibi (Apfelbaum vd., 2012). Yapılan araştırmalar bu kaygıların doğru olmadığını göstermektedir.

Bu derleme çalışması göstermektedir ki, ekonomik sistemleri anlama, kaynakların edinimi, eşitsizlikleri algılama gibi araştırma konuları psikoloji ve iktisat bilimleri tarafından birbiri ile ortaklaşmayan yöntem ve bakış açıları kullanılarak ele alınmaktadır. Gelişim psikolojisi alanındaki çalışmaların, bu kavramların yaş ile birlikte nasıl ortaya çıkıp dönüştüğünü araştırırken, daha makro düzeydeki değişikliklerin ve dinamiklerin de bu gelişim sürecini nasıl etkilediğine daha derinlikli odaklanması faydalı olacaktır. Örneğin, ekonomik sistemlere bakış açılarının kuşaklar arası nasıl değiştiğini anlamak için, boylamsal bir yöntem ile çocukluktan yetişkinliğe makroekonomik göstergelerle birlikte ortaya çıkardığı örüntünün incelenmesi gibi. Bu şekilde, çocuk ve gençlerin kaynakların dağılımı ve sosyoekonomik eşitsizlikler gibi toplumsal konulara dair eşitlikçi ve adil tutumlarının da daha kalıcı ve kapsamlı yöntemlerle desteklenmesi mümkün olabilir.

Çocukların dâhil edilmediği ve toplumu makro düzeyde ilgilendiren konularda toplumun genelinde gerekli bilgi düzeyine ulaşılması ve olumsuz tutumların değişmesi mümkün değildir. Çocuklar sosyal ve toplumsal sistemleri doğdukları andan itibaren deneyimlemeye başlarlar ve bu sistemleri değiştirip dönüştürürler. Gelişim psikolojisi ve iktisat bilimi gerek yöntem gerek çıktılarının entegre edilmesi aşamasında çok sık kesişmiyor olsa da iktisadi kavram ve sistemleri bireysel düzeyde ele alırken çocuk katılımına da merkeze koyan bir bakış açısı her iki alan içinde tamamlayıcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. ve Sivis, O. (2023). "But the poor needed it more": Children's judgments on procedural justice to allocate resources between two candidates equal in merit, different in need. *Journal of Experimental Child Psychology*.
<https://doi.org/10.1016/j.jecp.2023.105679>
- Ahl, R. E. ve Dunham, Y. (2019). "Wealth makes many friends": Children expect more giving From resource-rich than resource-poor individuals. *Child Development*, 90(2), 524–543.
<https://doi.org/10.1111/cdev.12922>
- Ahl, R. E., Duong, S., ve Dunham, Y. (2019). Children employ wealth cues when predicting others' sharing. *Developmental Psychology*, 55(2), 303–314.
<https://doi.org/10.1037/dev0000643>
- Apfelbaum, E. P., Norton, M. I., ve Sommers, S. R. (2012). Racial color blindness: Emergence, practice, and implications. *Current Directions in Psychological Science*, 21(3), 205-209.
- Arsenio, W. F. (2015). Education, class, and the divergence of children's life opportunities. *Human Development*, 58(3), 208–214. <https://doi.org/10.1159/000435827>
- Bigler, R. S., Brown, C. S., ve Markell, M. (2001). When groups are not created equal: Effects of group status on the formation of intergroup attitudes in children. *Child Development*, 72(4), 1151–1162.
<https://doi.org/10.1111/1467-8624.00339>
- Berti, A. E. ve Bombi, A. S. (1981). The development of the concept of money and its value : A longitudinal study. *Child Development*, 52(4), 1179–1182.
<https://doi.org/10.2307/1129504>
- Blake, P. R. ve Rand, D. G. (2010). Currency value moderates equity preference among young children. *Evolution and Human Behavior*, 31(3), 210–218.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2009.06.012>

- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Burkholder, A. R., Elenbaas, L., ve Killen, M. (2020). Children's and adolescents' evaluations of intergroup exclusion in interracial and interwealth peer contexts. *Child Development, 91*(2), 512–527. <https://doi.org/10.1111/cdev.13249>
- Cooley, S., Elenbaas, L., ve Killen, M. (2016). Social exclusion based on group membership is a form of prejudice. S. S. Horn, M. D. Ruck, ve L. S. Liben (Der.), *Advances in child development and behavior: Vol. 51. Equity and justice in developmental science: Implications for young people, families, and communities* içinde (ss. 103–129). Elsevier Academic Press.
- Delgado, M. Y., Killoren, S. E., ve Updegraff, K. A. (2013). Economic hardship and Mexican-origin adolescents' adjustment: Examining adolescents' perceptions of hardship and parent-adolescent relationship quality. *Journal of Family Psychology, 27*(5), 827–837. <https://doi.org/10.1037/a0033737>
- Diaz, B., May, S., ve Seider, S. (2023). Black and Latinx adolescents' developing understandings about poverty, inequality, and opportunity. *Applied Developmental Science, 27*(2), 115–135. <https://doi.org/10.1080/10888691.2022.2040361>
- Diez-Martinez, E., Sánchez, M., ve Miramontes, S. (2000). Mexican children's and adolescents' understanding of unemployment. *Citizenship, Social and Economics Education, 4*(3), 159–169. <https://doi.org/10.2304/csee.2000.4.3.159>
- Echelbarger, M., Good, K., ve Shaw, A. (2020). Will she give you two cookies for one chocolate? Children's intuitions about trades. *Judgment and Decision Making, 15*(6), 959–971. <https://doi.org/10.1017/s1930297500008160>
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü. (2021) Inequalities in household wealth and financial insecurity of households. <https://www.oecd.org/wise/Inequalities-in-Household-Wealth-and-Financial-Insecurity-of-Households-Policy-Brief-July-2021.pdf>
- Elenbaas, L., Rizzo, M. T., ve Killen, M. (2020). A developmental-science perspective on social inequality. *Current Directions in Psychological Science, 29*(6), 610–616. <https://doi.org/10.1177/0963721420964147>
- Enesco, I. ve Navarro, A. (2003). The development of the conception of socioeconomic mobility in children from Mexico and Spain. *Journal of Genetic Psychology, 164*(3), 293–317. <https://doi.org/10.1080/00221320309597985>
- Eubanks, V. (2018). Automating bias. (Special section on the science of inequality). *Scientific American, 319*, 69–71. ISSN:0036-8733
- Fernandes, D., Lynch Jr, J. G., ve Netemeyer, R. G. (2014). Financial literacy, financial education, and downstream financial behaviors. *Management Science, 60*(8), 1861–1883.
- Flanagan, C. A., Kim, T., Pykett, A., Finlay, A., Gallay, E. E., ve Pancer, M. (2014). Adolescents' theories about economic inequality: Why are some people poor while others are rich? *Developmental Psychology, 50*(11), 2512–2525. <https://doi.org/10.1037/a0037934>
- Flanagan, C. A. ve Kornbluh, M. (2019). How unequal is the United States? Adolescents' images of social stratification. *Child Development, 90*(3), 957–969. <https://doi.org/10.1111/cdev.12954>
- Gönül, B. ve Sahin-Acar, B. (2018). Çocukların toplumsal cinsiyet bağlamında sosyal dâhil etme yargıları. *Türk Psikoloji Dergisi, 33*(82), 67–84. <https://doi.org/doi:10.31828/tpd.13004433.2018.82.02.05>
- Gönül, B., Sahin-Acar, B., ve Killen, M. (2023). Adolescents view social exclusion based on social class as more wrong than do children. *Developmental Psychology, 59*(9), 1703–1715. <https://doi.org/10.1037/dev0001564>
- Gönül, B. ve Wängqvist, M. (2022). 'I felt like being upgraded': Emerging adults' experiences of socioeconomic resources in relation to their vocational identity development in Turkey. *Emerging Adulthood, 10*(1), 173–187. <https://doi.org/10.1177/21676968211054600>
- Gümüş, N. (2020). Z kuşağı tüketicilerin satın alma karar tarzlarının incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 15*(58), 381–396. <https://doi.org/10.19168/jyasar.572987>
- Hakovirta, M. ve Kallio, J. (2016). Children's perceptions of poverty. *Child Indicators Research, 9*(2), 317–334. <https://doi.org/10.1007/s12187-015-9315-5>
- Horwitz, S. R., Shutts, K., ve Olson, K. R. (2014). Social class differences produce social group preferences. *Developmental Science, 17*(6), 991–1002.

doi:10.1111/desc.12181

- Huh, M. ve Friedman, O. (2019). Young children use supply and demand to infer desirability. *Developmental Psychology*, 55(12), 2483–2490. <http://dx.doi.org/10.1037/dev0000833>.
- Killen, M., ve Dahl, A. (2021). Moral reasoning enables developmental and societal change. *Perspectives on Psychological Science*, 16(6), 1209–1225. <https://doi.org/10.1177/1745691620964076>
- Killen, M. ve Smetana, J. G. (2015). Origins and development of morality. M. E. Lamb (Der.), *Handbook of child psychology and developmental science* içinde (vol. 3, 7. baskı, ss. 701–749). NY: Wiley-Blackwell.
- Leahy, R. L. (1981). The development of the conception of economic inequality. I. Descriptions and comparisons of rich and poor people. *Child Development*, 52(2), 523–532. <https://doi.org/10.2307/1129170>
- Leahy, R. L. (1983). Development of the conception of economic inequality: II. Explanations, justifications, and concepts of social mobility and change. *Developmental Psychology*, 19(1), 111–125. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.19.1.111>
- Li, V., Spitzer, B., ve Olson, K. R. (2014). Preschoolers reduce inequality while favoring individuals with more. *Child Development*, 85(3), 1123–1133. <https://doi.org/10.1111/cdev.12198>
- Lusardi, A. ve Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *American Economic Journal: Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
- Lusardi, A., Mitchell, O. S., ve Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 358–380. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01173.x>
- Malti, T., Ongley, S. F., Dys, S. P., ve Colasante, T. (2012). Adolescents' emotions and reasoning in contexts of moral conflict and social exclusion. *New Directions for Youth Development*, 136, 27–40. <https://doi.org/10.1002/yd.20036>
- Mistry, R. S., Brown, C. S., White, E. S., Chow, K. A., ve Gillen-O'Neel, C. (2015). Elementary school children's reasoning about social class: A mixed-methods study. *Child Development*, 86(5), 1653–1671. <https://doi.org/10.1111/cdev.12407>
- Mistry, R. S. ve Elenbaas, L. (2021). It's all in the family: Parents' economic worries and youth's perceptions of financial stress and educational outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(4), 724–738. <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01393-4>
- Mistry, R. S., Elenbaas, L., Griffin, K. M., Nenadal, L., ve Yassine, A. (2021). Advancing developmental intergroup perspectives on social class. *Child Development Perspectives*, 15(4), 213–219. <https://doi.org/10.1111/cdep.12431>
- Møller, S. J. ve Tenenbaum, H. R. (2011). Danish majority children's reasoning about exclusion based on gender and ethnicity. *Child Development*, 82(2), 520–532. doi:10.1111/j.1467-8624.2010.01568.x
- Ramsey, P. G. (1991). Young children's awareness and understanding of social class differences. *The Journal of Genetic Psychology*, 152(1), 71–82. <https://doi.org/10.1080/00221325.1991.9914679>
- Rizzo, M. T., Elenbaas, L., Cooley, S., ve Killen, M. (2016). Children's recognition of fairness and others' welfare in a resource allocation task: Age related changes. *Developmental Psychology*, 52(8), 1307–1317. <https://doi.org/10.1037/dev0000134>
- Rowley, S. J., Kurtz-Costes, B., Mistry, R., ve Feagans, L. (2007). Social status as a predictor of race and gender stereotypes in late childhood and early adolescence. *Social Development*, 16(1), 150–168. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00376.x>
- Roy, A. L., Raver, C. C., Masucci, M. D., ve DeJoseph, M. (2019). "If they focus on giving us a chance in life we can actually do something in this world": Poverty, inequality, and youths' critical consciousness. *Developmental Psychology*, 55(3), 550–561. <https://doi.org/10.1037/dev0000586>
- Saputra, J. ve Susanti, D. (2021). A study of several financial literacy teaching methods for children. *International Journal of Ethno-Sciences and Education Research*, 1(2), 7–10. <https://doi.org/10.46336/ijeer.v1i2.120>
- Shaw, A. ve Olson, K. R. (2013). All inequality is not equal: Children correct inequalities using resource value. *Frontiers in Psychology*, 4(Temmuz), 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00393>
- Shutts, K., Brey, E. L., Dornbusch, L. A., Slywotzky, N., ve Olson, K. R. (2016). Children use wealth cues to evaluate others. *PLoS ONE*, 11(3), 1–22. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0149360>
- Sigelman, C. K. (2012). Rich man, poor man: Developmental differences in attributions and perceptions. *Journal of*

- Experimental Child Psychology*, 113(3), 415–429.
<https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.06.011>
- Stiglitz, J.E., (2018). A rigged economy and what we can do about it (special section on the science of inequality). *Scientific American*, 319, 57–61. ISSN:0036-8733.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., ve Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031–1048.
- Trzcińska, A. ve Sekścińska, K. (2016). The effects of activating the money concept on perseverance and the preference for delayed gratification in children. *Frontiers in Psychology*, 7(Nisan), 1–8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00609>
- Vohs, K. D., Mead, N. L., and Goode, M. R. (2006). The psychological consequences of money. *Science*, 314(5802), 1154–1156. doi: 10.1126/science.1132491
- Vohs, K. D., Mead, N. L., and Goode, M. R. (2008). Merely activating the concept of money changes personal and interpersonal behavior. *Current Directions in Psychological Science*, 17(3), 208–212. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00576.x>
- Webley, P. (2005). Children's understanding of economics. M. Barrett. ve E. Buchanan-Barrow (Der.), *Children's understanding of society* içinde (ss. 43–67). Psychology Press.
- Weinger, S. (2000). Opportunities for career success: Views of poor and middle-class children. *Children and Youth Services Review*, 22(1), 13–35. [https://doi.org/10.1016/s0190-7409\(99\)00071-7](https://doi.org/10.1016/s0190-7409(99)00071-7)
- Woods, T. A., Kurtz-Costes, B., ve Rowley, S. J. (2005). The development of stereotype about the rich and poor: Age, race, and family income differences in beliefs. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(5), 437–445. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-7261-0>

© 2019 & 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

How children perceive concepts of economic systems, employment, resource distribution, and inequalities, as well as how they incorporate these concepts into their lives during socialization, are components of the developmental psychology field. While these concepts are also important topics in the field of economics, the intersection of these two disciplines is not common due to differences in methodologies and the nature of the knowledge they generate. However, as important domains of the adult world, perceptual and semantic foundations of economic concepts and systems are established during childhood. Children can transform their immediate contexts and macro systems like economic, social welfare, and legal systems. In essence, children comprehend and internalize economic concepts and systems and contribute to the evolution of attitudes and behaviors within these systems based on cultural and social dynamics (Bronfenbrenner, 2005). For instance, the effects of this phenomenon are evident in the purchasing decisions made by newer generations (Gümüş, 2002) or the shifts in employment priorities (Taş et al., 2017).

Considering economic concepts and systems from a developmental psychology perspective provides valuable insights into how children become integrated within these systems and how contemporary dynamics shape the perceptions of younger generations. Within this framework, the article initially delves into the presence of economics in children's lives, emphasizing the significant impact of societal factors on shaping these processes. Furthermore, the article also highlights children's evaluations of concepts like financial literacy, career aspirations, and employment. Lastly, it focuses on how children and adolescents evaluate social and economic inequalities, particularly within a global context characterized by heightened disparities. The overarching objective of this article is to provide insights into how children and young individuals comprehend the psychological mechanisms behind socioeconomic inequalities, increase awareness about the systemic roots of these inequalities, and encourage their active involvement in mitigating their psychological effects (Elenbaas et al., 2020; Killen & Dahl, 2021). Understanding inequalities involves cognitively and semantically recognizing differences among individuals regarding relevant resources (such as income, wealth, and social capital). This understanding evolves from a basic understanding of these concepts and their connections to more comprehensive assessments throughout the developmental journey.

Cognitive, social, and cultural factors influence children's comprehension of the concept of money. Their understanding progresses from recognizing the practical uses of money to grasping its symbolic importance. Children can perceive the symbolic meaning of money even without distinguishing between different currencies. This comprehension is shaped by cognitive development and social learning. Notably, not all economic activities involve money, such as trading. Children find some trade types easier to comprehend, while others are more intricate due to variations in the attributes and values of the items exchanged. This complexity necessitates their understanding of social norms and the idea of fairness. For instance, in sharing and exchange scenarios, children must account for the needs and wishes of others. Research indicates that children can assess others' needs based on the resources they possess.

Studies on how children understand economic inequalities date back to Leahy's classic works (1981; 1983). These foundational studies revealed that even 6-year-old children could distinguish between individuals as "rich" and "poor," this distinction was based on the amount of material resources they possessed. However, children struggle to explain at such early ages why some individuals are "poor" while others are "rich" (Enesco & Navarro, 2003; Ramsey, 1991).

The understanding of socioeconomic inequalities and the topics covered in this article, such as economic systems and financial literacy, undergo significant changes, especially during adolescence. The cognitive and social development processes that children experience play a crucial role in this progression. During adolescence, individuals better perceive the interconnections between various social systems and the cultural, societal, and political factors underpinning these structures. Within this phase, children perceive issues of resource access and inequalities as forms of discrimination. They become more attuned to the injustices faced by peers from disadvantaged backgrounds, viewing the exclusion of these peers due to limited resource access as unacceptable (Burkholder et al., 2020; Cooley et al., 2016; Gönül et al., 2023; Malti et al., 2012; Møller & Tenenbaum, 2011). On the other hand, during this process, children also spend more time with the groups they are a part of. As they develop their own group identities (such as ethnicity, national identity, race, and gender), they adopt the rules and norms of the social systems they experience. Thus, if they are members of groups that benefit positively from inequalities, they also tend to preserve their group's benefit (Elenbaas et al., 2020).

All of these tendencies reflect children's average attitudes. In almost all cited research, even children in privileged positions have provided explanations emphasizing equality and the wrongness of income inequality when discussing

these social issues. What is important here is that the resources and socio-economic opportunities children possess within the social hierarchy significantly influence economic systems and inequalities. Therefore, while enhancing children's knowledge and skills in relevant areas, adopting a multifaceted perspective to address social dynamics realistically is necessary.

These tendencies regarding children's perceptions of inequalities underscore their general attitudes. Notably, in most studies, even children in advantaged conditions emphasized the importance of equality and the moral implications of income disparities. The important notion is that children's access to resources and socio-economic opportunities substantially influence how they approach these societal dynamics. Consequently, while supporting children's understanding and competencies in the relevant domains, adopting a comprehensive perspective that realistically addresses social dynamics is essential.

Collaboration Patterns and Topic Trends in Business Process Management Conferences*

İş Süreçleri Yönetimi Konferanslarının İşbirliği Örüntüleri ve Konu Eğilimleri

Muhammet DAMAR¹, Güzin ÖZDAĞOĞLU², Onur ÖZVERİ³

Abstract

One of the most important scientific activities in which business process management (BPM) research attempts have been presented is the BPM Conferences that have been organized since 2003. These conferences guide the future of the field concerning different aspects of the subject. This study focuses on the accumulated literature that BPM conferences have constituted. In this regard, it aims to investigate the portfolio of BPM conferences to pinpoint the trends that have been followed over the years. A bibliometric dataset of the proceedings between 2005 and 2020 was extracted. The methods of scientometrics and bibliometrics are adopted to reveal the collaborations and clusters regarding citations, co-authorships, co-occurrences of keywords, and topic structures, the trends, and summary statistics. Clusters have emerged around certain authors and these authors are pioneering researchers who direct international studies on BPM and have created many research and development opportunities with their research laboratories. The situation in author relations is also reflected in the statistics of institutions and countries. With the keyword and abstract analyses at different depths and dimensions, inferences were made about the topics discussed at the BPM Conferences. Co-authorship analyses regarding authors and countries revealed the clusters around the authors and their countries such as Van der Aalst (Netherlands), Mendling (Austria), Weske (Germany), Dumas (Estonia), La Rossa (Australia), and Reijers (Netherlands). It has been observed that the keywords that have been recorded intensively in the last five years are concentrated around the topics of industry 4.0, big data, internet of things, blockchain, cloud computing, and artificial intelligence. In general terms, it has been observed that especially the topics such as process mining, semantic structures of processes, business process execution language, and related projects have come to the fore. Findings emphasize that these topics have been affected by the business and technology dynamics of the relevant period.

Keywords: Scientometrics, Bibliometrics, Business Process Management Conferences, Collaborations, Topic Modelling

Öz

İş süreçleri yönetimi (İSY) araştırma girişimlerinin sunulduğu en önemli bilimsel etkinliklerden biri, 2003 yılından bu yana düzenlenen İSY Konferanslarıdır. Bu konferanslar, konunun farklı yönleri ile ilgili olarak alanın geleceğine rehberlik etmektedir. Bu çalışma, İSY konferanslarının oluşturduğu birikimli literatüre odaklanmaktadır ve bu bağlamda, yıllar boyunca takip edilen eğilimleri belirlemek için İSY konferans bildirileri portföyünü incelemeyi amaçlamaktadır. 2005 ile 2020 yılları arasındaki yayınların bibliyometrik veri seti çıkarılmış, alın-

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Muhammet DAMAR

ORCID: 0000-0002-3985-3073

Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Department of Business, İzmir, Türkiye. muhammet.damar@deu.edu.tr
Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye. muhammet.damar@deu.edu.tr

² Güzin ÖZDAĞOĞLU

ORCID: 0000-0003-3055-3055

Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business, İzmir, Türkiye. guzin.kavrukkoca@deu.edu.tr Prof. Dr.,
Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye. guzin.kavrukkoca@deu.edu.tr

³ Onur ÖZVERİ

ORCID: 0000-0001-9203-917X

Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, İzmir, Türkiye. onur.ozveri@deu.edu.tr Prof. Dr.,
Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye. onur.ozveri@deu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 15.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted : 10.10.2023

Çevrimiçi Yayın/Published : 18.10.2023

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Damar, M., Özdağoğlu, G., Özveri, O. (2023). Collaboration Patterns and Topic Trends in Business Process Management Conferences. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 88-107. DOI:10.47899/ijss.1328084

tlar, ortak yazarlıklar, anahtar kelimelerin birlikte oluşumları ve konu yapılarının yanı sıra eğilimler ve özet istatistikleri ile ilgili işbirliklerini ve kümeleri ortaya çıkarmak için bilimetric ve bibliometric yöntemleri benimsenmiştir. Bu alanda belirli yazarlar etrafında kümelenecekler ortaya çıkmıştır. Bu yazarlar, BPM konusunda uluslararası çalışmalara yön veren, araştırma laboratuvarlarıyla pek çok araştırma ve geliştirme olanakları yaratmış öncü araştırmacılar. Yazar ilişkilerinde var olan durum kurum ve ülke istatistiklerine de yansımaktadır. Farklı derinliklerde ve boyutlarda gerçekleştirilen anahtar kelime ve özet analizleri ile BPM Konferanslarında ele alınan konular hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Yazar ve Ülkeler ile ilgili ortak yazarlık analizleri Van der Aalst (Hollanda), Mendling (Avusturya), Weske (Almanya), Dumas (Estonya), La Rossa (Avustralya), and Reijers (Hollanda) gibi araştırmacıların etrafında kümeleneceklerin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Son beş yılda yoğun bir şekilde kaydedilen anahtar kelimelerin endüstri 4.0, büyük veri, nesnelere interneti, blok zinciri, bulut bilişim ve yapay zeka konuları etrafında yoğunlaştığı görülmüştür. Genel çerçevesiyle, son yıllarda özellikle, süreç madenciliği, süreçlerin semantik yapıları, süreç uygulaması geliştirme dilleri ve ilgili projeler gibi konuların ön plana çıktığı ve bu konuların ilgili dönemin iş ve teknoloji dinamiklerinden doğrudan etkilendiği gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimetric, Bibliometric, İş Süreçleri Yönetimi Konferansları, İşbirlikleri, Konu Modelleme

1. INTRODUCTION

Business processes are considered as an organization's main components since they have a significant effect on products and services, customer experiences, and income (Dumas et al., 2018). A business process is basically a structured, measurable set of activities designed to produce specifically defined outputs for a particular customer or market, with a flow that consists of a start, finish, and order of these activities by time and place, with clearly defined inputs and outputs (Davenport, 1993; Weske, 2003). Another definition by Hammer and Champy (1993) states that a business process is a set of actions that takes one or more types of input and transforms it into a useful output for the customers and it is a mechanism that has a goal and interactions with environmental factors and other processes. Ko (2009) emphasized the term "value-added" in the definition along with the necessity of collaborations to achieve a common business goal. Various researchers have different statements on what a business process is. Burattin (2015) collected definitions created for various intents and viewpoints in this broad field and identified common elements.

Accordingly, business process management is a concept that creates value in terms of the creation, redesign, and management of processes in enterprises as well as ensuring sustainability. The sustainability of enterprises in the future can be ensured along with the efficient and effective management that BPM would provide (Sun, Su, & Yang, 2016; Muellerleile, Ritter, Englisch, Nissen, & Joensen, 2015).

Different articles in international conference proceedings and books deal with BPM issues (van der Aalst, La Rosa & Santoro, 2016). The high number of citations for term business process management (BPM) seems to prove that BPM is an important field of recent research activities. The BPM issue is the point of research focused on technological or methodological solutions for the problems related to implementation (Jeston & Nelis, 2008).

One of the most important scientific activities, in which BPM research attempts have been presented, is the BPM Conferences that have been organized since 2003. These conferences guide the future of the field concerning different dimensions of the subject in various tracks in relation to BPM. Officially BPM (2021) describes the importance of these scientific events as

"The BPM conference series embraces the diversity and richness of the BPM field and serves as a melting pot for experts from a mix of disciplines including Computer Science, Information Systems Engineering, and Management"

In this regard, the purpose of this study is to present bibliometric research including the basic statistics, network relationships and topic structures of the portfolio of articles in the relevant literature on BPM enhanced with advanced visuals. In this context, related approaches are used along with bibliometrics and scientometrics methodologies. The dataset consists of the papers presented in these conferences and published in the proceedings between the years 2005-2020. Scopus was preferred since the data obtained from Scopus is better organized and consistent for proceedings. The dimensions of the dataset comprise the title, year, authors, keywords, citation counts, references, and abstracts. In the scope of scientometrics, basic statistics, text, and network analytics are adopted to highlight the trends and relationships. In this regard, co-citation, co-authorship, and co-occurrence analyses are conducted to reveal collaborations and relationships. Furthermore, topic structures are examined via Latent Dirichlet Allocation, a commonly used algorithm for topic modeling in text analytics.

This study investigates the literature in BPM Conferences from different perspectives, e.g. authors, topics, countries, to pinpoint the trends that have been followed over the years. Since business processes and BPM are directly affected by the way organizations do business, the topic structures of the research and the distribution of the topics by years reflect the dynamics of the relevant period, as well as the technological and methodological developments in

process design, modeling, and analysis. Industry 4.0 and related issues, which have left their mark in recent years, both increase the importance of BPM and provide data and analysis infrastructures that will facilitate initiatives in this direction. Accordingly, the technologies based on Cyber-Physical Systems (CPS), Internet of Things (IoT), Digital Factory, etc. help to improve processes based on effective process measurement, simulation, and application of predictive models (Steiner, 2019). With this transformation, BPM research has come to an even more important point in the literature as highlighted in the findings. From this perspective, this study presents findings that guide researchers in this field by drawing the big picture of network and topic patterns at BPM Conferences where leading and responsive BPM research is presented and discussed.

The paper's organization is as follows: the second section describes the theoretical framework and the position of the study in the literature; the third section describes the methodology of bibliometrics and scientometrics; the fourth section presents the findings and discussions. The fifth section concludes the paper.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

Business Process Management (BPM) is a growing field of interest since the 1990s. It can be stated that the first seeds of BPM were taken with Fordism and then started to develop with the statistical approaches developed about quality control. In the assembly line, Henry Ford, undertook low-cost mass production by applying Taylor's principles and the moving assembly line and achieved great success. In the 1920s, Taylor's motion and time study were followed by Walter A. Shewhart's statistical approaches in the 1930s. Then the methods were applied regarding statistical control under the leadership of W. Edwards Deming in the 1940s. The quality movements started in Japan in the 1960s and continued with the total quality management practices surrounding the whole world in the 1980s (Johanson & Carr, 1995).

With the widespread use of machines in the first industrial revolution, the mode of production changed. In the second industrial revolution, mass production became possible with the use of assembly lines. In the third industrial revolution, the digitalization age has started with the help of computers and automation and the production processes have begun to be conducted via automation. The fourth industrial revolution formally started in 2011 when it was declared in Hannover Fair as Industry 4.0. With Industry 4.0, cyber-physical system applications have started in industrial production, making smart factories possible. The innovations brought by

Industry 4.0 and future technological developments have brought short and long-term sustainability perturbations to the agenda of enterprises (Ghobakhloo, 2018).

Process management, as well as developing and improving business processes, integrates technologies and innovations for these developments into processes. With the help of this integration, they ensure a competitive advantage by keeping the process performances at the highest level (Wamba & Mishra, 2017). Due to reasons such as the growth of the size of the organizations, the increase in global competition and the developments in web-based business applications such as e-commerce and e-business, process management should be supported with software technologies. To be able to serve the developing and accelerating markets, companies can reduce their costs, increase efficiency, and reduce the processing time by using the relevant computer and software technologies in process management applications (Rahimi, Møller C, & Hvam, 2016).

This story has still been handled in the recent studies to align the new developments and the revolutions with the improvements in the BPM research. Nowadays, the fourth industrial revolution is a hot topic in any field as if it is in BPM research because the business practices and the related technologies have a crucial impact on BPM.

BPM proposes various methodologies and techniques for organizations in accordance with the above-mentioned purposes to model their businesses and monitor the performance levels. The improvements in both social and technological issues have a critical impact on this field. In this respect, various studies have been conducted for BPM research such as workflows, data and information flows, resources and roles, performance monitoring, and techniques and approaches to shed light on relevant business practices.

It is possible to come across many review studies or literature analyses based on bibliometric data in the field of BPM. For example, Turra, Juliani, and Salla (2018) investigated the articles handling BPM research in Brazilian journals. Erdogan and Tarhan (2018) applied a systematic mapping approach for publications about process mining studies in healthcare to reveal the concept map of the related area. Although health data and associated techniques are challenging, they have concluded that these practices follow an increasing trend. Chaves, Ensslin, Andrade de Lima, and Ensslin (2017) conducted a bibliometric analysis on the publications related to organizational performance evaluation and process management to reveal the article, journal, and author statistics as well as keyword patterns.

Wamba and Mishra (2017) evaluated articles from 2006 to 2016 that dealt with the integration of big data and BPM in order to get a better knowledge of how BPM, business process reengineering (BPR), and business process innovation (BPI) can be integrated with bigdata.

Veit, Lacerda, Camargo, Kipper, and Dresch (2017) put forth the bibliometrics of the Business Process Management Journal and recommended a structure for BPM research knowledge creation. In their analysis, they identified eight linked categories to reflect the range of research concerns and functional domains in BPM articles, i.e. Marketing and customer relationship management, performance measurement, knowledge management and innovation, complete quality control, auditing, electronic commerce, human resources, and supply chain management.

Ensslin, Ensslin, Dutra, Nunes, and Reis (2017) presented the findings of the literature analysis in business process governance and stated the bibliometric parameters regarding the performance evaluation. Houy, Fettke, and Loos (2010) investigated the scientometrics of empirical research in BPM to reveal the subject trends and applied approaches to highlight the current state and opportunities for future works. The themes of business process management, six sigma, and the application of business processes in organizations have been placed at the forefront of related studies by researchers.

BPM has gained traction in the literature, particularly in light of current challenges like Industry 4.0, Cyber-Physical Systems (CPS), Digital Twin, and the Internet of Things (IoT). The reason for this is thought that it is a field developed via the integration and tight interaction of many distinct disciplines such as Computer Science, Information Systems Engineering, and Management. As previously noted, numerous scholars in the area have conducted systematic reviews or bibliometric studies on a variety of topics linked to BPM and assessed various aspects of the field. Accordingly, the BPM Conferences are one of the field's most significant scientific gatherings, where the field's most knowledgeable and expert individuals hold groundbreaking conversations and analyze the field's present and future.

In this regard, this research focuses on the body of knowledge created by BPM Conferences. This study is not the first attempt at analyzing the research patterns of the BPM Conferences. At the tenth instance of the BPM Conference in 2012, van der Aalst (2012) provided an extensive analysis of research use cases as evident in BPM Conference papers between 2003 and 2011. Recker and Mendling (2016) extended van der Aalst's analysis by

widening the scope of the review structure to scientific, methodological, research and impact components. However, thus far, the reviews of BPM Conferences have only shown limited results in terms of dimension richness.

Different from the previous papers regarding BPM Conference proceedings, in this study, the analyses are conducted through an integrated approach over the related bibliometric data. In addition to technological developments, the widespread effects of the results of these studies, which examine the topic from many different perspectives, are revealed by the publications they present to the literature. This study applies the methodologies of bibliometrics and scientometrics through bibliometric data retrieved from Scopus. The results are presented with summary statistics, tables, and graphs, as well as time and cluster-based network visualizations. Thus, both the leading studies and the academic social network formed by the authors in the conferences are discussed via analytical findings. The study provides a holistic view of the academic accumulation in the relevant field. It is complementary to the previous studies that were conducted with different methodologies in the past years. From the perspective of research in bibliometrics and scientometrics, it would contribute to the previous studies with its approach to extract the details about the topics and topic trends of the conference papers. This framework including several analyses can also be adopted by well-established conferences to monitor the trends and collaborations.

3. METHODOLOGY

3.1 Scope of the Research

The study focuses on investigating the characteristics of the literature accumulated in "the International Conference on Business Process Management" with the help of scientometrics. Therefore, it examines the related proceedings that were published in several sources since 2005. Through the analyses and visualizations conducted with the bibliometric dataset, this study aims at revealing the followings:

- The number of proceedings over the years,
- Academics with high ranking regarding the number of publications and number of citations,
- Demographics related to the countries, institutions, and research areas,
- Network representations that were built regarding co-authorships, or other bibliographic relationships,
- Keyword changes over time, topic structure and trends in the abstracts.

3.2 Data Source and Dataset Extraction

This study analyses a bibliometric dataset consisting of BPM Conference proceedings that can be found in the Scopus database between 2005 and 2020. The date of collection of the relevant data from Scopus is 25.08.2021. Two consecutive queries were executed to find the data on the target.

The first query finds all proceedings presented in BPM Conferences and published in several resources through the following statement:

- `confname('international and conference and on and business and process and management')` or `confname('international and conference and on and business and process and management')` or `confname('business and process and management and 2005')`.

This query returned with 1353 papers. However, some of these papers were published as conference reviews or editorials rather than a conference paper. Then, the document type was limited to "conference paper" in the second query as follows:

- `confname('international and conference and on and business and process and management')` or `confname('international and conference and on and business and process and management')` or `confname('business and process and management and 2005')` AND (LIMIT-TO (DOCTYPE, "cp") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "cr"))

The second query returned 1550 papers subjected to the analyses.

3.3 The Use of Scientometrics and Bibliometrics

Investigating the demographic and content patterns with various characteristics has become possible with the help of methodologies such as bibliometrics and scientometrics to reveal the academic performance and the social networks of a research area. In this context, the scientific dynamics are investigated and visualized over multiple dimensions simultaneously. These methodologies analyze bibliometric datasets to perform co-occurrence, co-authorship, and co-citation analyses and visualize the patterns through network visualizations to obtain the research topics, to reveal the collaborations, and to understand the patterns of citations (Boyack, 2004). Furthermore, they propose metrics to compare or evaluate the performance of journals, authors, or other parties (Patience, Blais, & Bertrand, 2017). They have many distinct characteristics, as indicated in (Garfield, 2009), as well as many common ones.

In the scope of scientometrics and bibliometrics, several

summary tables were obtained in addition to H-index of the conferences. Collaborations and research patterns were visualized via networks constructed based on the analyses regarding co-authorships, citations, and co-occurrences of keywords. Spreadsheets, VOSviewer (Van Eck & Waltman, 2013; VOSviewer, 2018), and Bibliometrix (Aria & Cuccurullo, 2017) platforms were used to perform the related analyses.

3.4 Topic Modeling

The topic structures were examined via Latent Dirichlet Allocation (LDA) (Blei, Andrew, & Jordan, 2003; Blei & Lafferty, 2009), a commonly used algorithm for topic modeling in text analytics. A topic is a distribution over a set of words, and topic modeling techniques evaluate each document as a combination of topics.

In this sense, topics constitute the semantic structure in the text. This structure was used to highlight the basic concepts in the abstracts as well as the topic categories by considering the common topic structures in the dataset. The LDA was executed to estimate clear concepts in RapidMiner 9.10 where the dataset was also cleansed. The time dimension is also used to aggregate the topic estimations by years via a pivot table to visualize the topic trends.

4. RESULTS AND DISCUSSION

4.1 Author, Countries, and Institutions

BPM papers in the dataset (f:1652) can be categorized into three titles that are conference papers (f:1550), editorials (f:101), conference reviews (f:57), and articles (f:1). All findings were obtained from the conference papers including 1550 papers. These papers have been cited 18369 times so far, and these citations resulted in an H-index of 58, indicating that the conference has had an important impact on the related literature. Table 1 lists the conferences decomposed into the year, locations, the number of papers and citations. The papers in the dataset were produced by 2592 authors where 150 of the authors have contributed with at least five papers, and 51 of them contributed with at least 10 papers.

When looking at the venues of BPM Conferences since 2005, it can be observed that they took place in a variety of countries, including Australia, Spain, Brazil, China, the United States, and Germany. This may be seen as an indication that the conference had a worldwide influence on BPM and drew the attention of the field's greatest academics, as well as researchers from all around the world. Furthermore, the presence of leading researchers in the field might explain why these conferences were held three times in Austria and twice in Germany, Spain, and Australia.

This intuitive understanding corresponds to the conclusions of the author's analysis.

Table 1. Paper and citation distributions in BPM conferences

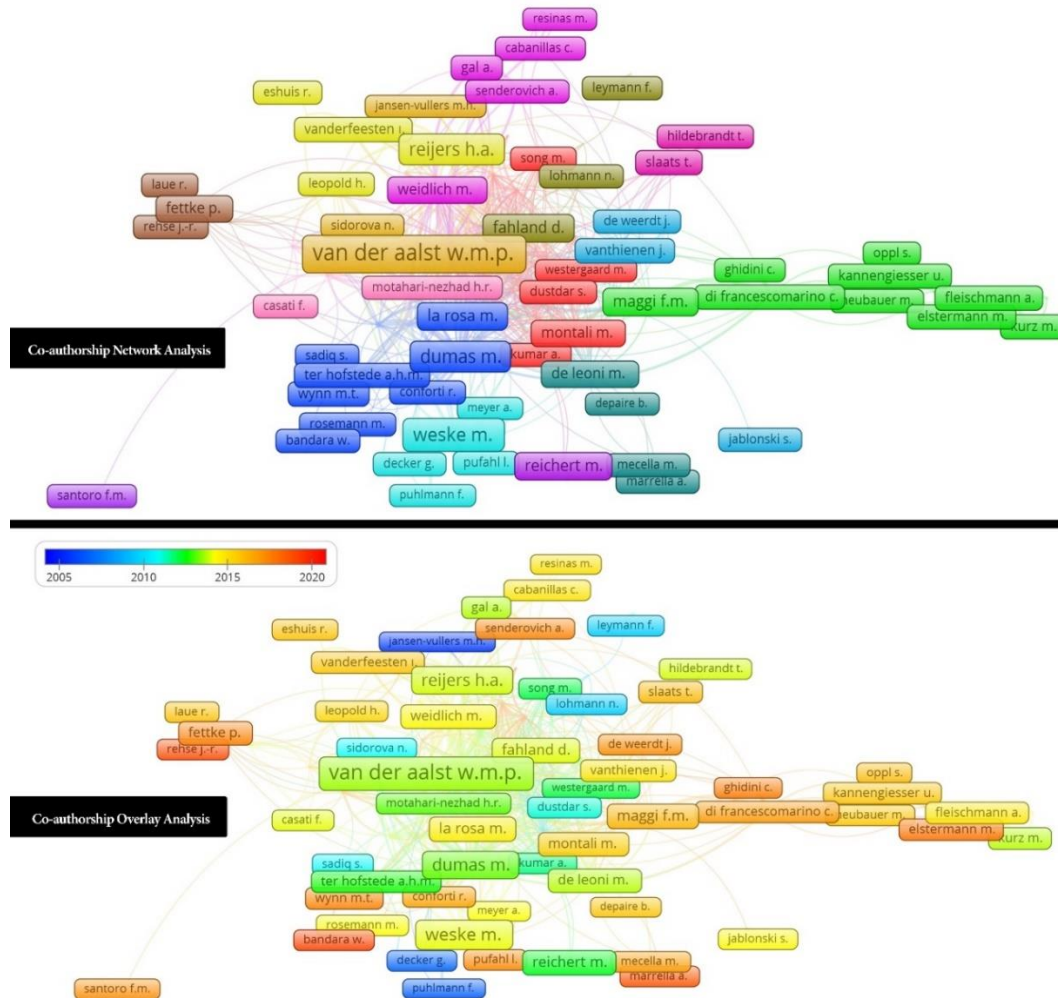
Year	Conferences Name	Location	Papers	Citations
2020	BPM 2020	Seville, Spain	83	76
2019	BPM 2019	Vienna, Austria	186	546
2018	BPM 2018	Sydney, Australia	126	580
2017	BPM 2017	Barcelona, Spain	173	698
2016	BPM 2016	Rio de Janeiro, Brazil	70	839
2015	BPM 2015	Innsbruck, Austria	168	1127
2014	BPM 2014	Eindhoven, The Netherlands (relocated from Israel)	129	1041
2013	BPM 2013	Beijing, China	57	1014
2012	BPM 2012	Tallinn, Estonia	130	2235
2011	BPM 2011	Clermont-Ferrand, France	81	1182
2010	BPM 2010	Hoboken (NJ), USA	25	553
2009	BPM 2009	Ulm, Germany	100	1955
2008	BPM 2008	Milan, Italy	81	1847
2007	BPM 2007	Brisbane, Australia	37	2345
2006	BPM 2006	Vienna, Austria	50	1304
2005	BPM 2005	Nancy, France	53	1027

The authors contributing to the BPM Conferences with higher number of papers are as follows: Van Der Aalst, W.M.P. (f:76, c:2957), Mendling, J. (f:56, c:2121), Weske, M. (f:52, c:1211), Dumas, M. (f:44, c:2260), Reijers, H.A. (f:38, c:834), Reichert, M. (f:29, c: 481), Fahland, D. (f:25, c:1458), Maggi, F.M. (f:24, c:702), La Rosa, M. (f:23, c:967), Carmona, J. (f:23, c:998), Weidlich, M. (f:20, c:1132), Montali M. (f:20, c:1070), Garcia-Banuelos L. (f:20, c:805), Van Dongen B.F. (f:19, c:963), Weber I. (f:19, c:610), respectively. Van der Aalst, W.M.P., Mendling, J., Dumas,

M., Weske, M., Reijers, H.A., Reichert, M., La Rossa, M. are the leading authors in both general and the related clusters (Figure 1).

When the time dimension is considered, these leading authors have been on the scene for several years, they have studied with new researchers for new developments in the field. Collaborations among the authors can also be a result of the co-authorship analysis. Figure 1 highlights the collaborations in many dimensions, such as author clusters and their collaborations by years (pictures at the top with co-authorship network analysis), heat maps to emphasize the author groups and leading authors in each group according to years (pictures at the top with co-authorship overlay analysis).

Co-authorship occurs when two or more authors publish a publication together (Melin & Persson, 1996). If two or more authors are listed as co-authors for the same publication, it is highly likely that they collaborated in some way (Ponomariov & Boardman, 2016). As can be seen in the co-authorship network analysis in Figure 1, it can be seen that some researchers work together more intensively. In the analysis performed according to minimum six documents in the co-authorship network analysis, 15 different clusters were reached. It is seen that clusters occur mostly around researchers with high productivity. E.g; Van Der Aalst, W.M.P. (cluster 1 with 16 members), Fleischman, A. and Kurz, M. (cluster 2 with 14 members), Dumas, M. (cluster 3 with 13 members), Reijers, H.A. (cluster 4 with 8 members), Mendling, J. (cluster 5 with 8 members), Weske, M. (cluster 6 with 7 members), Fahland, D. (cluster 9 with 6 members), Reichert, M. (cluster) 14 with 4 members). The significance of the existence of pioneer scholars in the area, as well as the weight of the clusters established around them, is a striking finding. Another element of the growing trend is that specialists from many different disciplines (Computer Science, Information Systems Engineering, and Management).join together to build research laboratories (Mendling Lab, 2021; PAIS Lab, 2021; Dumas Lab, 2021) and conduct their research in these environments due to the nature of the field. The papers produced in this way can be categorized with respect to the Scopus database Subject Area category as computer science (f: 1550), mathematics (f: 1311), business, management, and accounting (f:591), decision sciences (f:591), engineering (f:591). can also be seen when the document distribution is evaluated.

Figure 1. Co-authorship Network and Overlay Visualization (Authors with min 6 papers)

Researchers who presented at least six studies were included in the analysis that formed the foundation of the visual in order to prevent this issue and to focus better on researchers who are important in the field and to focus the reader's attention on researchers with high efficiency in the field. Otherwise, even independent nodes can appear in the network for the papers where the authors conduct individual research in the field.

The countries and the regions can be effective for the constitution of the author clusters. To extract this information, country statistics were given in terms of paper counts and citations in addition to the co-authorship network based on countries (Figure 2). In the given time range, 70 countries were represented in the conferences where 36 of them contributed with a minimum five and 27 of them with minimum 10 studies. The corresponding countries, citation distributions, most productive authors, and institutes in BPM conferences (Top 15) are presented in Table 2.

The top three collaborating countries are also depicted in this table. In this table, it is important for researchers to

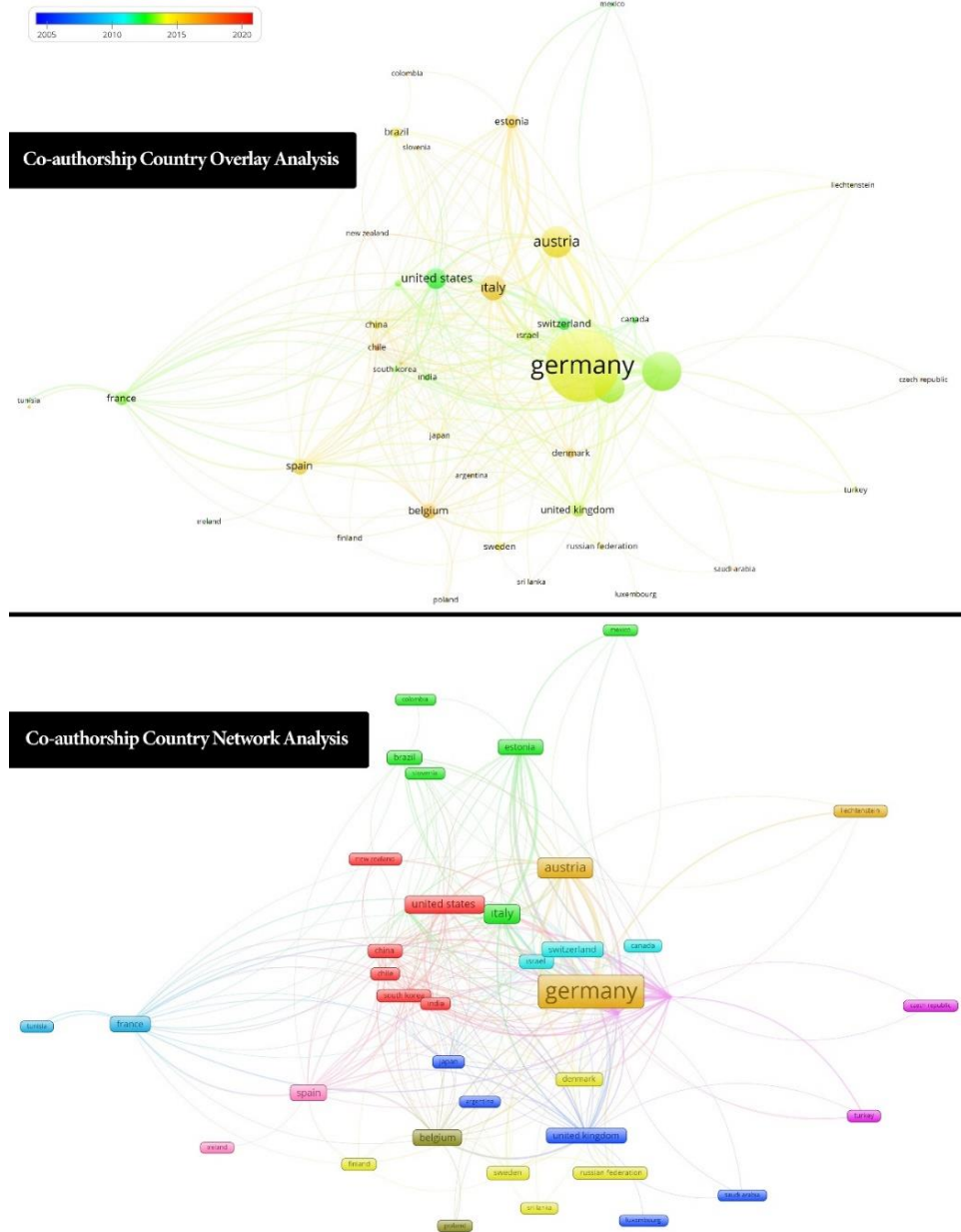
list competent researchers and institutions in the field of Business Process Management, especially in their post-doctoral research. The top five countries contributing the BPM Conferences are Germany (f:505; c:6350), Netherlands (f:221, c:6297), Austria (f:166, c:2643), Australia (f:158, c: 3545), and Italy (f:126, c:2192), respectively.

According to Table 2, Germany, Austria, Spain, Australia, Netherlands come to the fore among the countries regarding collaborations in the field of BPM. Figure 2 highlights these findings by visualizing country networks regarding their collaboration levels. Another striking finding is that, in some cases, the most prolific researchers are not from the listed country, i.e. Weber, I.

Figure 2 exhibits the clusters as well as the connections. In this sense, South Korea, Chile, India, New Zealand, United States are in the same cluster, while Saudi Arabia, Luxemburg, United Kingdom, Argentina, Japan are in a different cluster; Germany, Austria, and Liechtenstein have grouped in yet another cluster. Furthermore, the collaborations among the countries can also be monitored by adding the time layer or dimension to see the changes by

years, overlay visualization in Figure 2 reflects this situation. The colors changes from blue to red, and the

colors close to red such as orange and somehow yellow tones emphasize the recency of the collaborations.

Figure 2. Countries and collaborations among the countries (clusters, years)

Turkey is in 25th place in the ranking with 13 studies and 85 citations. Researchers who contributed to BPM conferences with two or more studies are as follows: Demirors, O. (f:8), Ertugrul, A.M. (f:2), Turetken, O. (f:2). The most influential institution in BPM conferences is Middle East Technical University (METU) having eight studies. METU is followed by ASELSAN A.Ş. These institutions have collaborated with the Technische Universiteit Eindhoven (f:3). The countries with which Turkey has the most intensive collaboration in the participation of the BPM conferences are Netherlands (f:4); Germany (f:1); Austria (f:1), United Kingdom (f:1) (Figure 2). Participation by year indicates that the highest

participation was achieved with four studies in 2014, followed by two studies in 2016 and 2005, and one study each in 2019, 2018, 2017, 2015 and 2013. When the relationship and future of studies in the field of BPM are evaluated, the picture does not look very good for Turkey. It can also be stated that the number of citations received and the participation in the congress over the years are quite low. Among the researches in Turkey, Prof. Dr. Onur Demirors' contribution to the BPM conference draws attention with eight studies.

Table 2. Countries' paper, citation distributions and most productive authors and institutions in BPM Conferences (Top 15)

Rank	Country	Papers	Citations	Most Productive Authors (Top 3)	The Most Productive Institutions (Top 2)	Best Partner (Top 3)
1	Germany	505	6350	Weske, M. (52); Reichert, M. (29); Mendling, J. (24)	Hasso-Plattner-Institut für Softwaresystemtechnik GmbH (69); Universität Potsdam (62)	Austria (48); Netherlands (41); Australia (27)
2	Netherlands	221	6297	Van Der Aalst, W.M.P. (47); Reijers, H.A. (38); Fahland, D. (23)	Technische Universiteit Eindhoven (172); Vrije Universiteit Amsterdam (15)	Germany (41); Australia (23); Austria (20)
3	Austria	166	2643	Mending, J. (51); Rinderle-Ma, S. (13); Di Ciccio, C. (13)	Wirtschaftsuniversität Wien (60); Johannes Kepler University Linz (34)	Germany (48); Netherlands (20); Australia (12)
4	Australia	158	3545	Dumas, M. (29); La Rosa, M. (23); Weber, I. (14)	Queensland University of Technology (76); UNSW Sydney (20)	Germany (27); Netherlands (23); Estonia (22)
5	Italy	126	2192	Montali, M. (20); Maggi, F.M. (16); Di Francescomarino, C. (15)	Free University of Bozen-Bolzano (23); Sapienza Università di Roma (18)	Estonia (19); Netherlands (15); Australia (13)
6	United States	96	2179	Kumar, A. (8); Hull, R. (7); Motahari-Nezhad, H.R. (7); Su, J. (5)	IBM Thomas J. Watson Research Center (24), Pennsylvania State University (10)	Germany (12); Australia (10); Austria (8)
7	Spain	69	1289	Carmona, J. (23); Resinas, M. (6); Ruiz-Cortés, A. (6); Munoz-Gama, J. (5); Gómez-López, M.T. (5)	Universitat Politècnica de Catalunya (26); Universidad de Sevilla (16)	France (7); Netherlands (6); Belgium (6); Chile (5); United Kingdom (5); Italy (5)
8	Belgium	64	1047	Vanhienen, J. (16); De Weerd, J. (9); Van Looy, A. (8)	KU Leuven (30); Universiteit Gent (18)	United Kingdom (9); Netherlands (6); Spain (6); Austria (4); Germany (4)
9	United Kingdom	58	1063	Vanhienen, J. (7); Baesens, B. (4); Norton, B. (4); De Smedt, J. (3); Domingue, J. (3); Gilani, W. (3); Mouratidis, H. (3); vanden Broucke, S.K.L.M. (3)	The Open University (8); KU Leuven (8); The University of Manchester (4); City, University of London (4); University of Southampton (4)	Germany (10); Belgium (9); Italy (6)
10	Estonia	56	2026	Dumas, M. (36); Maggi, F.M. (21); García-Bañuelos, L. (19)	Tartu Ülikool (55); Queensland University of Technology (14)	Australia (22); Italy (19); Netherlands (9)
11	France	55	1081	Godart, C. (5); Tata, S. (5); Carmona, J. (5); Gaaloul, W. (4); Barkaoui, K. (3); Cortes-Cornax, M. (3); Perrin, O. (3)	Centre National de la Recherche Scientifique (10); Laboratoire Lorrain de Recherche en Informatique et ses Applications (8)	Spain (7); Netherlands (5); Australia (5); Germany (4); Tunisia (4)
12	Switzerland	49	874	Völzer, H. (9); Pautasso, C. (7); Koehler, J. (6); Ivanchik, A. (6)	IBM Research - Zurich (17); Università della Svizzera italiana (6)	Germany (13); Austria (3); Italy (3); Canada (2); Netherlands (2); United Kingdom (2)
13	Brazil	38	210	Santoro, F.M. (9); Baião, F.A. (6); Thom, L.H. (5)	Uni. Fed. do Estado do Rio de Janeiro (13); Uni. Fed. do Rio Grande do Sul (6)	Germany (4); Austria (4); United States (3); Italy (2); Netherlands (2); Portugal (2)
14	Israel	35	1219	Gal, A. (13); Weidlich, M. (11); Soffer, P. (11); Mendling, J. (8); Senderovich, A. (8)	Technion - Israel Institute of Technology (18); University of Haifa (14)	Austria (9); Germany (9); Netherlands (6); United States (4)
15	Denmark	35	368	Slaats, T. (14); Burattin, A. (11); Debois, S. (7); Hildebrandt, T. (7)	IT-Universitetet i København (16); Danmarks Tekniske Universitet (13)	Netherlands (9); Austria (7); Spain (3)

The most productive institutions in terms of the research they presented to BPM conferences and the top 20 most pioneering researchers in these institutions are shown in Table 3. In addition to the country dynamics of the BPM Conferences, distribution of the institutions ranked to top

five are Technische Universiteit Eindhoven (f:172), Queensland University of Technology (f:76), Hasso-Plattner-Institut für Softwaresystemtechnik GmbH (f: 69), Universität Potsdam (f:62), Wirtschaftsuniversität Wien (f:60), respectively.

Table 3. The Most productive 20 Institutions and BPM Pioneer

Rank	Institutions	Papers	Country	Authors
1	Technische Universiteit Eindhoven	172	Netherlands	Van Der Aalst, W.M.P. (47)
2	Queensland University of Technology	76	Australia	Dumas, M. (22) & La Rosa, M. (19)
3	Hasso-Plattner-Institut für Softwaresystemtechnik GmbH	69	Germany	Weske, M. (52)
4	Universität Potsdam	62	Germany	Weske, M. (48)
5	Wirtschaftsuniversität Wien	60	Austria	Mendling, J. (48)
6	Tartu Ülikool	55	Estonia	Dumas, M. (36)
7	Johannes Kepler University Linz	34	Austria	Stary, C. (10)
8	Universität Ulm	31	Germany	Reichert, M. (27)
9	KU Leuven	30	Belgium	Vanthienen, J. (16)
10	Karlsruhe Institute of Technology	30	Germany	Elstermann, M. (13)
11	Humboldt-Universität zu Berlin	27	Germany	Mendling, J. (14) & Weidlich, M. (14)
12	Universität Rostock	27	Germany	Lohmann, N. (8)
13	Universitat Politècnica de Catalunya	26	Spain	Carmona, J. (23)
14	IBM Thomas J. Watson Research Center	25	United States	Hull, R. (7)
15	Universität Bayreuth	25	Germany	Jablonski, S. (9)
16	Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg	23	Germany	Kurz, M. (11)
17	Free University of Bozen-Bolzano	23	Italy	Montali, M. (18)
18	Metasonic AG	22	Germany	Fleischmann, A. (8)
19	Technische Universität Darmstadt	21	Germany	Mühlhäuser, M. (13)
20	Technische Universität Wien	20	Austria	Dustdar, S. (10)

Table 4. Most Cited 10 References

Rank	Author	Year	Citations	Title
1	Van Der Aalst, W.M.P.	2011	40	Process mining: discovery, conformance, and enhancement of business processes
2	Rozinat, A., Van Der Aalst, W.M.P.	2008	32	Conformance checking of processes based on monitoring real behavior
3	Van Der Aalst, W.M.P.,..., Barros, A.P.	2003	28	Workflow patterns
4	Van Der Aalst, W.M.P.	2016	28	Process Mining Data Science in Action
5	Van Der Aalst, W.M.P.,..., Maruster, L.	2004	27	Workflow mining: discovering process models from event logs
6	Nigam, A., Caswell, N.S.	2003	24	Business artifacts: an approach to operational specification
7	Fleischmann, A.,..., Borger, E.	2012	21	Subject-oriented business process management
8	Dumas, M.,..., Reijers, H.A.	2013	21	Fundamentals of business process management
9	Van Der Aalst, W.M.P., Ter Hofstede, A.H.M.	2005	15	Yawl: yet another workflow language
10	Rojas, E., ..., Capurro, D.		14	Process mining in healthcare: A literature review

One of the interesting findings of the study is that researchers write their institutions differently in the conference data obtained for bibliometric analyzes. In

fact, this situation creates a disadvantage for the institutions where researchers work in ranking systems such as THE, QS, ARWU, or URAP (Damar, Özdağoğlu, & Özveri,

2020). For example, for Technische Universiteit Eindhoven; “department of mathematics and computer science, eindhoven university of technology, eindhoven, netherlands”, “eindhoven university of technology, eindhoven, netherlands”, “eindhoven university of technology, netherlands”, “department of mathematics and computer science, eindhoven university of technology , eindhoven, netherlands”. If Vienna is for the university of economics and business; Although there is a situation similar to eindhoven university of technology as “vienna university of economics and business, vienna, austria”. It is another finding that should be highlighted that institutions operating in the Netherlands and Germany are in the first place in the distribution of institutions.

4.2 Citations

The research impact of the conferences in the literature can be measured through the citations as well as the

number of papers. In this regard, Table 4 highlights the most cited studies in the Scopus.

The data in Table 4, the co-citation analysis of the 1550 conference papers obtained, and the studies utilized as common references were analyzed. Although the reference types are used in the same document, it has been seen that they have different display styles, and the citation values for which approximately common references are given have been reached through the cited reference data obtained from the program. In fact, it can be stated that this is an issue that would create limitations for future researchers and studies. In the range of 2005-2020, 27096 references and 14914 distinct sources were used by 1550 papers, and these papers cited the papers of 23717 authors. The conference papers consist of five co-citations that were used five times.

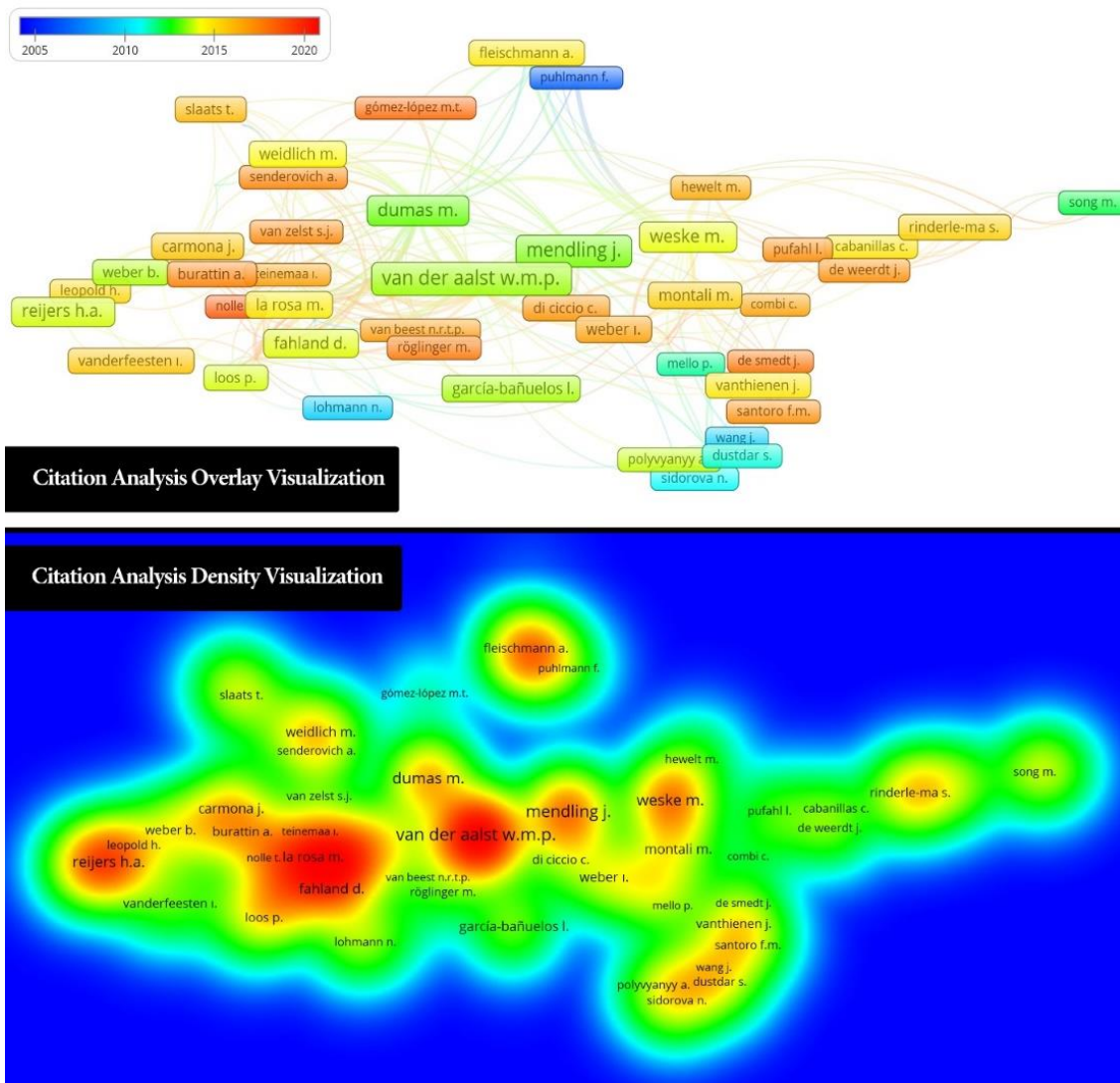

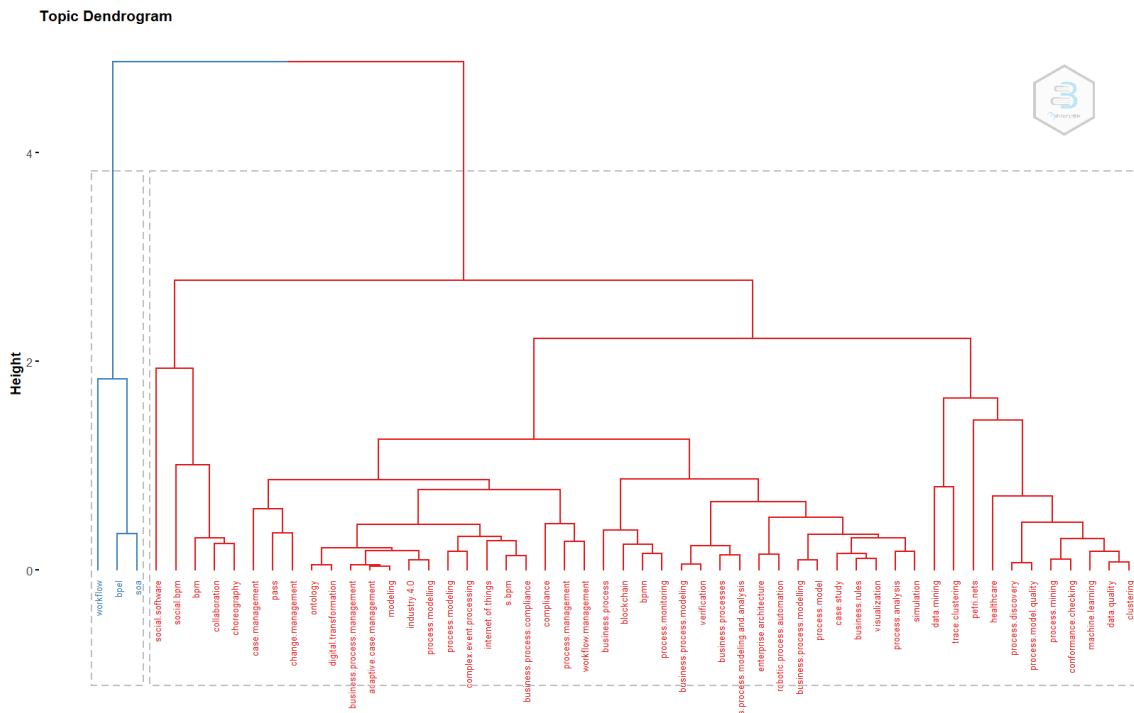
Figure 3. Citation network-overlay visualization and the related densities

Table 5. The most-cited 20 Proceedings in Scopus database.

Rank	Title	Sources	Year	Author	Citations
1	Process mining manifesto	Lecture Notes in Business Information Processing, 99 LNBIIP (PART 1), pp. 169-194	2012	Van Der Aalst, W., Adriansyah, A., De Medeiros, A.K.A., (...), Westergaard, M., Wynn, M.	645
2	Fuzzy mining - Adaptive process simplification based on multi-perspective metrics	LNCS (including subseries LNAINB)4714 LNCS, pp. 328-343	2007	Günther, C.W., Van Der Aalst, W.M.P.	543
3	Graph matching algorithms for business process model similarity search	LNCS 5701 LNCS, pp. 48-63	2009	Dijkman, R., Dumas, M., García-Bañuelos, L.	308
4	Modeling control objectives for business process compliance	LNCS 4714 LNCS, pp. 149-164	2007	Sadiq, S., Governatori, G., Namiri, K.	288
5	Untrusted business process monitoring and execution using blockchain	LNCS) 9850 LNCS, pp. 329-347	2016	Weber I., Xu X., Riveret R., Governatori G., Ponomarev A., Mendling J.	255
6	What makes process models understandable?	LNCS 4714 LNCS, pp. 48-63	2007	Mendling, J., Reijers, H.A., Cardoso, J.	206
7	On the suitability of BPMN for business process modeling	LNCS 4102 LNCS, pp. 161-176	2006	Wohed, P., Van Der Aalst, W.M.P., Dumas, M., Ter Hofstede, A.H.M., Russell, N.	202
8	Towards a formal analysis of artifact-centric business process models	LNCS 4714 LNCS, pp. 288-304	2007	Bhattacharya, K., Gereede, C., Hull, R., Liu, R., Su, J.	202
9	Trace clustering in process mining	Lecture Notes in Business Information Processing 17 LNBIIP, pp. 109-120	2009	Song, M., Günther, C.W., Van Der Aalst, W.M.P.	201
10	Efficient compliance checking using BPMN-Q and temporal logic	LNCS 5240 LNCS, pp. 326-341	2008	Awad, A., Decker, G., Weske, M.	187
11	Service interaction patterns	Lecture Notes in Computer Science 3649, pp. 302-318	2005	Barros, A., Dumas, M., Ter Hofstede, A.H.M.	185
12	Discovering block-structured process models from event logs containing infrequent behavior	Lecture Notes in Business Information Processing 171 LNBIIP, pp. 66-78	2014	Leemans, S.J.J., Fahland, D., van der Aalst, W.M.P.	180
13	Decision mining in ProM	LNCS 4102 LNCS, pp. 420-425	2006	Rozinat, A., Van Der Aalst, W.M.P.	177
14	Supporting flexible processes through recommendations based on history	LNCS 5240 LNCS, pp. 51-66	2008	Schonenberg, H., Weber, B., Van Dongen, B., Van Der Aalst, W.	137
15	Monitoring business constraints with linear temporal logic: An approach based on colored automata	LNCS 6896 LNCS, pp. 132-147	2011	Maggi, F.M., Montali, M., Westergaard, M., Van Der Aalst, W.M.P.	134
16	Process mining based on regions of languages	LNCS 4714 LNCS, pp. 375-383	2007	Bergenthum, R., Desel, J., Lorenz, R., Mauser, S.	131
17	Process equivalence: Comparing two process models based on observed behavior	LNCS 4102 LNCS, pp. 129-144	2006	Van Der Aalst, W.M.P., De Alves Medeiros, A.K., Weijters, A.J.M.M.	129
18	Introducing the guard-stage-milestone approach for specifying business entity lifecycles	LNCS 6551 LNCS, pp. 1-24	2011	Hull R., Damaggio E., Fournier F., Gupta M., Heath III F., Hobson S., Linehan M. (...) Vaculin R.	121
19	Generation of business process models for object life cycle compliance	LNCS 4714 LNCS, pp. 165-181	2007	Küster, J.M., Ryndina, K., Gall, H.	118
20	Behavioral similarity - A proper metric	LNCS 6896 LNCS, pp. 166-181	2011	Kunze, M., Weidlich, M., Weske, M.	110

Figure 5. Topic dendrogram retrieved from factorial analysis (Bibliometrix)

When both Figures 4 and 5 present the most intensively researched topics at BPM conferences which are important for researchers working in this field to see the topics discussed most intensively by leading researchers in the international platform and to perceive the pattern in the field. Utilizing the overlay analysis, the change in the author keywords used in the studies of the researchers over time can be seen. The trend, which turns from dark blue to blue, green, and yellow in the time flow between 2005 and 2015, turns from yellow to orange and red after 2015. Artificial intelligence, robotic process automation, process standardization, ethereum, blockchain, smart contracts, machine learning, deep learning, natural language processing, artificial intelligence, industry 4.0, big data, internet of things are the concepts and themes in recent studies that were presented in BPM Conferences.

The fact that BPM is one of the basic approaches for all institutions, and its shape and transformation with developing technology and global trends, and concepts such as industry 4.0, big data, internet of things, blockchain, cloud computing, and artificial intelligence are among the keywords that have been recorded intensively in the last five years centered around it. These concepts are critical for today's businesses to be at the forefront of global competition. Tupa and Steiner (2019) supported these findings by stating that the new technologies based on Internet of Things and Services, SMART solutions, and the concept Industry 4.0 are potential concepts in BPM implementation. Weber et al. (2016) stated that the integration of business processes between organizations is

generally beneficial for all relevant parties, but the lack of trust hinders this issue and stated that blockchain technology can be integrated for process monitoring as a solution to this issue.

Özdağoğlu, Damar, and Özdağoğlu (2020a) state that blockchain is relatively a new technology that takes its roots from a distributed data structure shared on a decentralized network. Although the first attempts of the blockchain technology started in developing cryptocurrencies, this technology has provided opportunities for other fields related to the management of security issues and shared resources. This partially explains the fact that BPM has been a subject that has been studied extensively in recent years. Additionally; In his studies, in which he examined the articles on blockchain produced between 2013-2018, he stated that in recent years, topics such as cloud computing, security, internet of things have been discussed intensively with blockchain technology. Özdağoğlu, Özdağoğlu, Topoyan, and Damar (2020b) states that, industry 4.0 and related articles, it has been revealed that the concept of industry 4.0 and concepts such as cloud computing, data privacy, big data, intelligent manufacturing systems have been a trend in recent years.

It is also revealed with Özdağoğlu, Damar and Özdağoğlu (2020a) and Özdağoğlu, Özdağoğlu, Topoyan, and Damar (2020b) that related technologies such as industry 4.0, blockchain, cloud computing, big data, which are also prominent in BPM studies in the literature, actually transform the integrated and global production sector or businesses together. In fact, all the available information in

Figure 4 and Figure 5 show that BPM is an umbrella concept, has a direct or indirect relationship with many technologies, is shaped and transformed by these technologies.

To reveal the main subjects handled at the conferences, the keywords statistics were first summarized regarding the frequencies. When the 2005-2020 time range is considered, the most frequent keywords used at least 30 times are as follows: Some nodes of the network in Figure 5 are larger than others. This situation is shaped by the distribution of research keywords that are used most intensively in the BPM conferences in the 2005-2020 period. In this regard, featured keywords are, Enterprise resource management (f:1303), administrative data processing (f:604), business process (f:342), business process management (f:238), process mining (f:206), data mining (f:201), business process model (148), semantics (f:141), process modeling (f:133), process model (f:127), information management (104), systems engineering (f:104), information systems (f:85), petri nets (f:81), process control (f:74), mathematical models (f:71), management science (f:69), web services (f:69), artificial intelligence (68), process discovery (f:68), process engineering (f:68), computer science (f:65), design (f:65), technical presentations (f:62), computer circuits (f:60), management information systems (f:56), enterprise resource planning (f:55), process monitoring (f:54), business process modeling (f:51), ontology (f:51), computers (f:50), process execution (f:50), blockchain (f:49), conformance checking (f:49), cognitive systems (f:48), modeling languages (f:46), computer simulation (f:45), algorithms (f:42), process design (f:42), s-bpm (42), big data (f:41), bpmn (f:40), health care (f:39), process instances (f:39), subject-oriented (f:39), life cycle (37), data processing (f:35), decision making (f:34), problem solving (f:34), competitive intelligence (f:33), case management (f:32), process management (f:32), user interfaces (f:31), bpm (f:30), model checking (f:30), work simplification (30), respectively.

In addition to private sector organizations, it is inevitable to keep up with these developments within public institutions. Today, in a world where competition is concentrated in every field, one of the methods of ensuring customer satisfaction is process management practices. In this context, BPM consists of identifying the processes and owners of organizations; identifying the needs of their suppliers; determining the needs of their customers; making measurements in the necessary steps; monitoring their performance and making the required improvements are all activities. That is, BPM covers not only the analysis and modeling of business processes but

also corporate applications, leadership, and performance audits (Rohloff, 2009). It also offers an umbrella that incorporates a wide range of process management approaches to integrate with Enterprise Resource Planning (ERP), other performance enhancement initiatives, globalization, and e-business platforms to obtain agility and flexibility for adapting to change. Under the common umbrella of process management, various tools are used to connect and manage the company's development efforts, and the right problem is solved with the right tools (Hammer, 2015).

BPM software platforms act as a performance monitoring tool for processes. Process owners can obtain statistics about the performance of processes (Chang, 2016). Each process creates a value in which one can measure customer performance to design and implement a customer-oriented process. Hence, customers define the performance metrics that determine how the process performance is measured. Since the process performance is demonstrated by changing customer demands, processes can react quickly to the market (Kirchmer, 2011; Khoshafian, 2014). With BPM, businesses achieve advanced visibility, transparency, and control, which offer new products, new inventions, and optimized customer experiences. To do so, special tools, notations, and frameworks have been developed and some of them took place in keyword co-occurrences network, e.g. Business Process Modeling Notation (BPMN), Petri Nets, YAWL, Business Process Execution Language (BPEL), Event-logs.

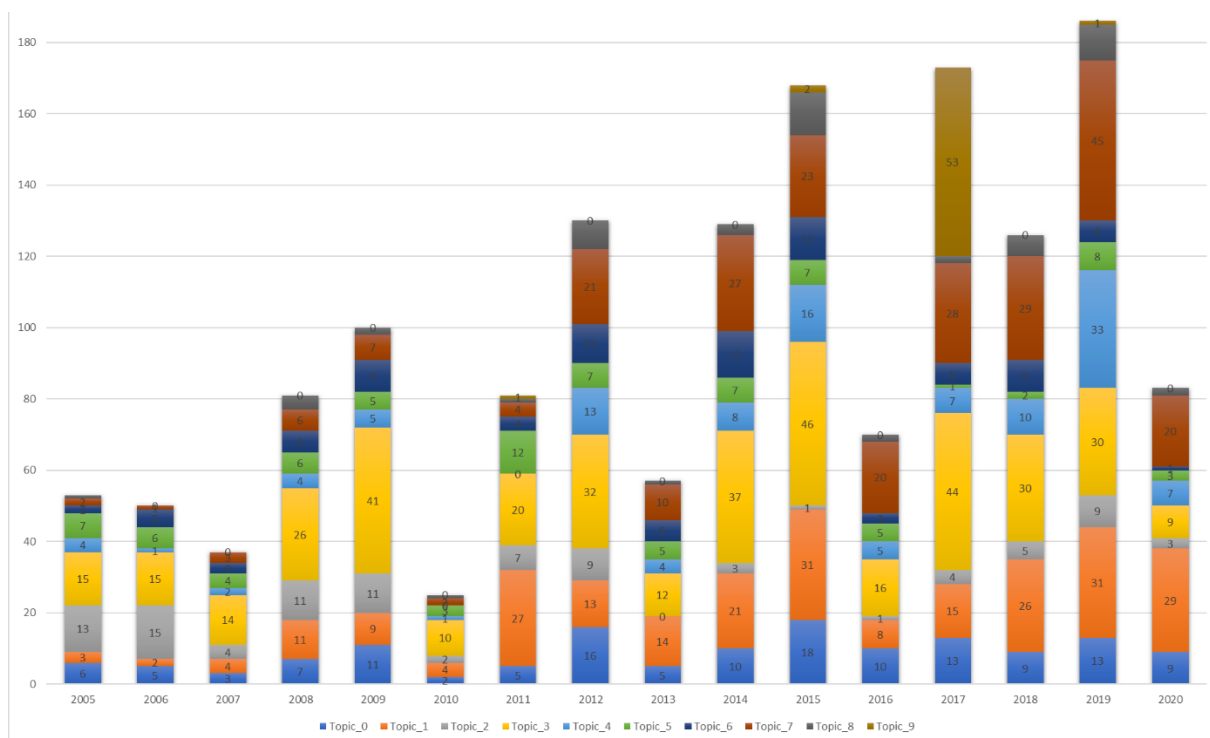
Many clues about research topics can be obtained through keywords and the word clusters they create. In order to deepen the analysis of the topics covered, the text data created by the abstracts were taken as input and a topic modeling approach was applied to these data. In this regard, the abstracts were first cleansed using operations, tokenization, filtering stopwords, filtering only verbs and nouns, and stemming. Afterward, LDA was executed on the cleansed data to obtain topic-word and document-topic matrices. LDA gives only clues about which words and documents can be factored under the same title based on the user parameter "number of topics". The best parameter value can be selected by considering the perplexity measure. For this study, ten topics resulted in a better value than 5, 15, 20, and higher values. Therefore, possible word and document groupings were obtained for ten topics from zero to nine. The topic distributions over words and document distributions over topics were interpreted and summarized regarding the most frequent application areas as follows:

- T0: process logic, agents, and robotic process automation, and related applications,

- T1: service oriented architectures, web services, bpel, enterprise applications. business process management tools, software, and software development projects.
- T2: data management, decision making in business processes and related technologies such as cloud computing, internet of things,
- T3: business process modeling, bpmn, process behaviors and ontologies,
- T4: workflow management, process modeling, resource allocation, the frequent applications are in healthcare services,
- T5: process execution, errors, problem verification; rules, constraints, and applications in different modeling languages,
- T6: process quality; performance measurement evaluation,
- T7: process mining
- T8: compliance, privacy, regulations, risk, data management.
- T9: change management and adaptation; process-oriented management approach; monitoring, simulation, and scenarios; documentation and standardization,

Table 6. Topic distributions over years

Row Labels	T0	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	Grand Total
2005	6	3	13	15	4	7	2	2	1	0	53
2006	5	2	15	15	1	6	5	1	0	0	50
2007	3	4	4	14	2	4	3	3	0	0	37
2008	7	11	11	26	4	6	6	6	4	0	81
2009	11	9	11	41	5	5	9	7	2	0	100
2010	2	4	2	10	1	3	0	2	1	0	25
2011	5	27	7	20	0	12	4	4	1	1	81
2012	16	13	9	32	13	7	11	21	8	0	130
2013	5	14	0	12	4	5	6	10	1	0	57
2014	10	21	3	37	8	7	13	27	3	0	129
2015	18	31	1	46	16	7	12	23	12	2	168
2016	10	8	1	16	5	5	3	21	2	0	71
2017	13	15	4	44	7	1	6	28	2	53	173
2018	9	26	5	30	10	2	9	29	6	0	126
2019	13	31	9	30	33	8	6	45	10	1	186
2020	9	29	3	9	7	3	1	20	2	0	83
Grand Total	142	248	98	397	120	88	96	249	55	57	1550

Figure 6. Topic distributions over years

Topic probabilities for the abstracts as documents were calculated within LDA, and the abstracts were assigned to the topic with the highest probability. The abstracts with the years and topics are aggregated in a summary table (Table 6) and visualized (Figure 6), where the distribution of the topics by year can be seen (Table 6). Table 6 and Figure 6 highlight that the dominant topic for most of the years is topic 3 including the concepts of business process modeling, BPMN, process behaviors, and ontologies. This is not surprising that the recent developments within the scope of Industry 4.0 necessitate the semantic and behavioral structure of the entities and processes in order to integrate with the internet of things. Process mining (topic 7) comes just after topic 3, and topic1 closely follows it by taking third place in the ranking. Topic 1 combines the research related to the studies where process models are converted into executable models at the implementation phase of the BPM lifecycle.

As exhibited in Figure 6, the frequencies of the topics by year do not follow a stable or consistent distribution. Starting from 2014 topic 3 and topic 7 dominates the other topics, however, in 2017 topic 9 has the highest relative frequency just for that period and topic 4 appears in 2019 near to the top. In the last conference organized in 2020, topic 1 and topic 7 hold the leading position in the list. Besides, topic one had stable trend in the last three years related to creating executable and process-aware information systems with the help of BPEL, web services, service-oriented architectures, and related software projects. The findings infer that the current dynamics of BPM applications and technological developments have a direct impact on BPM efforts and related research attempts.

5. CONCLUSION

International BPM Conferences, which have been organized since 2003, have made significant contributions to the literature of this field with the research and discussions conducted by the participants from many different locations and academic levels. The accumulation of the studies over the years has been reported with studies such as reviews or bibliometrics from time to time. This paper presented such a study as scientometric research to reveal not only the statistics but also collaborations among the authors and countries; citation patterns of the related papers; and the main subjects and the potential topics by using text mining and network analytics.

Due to data quality problems, the research environment included the conference papers that were presented in the International BPM Conferences between 2005 and 2020

published by the sources within the Scopus database. Scopus database was selected as a data source regarding the data quality it provides for proceedings. Co-authorship analyses regarding authors and countries revealed the clusters around the authors and their countries such as Van der Aalst (Netherlands), Mendling (Austria), Weske (Germany), Dumas (Estonia), La Rossa (Australia), and Reijers (Netherlands). These are also the authors of the literature that have provided the fundamental sources globally used in this field on a global scale, e.g. (Van Der Aalst, 2011; Weske, 2012; Dumas, La Rosa, Mendling, & Reijers, 2018). Author clusters are also reflected in the citation network. The citation network indicating the years in colors especially highlighted the use of the resources by time. The researchers in the field of BPM can use both co-authorship and citation networks to follow the relevant literature.

When the keywords were analyzed to emphasize the main content of the papers, it was seen that the keywords related to information management, data analytics, and process intelligence were the most selected ones. In addition to the keyword statistics, a topic model was developed through the papers' abstracts in the dataset by utilizing the LDA approach. Word distributions of the abstracts over topics and the topic distributions over the abstract were estimated using the topic model. This model assigned each paper to a topic; thus, all papers were classified under a topic. Then the topics were tried to be interpreted. By using the publication years along with the topics, the topic trends were obtained and visualized for the selected time range. The results indicated that there were new topics in BPM research recently related to the technological and methodological developments as well as permanent topics regarding new attempts and applications of process design and evaluation.

The main contribution of the paper is such that it revealed the collaborations and clusters regarding citations, co-authorships, co-occurrences of keywords, and topic structures as well as the trends and summary statistics. So, it used advanced analytics and related tools, including text clustering, network models, and topic modeling. All findings were combined to present a kite view of the contributions that BPM Conferences have brought to the literature. It is thought that the findings would provide many insights and research opportunities for researchers and executives who are interested in the outputs of the BPM Conferences. The study provided a holistic view of the academic accumulation in the relevant field. It is complementary to the previous studies that were conducted with different methodologies in the past years.

REFERENCES

- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis, *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.
- Blei, D.M., & Lafferty, J.D. (2009). Topic models. *Text Mining: Classification, Clustering, and Applications*. Ashok Srivastava, Mehran Sahami (Eds.), 101-124. CRC Press. Taylor & Francis Group: Boca Raton. ISBN 978-1-4200-5940-3.
- Blei, D.M., Andrew, Y.N., & Jordan, M.I. (2003). Latent Dirichlet Allocation. *Journal of Machine Learning Research*, 3, 993-1022.
- Boyack, K.W. (2004). Mapping knowledge domains: characterizing PNAS. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 101(suppl 1), 5192-5199. doi: 10.1073/pnas.0307509100.
- Burattin, A. (2015). Process mining techniques in business environments. In volume 207 of *Lecture Notes in Business Information Processing*. Springer International Publishing.
- Chang, J.F. (2016). *Business process management systems: strategy and implementation*. Auerbach Publications. Taylor & Francis Group, ISBN 10: 0-8493-2310, USA.
- Chaves, L.C., Ensslin, L., Andrade de Lima, M.V., & Ensslin S.R. (2017). Organizational performance evaluation and process management: mapping of the field. *Revista Electronica De Estrategia E Negocios-Reen*, 10(1), 100-141. doi: 10.19177/reen.v10e12017101-139.
- Damar, M., Özdağoğlu, G., & Özveri, O. (2020). Bilimsel üretkenlik bağlamında dünya sıralama sistemleri ve Türkiye'deki üniversitelerin mevcut durumu. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 107-123.
- Davenport, T. H. (1993). *Process innovation: reengineering work through information technology*. Harvard Business Press: Cambridge.
- Dumas Lab (2021). *Business Process Management Research Group*, University of Tartu. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/lab/Business-Process-Management-Research-Group-University-of-Tartu-Marlon-Dumas>
- Dumas, M., La Rosa, M., Mendling, J., & Reijers, H.A. (2018). *Fundamentals of business process management*. Heidelberg: Springer. ISBN 978-3-662-56508-7.
- Ensslin, L., Ensslin, S.R., Dutra, A., Nunes, N.A., & Reis, C. (2017). BPM governance: a literature analysis of performance evaluation. *Business Process Management Journal*, 23(1), 71-86. doi: 10.1108/BPMJ-11-2015-0159.
- Erdogan, T.G., & Tarhan, A. (2018). Systematic Mapping of Process Mining Studies in Healthcare. *IEEE Access*, 6, 24543-24567. doi: 10.1109/access.2018.2831244.
- Garfield, E. (2009). From the science of science to scientometrics visualizing the history of science with HistCite software. *Journal of Informetrics*, 3(3), 173-179. doi:10.1016/j.joi.2009.03.009.
- Ghobakhloo, M. (2018). The future of manufacturing industry: A strategic roadmap toward Industry 4.0. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 29(6), 910-936. doi:10.1108/jmtm-02-2018-0057.
- Hammer, M. (2015). What is business process management?. In *Handbook on business process management 1*, 3-16. Springer, Berlin, Heidelberg. ISBN 978-3-642-00415-5, doi: 10.1007/978-3-642-00416-2.
- Hammer, M., & Champy, J. (1993). *Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution*. Paperback edition, HarperBusiness, New York.
- Houy, C., Fettke, P., & Loos, P. (2010). Empirical research in business process management—analysis of an emerging field of research. *Business Process Management Journal*, 16(4), 619-661. doi: 10.1108/14637151011065946.
- Jeston, J., & Nelis, J. (2008). *Business process management*. Oxford: Butterworth-Heinemann. <https://doi.org/10.4324/9780080492520>
- Johanson, H.J., & Carr D.K. (1995). *Best practices in reengineering*. New York: Mc Graw Hill.
- Khoshafian, S. (2014). *Intelligent BPM: the next wave for customer-centric business applications*. ISBN 978-0-615-51512-0. Pegasystems Inc. One Rogers St. Cambridge.
- Kirchmer, M. (2011). *High performance through process excellence: from strategy to execution with business process management*. Springer Science & Business Media. ISBN 978-3-642-21164-5, e-ISBN 978-3-642-21165-2, doi: 10.1007/978-3-642-21165-2, Springer, Heidelberg Dordrecht London New York.

- Ko, R.K.(2009). A computer scientist's introductory guide to business process management (BPM). *XRDS: Crossroads, The ACM Magazine for Students*, 15(4), 11-18.
- Melin, G., & Persson, O. (1996). Studying Research Collaboration Using Co-authorships. *Scientometrics*, 36(6), 363-377.
- Mending Lab (2021). Process Management and Information Systems, Humboldt-Universität zu Berlin. Erişim adresi: <https://www.informatik.hu-berlin.de/en/forschung-en/gebiete/promis-en>
- Muellerleile, T., Ritter, S., Englisch, L., Nissen, V., & Joenssen, D.W. (2015, July). The influence of process acceptance on BPM: an empirical investigation. In 2015 IEEE 17th Conference on business informatics, 1, 125-132. IEEE.doi: 10.1109/CBI.2015.11.
- Özdağoğlu, G., Damar, M., & Özdağoğlu, A. (2020a). The State of the art in blockchain research (2013–2018): scientometrics of the related papers in web of science and scopus. In *Digital Business Strategies in Blockchain Ecosystems* (pp. 569-599). Springer, Cham.
- Özdağoğlu, A., Özdağoğlu, G., Topoyan, M., & Damar, M. (2020b). A predictive filtering approach for clarifying bibliometric datasets: an example on the research articles related to industry 4.0. *Technology Analysis & Strategic Management*, 32(2), 158-174.
- PAIS Lab (2021). Laboratory of Process-Aware Information Systems (PAIS Lab). Erişim adresi: <https://pais.hse.ru/en/lab/staff/aalst>
- Patience, C.A., Blais, B., & Bertrand, F. (2017). Citation analysis of scientific categories. *Information Science Heliyon*, 3(5), e00300. doi: 10.1016/j.heliyon.2017.e00300.
- Ponomariov, B., & Boardman, C. (2016). What is Co-authorship?. *Scientometrics*, 109(3), 1939-1963.
- Rahimi, F., Møller, C., & Hvam L. (2016). Business process management and IT management: The missing integration. *International Journal of Information Management*, 36(1), 142-154. doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2015.10.004.
- Recker, J., & Mendling, J. (2016). The state of the art of business process management research as published in the BPM conference. *Business & Information Systems Engineering*, 58(1), 55-72. doi: 10.1007/s12599-015-0411-3.
- Rohloff, M. (2009). Case study and maturity model for business process management implementation. In *International Conference on Business Process Management*, 128-142. Springer, Berlin, Heidelberg. doi: 10.1007/978-3-642-03848-8_10.
- Sun, Y., Su, J., & Yang, J. (2016). Universal artifacts: a new approach to business process management (BPM) systems. *ACM Transactions on Management Information Systems (TMIS)*, 7(1), 1-3. doi: 10.1145/2886104.
- Tupa, J., & Steiner, F. (2019). Industry 4.0 and business process management. *Tehnički glasnik*, 13(4), 349-355. <https://doi.org/10.31803/tg-20181008155243>
- Turra, M.E.D., Juliani, L.I., & Salla N.M.D.C. (2018). Business Process Management - BPM: A Bibliometric Study on National Scientific Production. *Revista Administracao Em Dialogo*, 20(3), 46-68. doi: 10.23925/2178-0080.2017v20i3.36961.
- Van der Aalst, W.M.P. (2012) A decade of business process management conferences: personal reflections on a developing discipline. In: Barros AP, Gal A, Kindler E (eds) *Business process management BPM2012. Lecture Notes in Computer Science*, 7481,1-16. Springer, Heidelberg. doi: 10.1007/978-3-642-32885-5_1.
- van der Aalst, W. M. P., La Rosa, M., & Santoro, F. M. (2016). Business process management. *Business & Information Systems Engineering*, 58(1), 1-6. <https://doi.org/10.1007/s12599-015-0409-x>
- Van Der Aalst, W.M.P. (2011). *Process mining: discovery, conformance and enhancement of business processes*. Heidelberg: Springer. ISBN 978-3-642-19345-3.
- van der Aalst, W.M.P., ter Hofstede, A.H.M., & Weske, M. (2003). Business process management: a survey. In: van der Aalst, W.M.P., ter Hofstede, A.H.M., Weske, M. (eds.) *BPM 2003. LNCS*, vol. 2678, pp. 1-12. Springer: Heidelberg.
- Van Eck, N., & Waltman, L. (2013). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538. doi:10.1007/s11192-009-0146.
- Veit, D.R., Lacerda, D.P., Camargo, L.F.R., Kipper, L.M., & Dresch, A. (2017). Towards Mode 2 knowledge production: Analysis and proposal of a framework for research in business processes. *Business Process Management Journal*, 23(2), 293-328. doi: 10.1108/BPMJ-03-2016-0045

- VOSviewer (2021). Visualizing scientific landscapes. Erişim adresi: <http://www.vosviewer.com> .
- Wamba, S. F., & Mishra, D. (2017). Big data integration with business processes: a literature review. *Business Process Management Journal*, 23(3), 477-492. doi: 10.1108/BPMJ-02-2017-0047.
- Weber, I., Xu, X., Riveret, R., Governatori, G., Ponomarev, A., & Mendling, J. (2016). Untrusted business process monitoring and execution using blockchain. In *International Conference on Business Process Management* (pp. 329-347). Springer, Cham.
- Weske, M. (2012). *Business Process Management*. Springer, Berlin, Heidelberg. ISBN 978-3-642-28615-5.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

© 2019 & 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Uygulamalarının Sosyal Boyutu: İzmir Analizi*

The Social Aspect of Renewable Energy Investments and Practises: İzmir Analysis

Ömer Ozan YAKAN¹, Yunus Emre ÖZER²

Öz

Bu çalışmada yenilenebilir enerjiye dönük yatırımların ve uygulamaların sosyal boyutlarına dair incelemelerde bulunularak, İzmir ili özelinde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma, literatür araştırması ile çalışmada seçilen kurumlarla nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, yapılandırılmış görüşme tekniği ile hazırlanmıştır. Çalışmanın sonucunda görüşme yapılan kurumlardan alınan veriler ve görüşme sonuçların deşifre edilmesiyle, çalışmanın sorularını yanıtlayan ve hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Yenilenebilir enerjiye dönük yatırım ve çalışmaların baş aktörleri sayılabilecek kurumlar arasında koordinasyona dönük eksikliklerin var olduğu, yenilenebilir enerji alanında mevzuat mekanizması için bir sadeleştirme ihtiyacına gerek olduğu, ayrıca çalışmanın ana kavramı olan sosyal boyuta dönük olarak ise çalışma ve yatırımlarla ilgili kurumların faaliyetlerinde herhangi bir söylem ve stratejik plana yer verilmediği, ayrıca bu kavram için ise net çalışmaların olmadığı ve net verilerin bulunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Yenilenebilir Enerji, Sürdürülebilir Kalkınma, Sosyal Boyut, Sosyal Kabul Boyutu

Abstract

This study analyses and evaluates the social dimensions of renewable energy investments and practices in İzmir province. This study was prepared by using qualitative research methods and semi-structured interview technique with the institutions selected in the study through literature research. At the end of the study, by deciphering the data received from the interviewed institutions and the results of the interviews, results have been reached that answer the questions of the study and support the hypothesis. It was concluded that there is a lack of coordination between the institutions that can be considered as the main actors of renewable energy investments and studies, that there is a need for simplification of the legislative mechanism in the field of renewable energy, and that there is no discourse and strategic plan in the activities of the institutions related to studies and investments in terms of the social dimension, which is the main concept of the study, and that there are no clear studies and data for this concept.

Keywords: Energy, Renewable Energy, Sustainable Development, Social Dimension, Social Acceptance Dimension

1. GİRİŞ

Günümüzde sınırlı olan enerji kaynaklarının yalnızca tüketilmesi değil, tüketimlerine bağlı sorunların da arttığı gözlemlenmektedir. İklim değişikliği, aşırı nüfus artışı, açlık ve küresel ısınma gibi olgularla kendini gösteren bu

sorunların temel nedenini, enerji ve onun kullanımı oluşturmaktadır. Bu yüzden son yirmi yılda enerji, özellikle yenilenebilir enerji, dünyada ve ülkemizde geçmişe kıyasla önemi artan bir konu haline gelmiştir. Enerji kavramını bir problem olarak önemli kılan sebeplerin başında çevre ile

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı'nda, Ömer Ozan Yakan tarafından tamamlanan "Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Uygulamalarının Sosyal Boyutu: İzmir Analizi" isimli tezden üretilmiştir. / This study was produced from the thesis titled "The Social Aspect of Renewable Energy Investments and Practises: İzmir Analysis" completed by Ömer Ozan Yakan at Dokuz Eylül University Social Sciences Institute Public Administration Master's Program. In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

¹ Ömer Ozan YAKAN

ORCID: 0000-0002-0501-4327

Bilim Uzmanı (Yüksek Lisans Mezunu), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, İzmir, Türkiye. merozan93@gmail.com
MSc., Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, Public Administration, İzmir, Türkiye. merozan93@gmail.com

² Yunus Emre ÖZER

ORCID: 0000-0002-6503-4573

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye. yunusemre.oz@deu.edu.tr
Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, İzmir, Türkiye. yunusemre.oz@deu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 07.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted : 28.12.2023

Çevrimiçi Yayın/Published : 29.12.2023

Makale Atfı Önerisi /Citation (APA):

Yakan, Ö.O., Özer, Y.E. (2023). Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Uygulamalarının Sosyal Boyutu: İzmir Analizi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 108-121. DOI:10.47899/ijss.1387487

uyum ve enerji kaynaklarının tükenme ihtimali gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları ise birçok yönden mevcut enerji üretim yöntemlerine göre güçlü bir alternatif oluştursa da farklı çevrelerce kurulum ve işletim optimizasyonlarının yüksek dikkat ve emek maliyetine sebep olması yönünden tereddütlerle karşılanmaktadır. Bununla birlikte konu üzerine yapılan araştırmalar, kurulacak yenilenebilir enerji tesislerinde kaynak ve kalite dengelerinin olumlu ve olumsuz özelliklerini değerlendirerek yatırımların gerçekleştirilmesi ile tereddütleri en aza indirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma ise, bütüncül bir açıdan konuyu ele almak ve sonuçları analiz etmek üzere kurgulanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve yer almaktadır. Bu bölümde sosyal kabul ve sosyal boyut kavramları hakkında literatürde yer alan teorik ve pratik açıklamalar üzerinde durulmuştur. Bu açıdan net ve objektif çıkarımlar yapabilmek amacıyla kavramlar ayrı ayrı ele alınmıştır. İkinci bölümde, araştırma yöntemine detaylı biçimde yer verilmiştir. Literatür taraması ve nitel araştırma yöntemlerine başvuran çalışma için dayanak noktaları bölüm içerisinde açıklanmıştır. Üçüncü bölümde çalışmaya ait bulgular yer almaktadır. Ulaşılan verilerle desteklenen bölümde, yapılan görüşmelerde yöneltilen sorular arasından çalışmanın kavramlarıyla en ilgili olan sorular seçilmiş ve bunlara yöneltilen cevaplar analiz edilmiştir. Son olarak, sonuç ve değerlendirme yer almaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada ilk olarak, sıkça kullanılacak olan bazı kavramları açıklamak gerekmektedir. Ele alınacak kavramlar; sosyal boyut, sosyal kabul ve yenilenebilir enerji kavramlarıdır. Bu kavramların netleştirilmesi, alan araştırmasından elde edilen bilgilerin yorumlanmasına ve anlaşılmasına katkı verecektir.

İnsanın yaşamını çevreleyen tüm kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler sosyal etkilerin de açığa çıkmasına ve buna bağlı sebep ve sonuçlar oluşturmaya yol açmaktadır. Bu durum ise yaşanan her teknik değişimin sosyal değişimleri de beraberinde getirdiği gerçeğinden hareketle iki önemli kavram olan sosyal boyut ve sosyal kabul boyutu kavramları üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, bu kavramların sınırları net olarak belirlenmeye çalışılacaktır. Bu noktada bu iki kavram arasında net ayrımların yapılması gerekli görülmektedir.

Sosyal kabul kavramı, birçok farklı alan ve dallarda teknik incelemelere konu olan disiplinler arası bir kavramdır. Bu alanlarda kavrama dönük yapılan araştırmalarda, sosyal kabul kavramı toplumsal normlar dâhilinde ele alınan normal kabul edilme ya da ötekileştirme kapsamına dönük

bir algı olarak değerlendirilmektedir. Genellikle kavrama dönük yapılan tanımlamalarda, özel gereksinimli bireylerin grup etkileşimleri, sosyal ilişkiler ve grupta yer edinme derecelerine yönelik etkiler üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır (Tekgül, 2020:15).

Türkçe’de “sosyal (toplumsal) kabul” olarak yer bulan “social acceptance” kavramı, iklim ve çevresel değişikliklere ilişkin yapılan çalışmalarda 2000’li yıllardan itibaren geçerlilik kazanan ve sıkça kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavrama ilişkin yapılan araştırmalarda sosyal boyut ile birlikte değerlendirilen sosyal kabul için, Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (HİDP) Üçüncü Değerlendirme Raporu’nda, sosyal kabulün yapılacak teknik ve teknolojik çalışmalar noktasında bir bariyer olarak değerlendirildiği, bu bariyerin ise hedeflenen amaca ulaşmada belirli bir politika veya stratejilerle aşılması gereken bir engel olduğu belirtilmektedir (Peker, 2013:664). Aslında bu haliyle sosyal kabul kavramının, rıza faktörüyle de ilgisini kurmak mümkündür. Özellikle geçtiğimiz 20 yıl içinde üzerinde durulan ve önem kazanan sosyal kabul kavramı, yenilenebilir enerji çalışmaları ve yatırımlarının hedeflenen başarıya ulaşması için dikkat çeken bir görünüm almaya başlamıştır. Yapılan spesifik bir tanımda toplumun, bir grubun veya topluluğun aktif bir katılım ile pasif kabulü arasında açıklık gösteren etkin kabul olarak, sosyal kabul boyutuna değinilmektedir. Ancak sözü edilen kavramın hem toplumsal açıdan hem de kabul derecesi açısından yüksek seviyede değişkenlik gösteren bir olgu olduğu da belirtilmektedir. Sonuç itibarıyla, sosyal kabul boyutu kavramının pratikte kullanılma sıklığı düşünüldüğünde açık ve net bir tanımlamanın yapılmadığı da ifade edilmektedir (Palabıyık vd., 2010:58).

Son yıllarda yapılan çalışmalara göre, bu çalışmada önemli olan sosyal kabul kavramının tanımları ortaya çıkmaktadır. Sosyal kabul, yönetim bilimleri ve siyaset bilimi alanlarında çevre hasarları ve çevre duyarlılığı gibi konuları içeren bir kavram olarak incelenmektedir. Bu bağlamda, kavram, toplumsal katılımın yerel düzeyde değerlendirilmesiyle birlikte, çevreye zarar verebilecek yatırımların ve çalışmaların etkileriyle ilgili karar alınma süreçlerinde yerel halkın bilgilendirilmesini ve bu kararlarda ortak bir rol oynamasını ifade etmektedir (Ekşi vd., 2019:65). Daha basit bir ifadeyle, sosyal kabul, kamu otoritesi, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel bireyler arasındaki karşılıklı uzlaşmaları içeren bir karar alma sürecidir (Ekşi ve Özer, 2015:107). Tanımlardan anlaşılacağı üzere, yerel halkın, enerji yatırımları ve çalışmalarına karşı gösterdiği kabul düzeyi, kavramın merkezini oluşturmaktadır. Genel olarak, halkın rızası olarak bilinen sosyal kabul, özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarıyla ilgili olarak da değerlendirilmelidir.

Sosyal kabul kavramının, bu çalışma açısından ilgili olan tanımlamalarının ise son yıllarda yapılan çalışmalarda yer aldığını gözlemek mümkündür. Yönetim bilimleri ve siyaset bilimi dallarında sosyal kabul kavramı, çevre hasarları ve çevre duyarlılığı gibi konuları içeren bir kavram olarak incelenmektedir. Bu açıdan kavram, toplumsal katılımın yerel kapsamında değerlendirilmek ile birlikte, çevreye zarar vermesi muhtemel, bölgede yaşamını sürdüren halkın günlük yaşamını etkileyebilecek yatırım ve çalışmalarla alakalı karar alınması süreçlerinde bilgilendirilmesi ve alınacak bu kararlarda müşterek bir role sahip olmalarını ifade etmektedir (Ekşi vd., 2019:65). Daha yalın bir ifadeyle, karar alma süreçlerinde kamu otoritesi, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel alanda yaşayan bireylerin karşılıklı uzlaşmaları şeklinde bir sosyal kabul tanımlaması yapmak da mümkündür (Ekşi ve Özer, 2015:107). Tanımlardan anlaşılacağı üzere, yerel halkın bulunduğu yerlerde yapılacak enerji yatırımları ve çalışmalarına dair gösterdikleri kabul düzeyi, kavramın merkezini oluşturmaktadır. Özetle, halkın rızası olarak kamuoyunda daha çok yer alan sosyal kabulün aslında yenilenebilir enerji yatırımlarıyla ilgili de değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

Sosyal kabul kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kavram ile birlikte teorik açıdan ele alınan ve sosyal kabulün sağlanmadığı durumları ifade etmek için kullanılan bir toplumsal davranış şekli olan NIMBY (Not in My Back Yard), kavramına da yer verilmesi gerekmektedir. Türkçe'ye çevrilmiş hali "Arka Bahçemde Olmasın" olan ve ilk kez 1980'de kullanılan kavram, çevreye zarar verebilecek nükleer tesis vb. işletmelerden duyulan rahatsızlığı açıklamak için kullanılmaktadır (Eren ve Budak, 2012:92). Bu durum özetle NIMBY sendromu olarak adlandırılmış ve önem kazanmıştır (Palabıyık vd., 2010:47). Aslında "ret için ret" yaklaşımıyla çevreye zararı olmayan ya da zararı önlenilecek yatırımların da önünün kesilmesi riski bulunmaktadır. Bu sebeple özellikle çevreyi etkileyebilecek olan yatırımların şeffaflık ilkesinden uzaklaşmadan ve zihinlerde soru bırakmadan ilerlemesi gereklidir.

Özetle sosyal kabul boyutunun açıklanmasında tek bir tanımlamanın veya ifadenin kullanılmasının zorluğu, farklı yaklaşımlarla da beraber açıklanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Teorik kullanımda sıklıkla referans gösterilen bir kavram olmasına rağmen pratikte keskin sınırlarla belirlenemeyen kavram bu sebepten dolayı farklı bileşenleri de içine alan şekilde açıklanmıştır. Bu açıdan incelenen birçok çalışmada da referans gösterildiği üzere en net açıklamayı yapan Wüstenhagen, Wolsink ve Bürer (2007)'e göre sosyo-politik Kabul, teknolojilerin ve politikaların kabulü, kamunun genel kabulü, çıkar

gruplarının kabulü ve politika yapımcıların kabulü gibi etmenlerden oluşmaktadır. Topluluk kabulü ise genel olarak hukuka ve adalete uygunluk, adil dağıtım ve erişime uygunluk ve güven gibi genel ilkeleri kapsamaktadır. Piyasa kabulü ise müşteriler, yatırımcılar ve sektör içi şirketlerin varlığı gibi faktörleri içine almaktadır (Wüstenhagen vd., 2007:2684).

Sosyal boyut kavramı ise, sosyal kabul boyutu kavramıyla kimi zaman birlikte kullanılmakla birlikte o da farklı disiplin ve branşlarda daha geniş bir yelpazede değerlendirilen bir kavramdır. Öncelikle sosyoloji disiplininde sıkça başvurulan kavram, psikoloji, kent ve çevre bilimleri, teknik bilimler ve sosyal bilimlere göre de farklı yaklaşımlar barındıran bir kavram olarak gözlemlenmektedir. Ancak çalışma dâhilinde amaca sadık kalmak için daha çok yenilenebilir enerji kavramının sosyal boyutuna yönelik tanımlamalara yer verilmiştir.

Sosyal boyut, sosyal kabul boyutu kavramından, yukarıda da değinildiği şekilde daha geniş ve farklı disiplinlere göre farklılaşan anlamlar içerebilmektedir. Sosyal kabul boyutunda, değişkenler temel prensiplerde belirlenebilmekte ve kavram daha çok yerel boyutuyla öne çıkmaktadır. Sosyal boyut ise daha çok makro açıdan ele alınan bir kavramdır. Çalışmada ise sosyal boyut kavramı açısından bir tercih yapılmıştır. Bu kavramın tercih edilmesinin sebebi, yaşanan süreç içinde sosyal dönüşümlerin, eski dönemlere nazaran daha geniş bir etkiye sahip olmasından dolayıdır. Sosyal boyut içerisinde demografik yapı, istihdam, nüfus, yerleşim, ulaşım hatları ve gelişmişlik düzeyleri gibi tüm etmenler değerlendirilebilmektedir. Sosyal dönüşümleri etkileyen çoğu faktörün ise teknik ve teknolojik gelişmeler ardından ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Aynı şekilde sosyal dönüşümler de, teknolojik ve teknik gelişmelerin seyrini etkileyebilmektedir. Bu noktada sosyal kalkınma, dikkat çeken bir nitelik kazanmaktadır. Yüksek gelire sahip ülkelerde sosyal kalkınma, uzun dönemde yenilenebilir enerjiye büyük ölçüde katkı sunan bir olgu olarak görülmektedir. Ancak kısa vadede, yenilenebilir enerjinin tüketimini etkilemek için yeterli bir düzeyde olmadığı öne sürülmektedir. %5 gibi bir sosyal kalkınmanın, uzun vadede yenilenebilir enerji tüketimiyle arasında bir nedensellik bağı olduğu ileri sürülmekle birlikte bu noktada enerji politikaları oluşturmada sosyal boyutun daha detaylı şekilde analiz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Khrībich vd., 2021:18).

Çalışma süresince yapılan incelemeler ve araştırmalardan yola çıkarak, günümüze kadar ve halen fosil kaynakların yoğun olarak kullanıldığı ve çok sayıda gelişmiş ülke için ilk sıralarda yer alan enerji kaynağı olduğu ortaya konulmuştur. Fakat bu kaynakların kullanımından doğan etkiler çevreye ve doğaya, dolayısıyla da topluma ek maliyetler

bindirmektedir. Bunun sonucunda ise yenilenebilir kaynaklara yönelim zamanla artış göstermektedir. Yenilenebilir enerji konusunun bu kadar güçlü bir tercih olmasının arkasında çevresel, sosyal ve finansal sorunların üstesinden gelebilme potansiyeli, bu kaynakların çevre dostu bir görünüme sahip olmaları, fosil kaynakların sahip olduğu düzeyde karbonmonoksit, karbondioksit ve kükürtdioksit gibi zehirli gazlar açığa çıkarmaması sayılabilir. Yenilenebilir enerjinin mantıklı ve doğru kullanımı sonucunda hayata geçirilebilecek sosyal kazanımlar ilk olarak istihdam, sonrasında daha iyi sağlık ve iş fırsatları, iş yaratma süreçleri, tüketici tercihleri, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, güçlü sosyal bağlar oluşturma fırsatları, gelir düzeylerindeki dengeli artışlar, öngörülebilir ve sağlıklı demografik etkiler, toplumsal kalkınma olarak sıralanabilmektedir (Kumar, 2020:5). Bunların yanında tüketici ve hane halklarının iç enerji tedarikinde daha özgür kullanıma sahip olabilmeleri, bundan dolayı yerel ve ulusal siyasi ilişkilerin keskin sınırlarla çizilebilmesi ile enerji bağımlılığın azaltılabilmesi mümkün görünmektedir (Chilán vd., 2018:15). Sonuç itibarıyla, insan yaşamını ilgilendiren tüm sosyal konuların, makro boyutta ülke ekonomilerine kadar ilgilerinin ve etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Makro boyutlara ulaşan tüm bu sosyal yönler, enerji kaynakları ve hammadde eşitsizliği, yaşam koşulları, eğitim düzeyi, demografik yerleşim, kentsel ve kırsal bölgelerde dengesiz dağılım, bunun sonucunda meydana gelen tarım ve sanayi sektöründe yer alan istihdam dağılımları gibi büyük açılara etki edebilmektedir (Akella vd., 2009:391).

Çalışmanın buraya kadar kısmından elde edilen teorik bilgiler doğrultusunda konunun bir alan araştırmasıyla desteklenmesi, konuyu anlaşılır kılacaktır. Bu kapsamda yenilenebilir enerji yatırımları açısından önemli bir yeri olan İzmir iline ilişkin yenilenebilir enerji ve sosyal boyut ilişkisini açıklayan bir alan araştırmasına aşağıda yer verilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada literatür taraması yapılmış ve sonrasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak kabul gören yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin tercih edilmesi ise araştırma bakımından daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunma olasılığı sebebiyledir. Çalışma kapsamında İzmir ilinin tercih edilmesinin nedeni İzmir'in yenilenebilir enerji kaynakları açısından yüksek bir potansiyele sahip olması, kurumsal altyapısının aktif şekilde çalışıyor olması ve güçlü bir yatırım bölgesi olarak değerlendiriliyor olmasıdır. Bu düşünceden yola çıkarak, İzmir özelinde bazı kurumlarla görüşme yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bahsedilen görüşme yapılacak

kurumlar ve bu kurumların tercih edilmesinin nedenleri; dünyanın temel aldığı bir vizyonun düşünsel ve fiziksel platformlarını oluşturmaları, izlenen politikalar, uygulamalar ve yatırımlarda baş aktör olmaları, süreci etkilemeleri ve etkilenmeleri, uluslararası politikalar kapsamında merkezi ve yerel işbirlikleri oluşturmaları ve güncel sürece dair net bilgiler sunabilmeleri olarak sıralanabilmektedir. Sıralanan bu kriterler ile birlikte İzmir için çalışma dâhilinde yedi kurum belirlenmiştir. Bu kurumlar; İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, İzmir Kalkınma Ajansı, Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü, Kutlu Enerji ve Deer Engineering olarak sıralanmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakatta kullanılacak sorular için Etik Kurul onayı 19/03/2021 tarihinde alınmış ve akabinde tüm görüşmeler 24 Mart 2021 – 9 Temmuz 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde kurumlara 21 adet soru yöneltilmiştir. Seçilen kurumlardan ilgili birimlere yönlendirmeler yapılmış ve görüşmeler; İzmir Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın yönlendirmesiyle JESDER (Jeotermal Elektrik Santral Yatırımcıları Derneği), İzmir Büyükşehir Belediyesi İklim Değişikliği ve Çevre Koruma Kontrol Dairesi Başkanlığı İklim Değişikliği ve Temiz Enerji Şube Müdürlüğü, İzmir Kalkınma Ajansı Yeşil Büyüme Birimi ile yapılmıştır. İzmir Ticaret Odası İş Geliştirme Müdürlüğü ile doğrudan iletişime geçilmiş ve kurum adına görüşmeler yapılmıştır. Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü, Kutlu Enerji ve Deer Engineering ile temasa geçilmesine rağmen görüşme yapılamamıştır.

Özetlenecek olursa, görüşülen kurumların seçiminde merkezi ve yerel yönetim ile sivil toplum kuruluşları olması ve bu alanda yetkinliğe sahip nitelikte olmaları hedeflenmiştir. Bu aşamada, İzmir Büyükşehir Belediyesi İklim Değişikliği ve Temiz Enerji Şube Müdürlüğü, İzmir Ticaret Odası İş Geliştirme Müdürlüğü, İzmir Kalkınma Ajansı Yeşil Büyüme Politikaları Birimi ve son olarak İzmir Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın aracılığıyla JESDER (Jeotermal Elektrik Santral Yatırımcıları Derneği) ile iletişim sağlanmış ve yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak kendilerine sorular yöneltilmiştir. Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü, Kutlu Enerji ve Deer Engineering ile iletişime geçilmiş ancak görüşme yapılması mümkün olmamıştır.

Bu çalışma kapsamında İzmir ölçeğinde yenilenebilir enerji yatırımlarına ilişkin sosyal boyutun analiz edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma nitel bir araştırmadır. Analiz yöntemi, betimsel analizdir. Buna göre görüşme sonucu elde edilmiş veriler düzenlenmiş ve yorumlanmıştır (Baltacı, 2019:379). Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır ve uzman incelemesinden yararlanılmıştır. Ayrıca görüşmelerden yapılan doğrudan alıntılarla nitel

araştırmanın aktarılabirliğini (dışsal güvenilirlik) arttırmak amaçlanmıştır (Çetin ve Tolay, 2022). Yapılan doğrudan alıntılarda geçen kurum isimleri “.....” şeklinde ifade edilerek very güvenliğinin de sağlanması amaçlanmıştır.

3.1. Görüşmelere Dair Genel Değerlendirme ve Kısıtlar

Görüşmelerin geniş bir zamana yayılmış olması, çalışma açısından bir kısıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, kurumlara ulaşma ve iletişim sağlamanın, öngörülenden daha zor bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle görüşmelerin gerçekleştirildiği COVID sürecinde, kurumların dönüşümlü ve esnek çalışma yapmaları, yetkililere ulaşma ve iletişim kurmada zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Bazı kurumların da yoğunluk ve iş yükü gerekçeleriyle takvimde aksamalara sebep olmaları, planlanan takvimin uzamasına yol açmıştır. Bu süreçle bağlantılı olarak yaşanan zorluklardan bir diğeri de görüşmeler için kurumlardan gerekli izinlerin alınması sırasında yaşanmıştır. Çalışma doğrultusunda görüşmelerin planlandığı kurum ve kuruluşlardan bazılarının iletişim bilgilerinin güncel olmaması ya da aktif şekilde iletişim kanallarının kontrol edilmiyor olması söz konusu kurumlardan izin alınmasını geciktirmiştir. Çalışmaya dönük bir diğerkısıt da, çalışma için gerekli verilere ulaşma noktasında ortaya çıkmıştır. Çalışılan konunun yüksek bir öneme sahip olmasına rağmen, yenilenebilir enerji konusundaki açık veri kaynaklarının güncel olmamasıdır. Bu da açık verilerden veri elde etmenin önünde bir kısıt olarak çalışmamızı etkilemiştir.

3.2. Çalışmanın Temel Soruları

Çalışma, en net haliyle üç soruya cevap sunmayı amaçlamaktadır.

1. Türkiye'de ve özellikle İzmir'de yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi süreci nasıl ilerlemektedir? Bu süreçte dış yönelimler ile bağlantılar, birlikler ve eşgüdümler nasıldır? Belirlenen uzun vadeli hedefler ve ulaşılan sonuçlar arasındaki ilişki nasıldır?
2. Çalışmaların ve yapılan yatırımların gerçekleştirilmesinde dünyadaki çalışmalarla paralellik sağlanıyor mu? Ülkemizin potansiyeli açısından bir gecikmenin veya atılımın mevcudiyetinden bahsetmek gerçeği yansıtır mı?
3. Sürecin ilerlemesinde çevre, etik ve sürdürülebilirlik kapsamında bütüncül çalışmalar var mı? Sosyal etkenler kısa, orta ve uzun vadede hesaba katılıyor mu? Bunların hesaplanmasında ve geleceğe dönük projelerin yapılmasında SKA bir dayanak oluşturuyor mu?

Çalışma, yapılan görüşmeler sonrasında bu temel sorulara yanıt bulmaya çalışmaktadır. Bunun için ise yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında; net veriler elde

edebilmek için katılımcılara 21 adet soru yöneltilmiştir. Soruların tamamı ve bu sorulara verilen yanıtlar, bu çalışma kapsamında kullanılmamıştır. Çünkü bu çalışma vasıtasıyla elde edilen verilerden, İzmir ili özelinde olanların ön plana çıkarılarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle toplamda 21 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formundan sadece 10 tanesi bu çalışmada analiz edilmiştir. Bu kapsamda sorulara verilen yanıtlar tek tek ya da birebir alıntılarla değil o soruya verilen cevaplar, genel olarak analiz edilmiştir.

4. İZMİR'DEKİ YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARI VE UYGULAMALARININ SOSYAL BOYUTUNU ANALİZ ETMEYE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI VE BULGULAR

21. yüzyılın başlarından itibaren etkileri net biçimde görülen iklim değişikliği, enerji krizi ve küresel ısınma gibi olgular, enerji ve yenilenebilir enerjiye dönük yatırım ve çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Bu açıdan dünyada hız kazanan eğilim, sahip olduğu potansiyel bakımından ülkemizde de kendine yer bulmuştur. Türkiye'nin yenilenebilir enerji bakımından dünyanın birçok ülkesinden daha çeşitli zenginliğe sahip olması sebebiyle, yatırım ve çalışmalar hız kazanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın konusu olan İzmir şehri ise birçok yenilenebilir enerji kaynağında zengin bir potansiyel sunması bakımından öne çıkmaktadır. Çalışma için İzmir'in seçilmesinin sebebi, hem şehrin sahip olduğu potansiyel hem de mevcut ve geleceğe dönük çalışmalar ve yatırımlar boyutunda öne çıkan özelliklere sahip olması bulunmaktadır. Bu hususları biraz daha detaylı ortaya koymak gerekmektedir. Bu kapsamda aşağıda sunulan veriler, çalışma kapsamında kurumlarla yapılan görüşmelerden ve açık kaynaklardan elde edilmiştir.

İlk olarak ülke ve bölgesel düzeyde yapılan analizlerde Türkiye'nin güneş enerjisinde kurulu gücünün artış sürecinde olduğu ifade edilmektedir. G2, G3 ve G4 ile yapılan görüşmelerde tarafımıza aktarılan veriye göre; 2014'te 40 megavatlık güneş enerjisine ilişkin kurulu güç, 2020'de 6 bin 630 megavata çıkmıştır. Türkiye'de lisanslı ve lisanssız olmak üzere toplam yaklaşık 600 GES (Güneş Enerjisi Santrali) bulunduğu belirtilmiştir. Ege Bölgesi'nde, desteklemelerin de büyük etkisi ile güneş enerjisi yatırımları yapılmaktadır. Ege Bölgesi'nde 2015 yılında 40 megavat olan kurulu gücün 2020'de 1.369 megavata ulaştığı görülmektedir. Ege'de güneş enerjisinde kurulu gücünde İzmir ilinin birinci olduğu görüşmelerden elde edilen bu verilerin kullanılmasıyla ortaya koyulmaktadır.

Türkiye Rüzgar Enerjisi Potansiyeli Atlası'na göre rüzgardan elektrik üretilebilecek yüksek potansiyelli yerlerden biridir. G2, G3 ve G4 ile yapılan görüşmelerde tarafımıza aktarılan veriye göre; İzmir, rüzgar enerjisi potansiyeli açısından yaklaşık 12.000 MW (Megawatt)'lık kapasitesiyle Türkiye

üçüncüsüdür. Ülkedeki ilk rüzgar enerjisi santralının de Çeşme, Alaçatı'da 1998 yılında kurulduğu ifade edilmiştir. İzmir, 1.600 MW'ın üzerinde toplam kurulu gücü ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'deki rüzgâr enerjisi üretiminin %20'si civarı İzmir'de gerçekleşmektedir. İzmir, RES'ler gibi rüzgar enerjisine ait ekipmanlar konusunda da önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan ele alındığında ise ekipman imalatının da enerji üretimi kadar önemli olduğu görülmektedir. Gelecek yıllarda bu santrallerin bakım pazarının da önemli paylara ulaşacağı tahmin edilmekte, İzmir'in de sahip olduğu potansiyel ve olanaklarla bu konuda öne çıkacağı görüşme sırasında toplanan verilerden öngörülmektedir.

İzmir'in, jeotermal enerji açısından da oldukça güçlü bir potansiyele sahip olduğu çalışmada ortaya koyulmuştur. Şehir, sıcak su kaynakları ve kullanımı kapsamında Ege Bölgesindeki en önemli jeotermal merkezlerinden kabul edilmektedir. G1, G2, G3 ve G4 ile yapılan görüşmelerde tarafımıza aktarılan veriye göre; jeotermal kaynağın bulunduğu bölgeler, Seferihisar (Karakoç, Doğanbey, Cumalı ve Tuzla), Balçova-Narlidere, Dikili (Kaynarca, Bademli, Çamur Ilıcaları, Nebiler, Kocaoba), Bergama (Güzellik Ilıcası, Dübek, Paşa Ilıcası-Alliano), Çeşme (Ilıca, Alaçatı, Şifne), Aliğa (Ilıcaburnu, Samurlu, Güzelhisar, Biçer, Helvacı), Çiğli-Menemen (Ulukent), Urla (Gülbahçe), Bayındır (Vardar Ilıcaları) ve Menderes ve Kemalpaşa olarak sıralanmaktadır. İzmir ilindeki jeotermal kapasitenin önemli bir kısmının ise konut ısıtmasında kullanıldığı belirtilmiştir.

İzmir ili, iklim bitki örtüsü ve Türkiye'deki verimli üç havza tarafından beslenen yapısıyla tarım ve hayvancılık açısından potansiyeli yüksek bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Kentsel alanda konutlardan elde edilen organik atıkların ve yağların, kırsalda ise hayvansal ve bitkisel atıkların biriktirilerek biyokütle enerjisi kaynağı olarak kullanılması gerekli ve faydalı görülmektedir. Geniş alanlarda atıkların etkin bir şekilde toplanmasının çevreyi de olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. G2 ve G3 ile yapılan görüşmeden elde edilen veriye göre; şehirde altı adet biyokütle kaynaklı lisanslı elektrik üretim santralinden 60 (MWe)'in üzerinde elektrik üretildiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, hayvansal, bitkisel, belediye atıklarının toplam enerji eşdeğeri ise yaklaşık 218.000 (TEP/yıl) olmak üzere toplam atıklardan enerji üretim potansiyeli bir milyonu (TEP/yıl) aştığı aktarılmaktadır. İzmir'in, Türkiye jeotermal potansiyelinin %7'sine sahip bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. Yenilenebilir enerji santrallerinin yanı sıra İzmir'de, Doğalgaz, Termik, LPG, Kojenerasyon Santrallerinin de bulunduğu gibi bilgiler görüşmelerde sağlanan verilerden ulaşılmaktadır.

İzmir'in yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin potansiyeli

sebebiyle, şehre ve hinterlandına yapılan yatırımlar artmıştır. Ayrıca bu noktada bölgeye yapılan yatırımlar ve teknolojik çalışmalar da çeşitlenmiştir. Çalışmaların ortaya çıkardığı etkiler, farklı boyut ve kapsamda sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sosyal boyuta dönük sonuçlar ise çalışmanın ana hatlarını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan kurumlar bazında yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile ulaşılan sonuçlara dayalı olarak, yapılan çalışmaların ve yatırımların sosyal boyuta dönük yönleri incelenecek, bu etkiler bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yapılan görüşmelerde yöneltilen sorular içinden, bazıları seçilmiştir ve tüm kurumlardan ulaşılan cevaplar derlenerek soruların yanıtlarından ulaşılan çıkarımlara göre bir analiz yapılmıştır. Aşağıda soru bazında bu analizler yer almaktadır.

Soru: Yenilenebilir enerji teknolojilerinin Türkiye ve İzmir açısından etkin şekilde kullanıldığını söyleyebilir misiniz?

Yerel yönetimler tarafından yenilenebilir enerji teknolojileri hızla geliştiği vurgulanmaktadır. İnsana ve çevreye saygılı ve duyarlı olmak koşuluyla kurumun bina ve yerleşkelerindeki elektrik öz tüketimlerini karşılamak, karbon ayak izimizi asgari düzeye indirebilmek amacıyla yenilenebilir santral projeleri için mevcut teknolojilerdeki gelişmelerintizlikle takip edildiğini ifade edilmektedir. Ancak farklı kurumlardan da alınan cevaplar sonucunda yenilenebilir enerji kullanımlarının yaygınlaştırılması gerekliliği bir zorunluluk açıklanmaktadır. Farklı bir kurum tarafından ise bu soruya kesin bir şekilde olumlu cevap verilmektedir. Kurum, özellikle son dönemde teşvik ve finansman düzenlemeleri, hukuki altyapı ve politikalarla İzmir'in yenilenebilir enerji teknolojilerini yoğun olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Bu noktada İzmir'in bir liman şehri olması, jeopolitik konumu ve lojistik açısından kolaylık sağladığı, rüzgâr enerjisi açısından ise özellikle kule üretimi gibi süreçlerin de şehir bünyesinde gerçekleştirilebileceğinin mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

Soruya dair görüşmecilerden alınan yanıtlar ile yukarıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Görüşmecilerin ulaşılan sonuçları doğrular nitelikteki yanıtları şu şekildedir:

G1: *“Son teknolojileri mümkün olduğunca santrallerimize yansıtma çalışıyoruz çünkü teknolojiyi takip edemezsek santralleri optimum düzeyde çalıştırmamız mümkün olmayacaktır fakat önemli olanın bu AR-GE çalışmalarının Türkiye’de yapılmasıdır. Bu kapsamda Üniversite ve Bakanlıklara büyük sorumluluk düşmekte. Aksi halde teknoloji yerli olmazsa maliyetler artacak ve yatırımların devamlılığı da sektöre uğrayacaktır.”*

G4: *“Kesinlikle evet. Özellikle son dönemlerde teşvik ve finansman düzenlemeleri, hukuki altyapı ve politikalarla*

İzmir'in yenilenebilir enerji teknolojilerini yoğun ve başarılı şekilde kullandığını söyleyebiliriz. İzmir'in bir liman şehri olması, jeopolitik konumu ve lojistik açıdan sağladığı kolaylık bu noktada belirleyici bir etken olmakta ve kule üretimi gibi süreçlerin de artık şehir bünyesinde gerçekleştirilmesi mümkün kılınmaktadır."

Soru: Yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımların planlanması aşamasında sosyal unsurlar hangi ölçütte dikkate alınmaktadır? (Lokasyon, demografik yapı, istihdam, bölgesel gelişme kısa-orta ve uzun vadeli)

Bu soru için her kurumun yürüttüğü çalışmalar sonucunda farklı cevaplar alınmıştır. Jeotermal kaynaklar açısından sosyal unsurların önemli olduğu lakin çalışmalar ve yatırım noktasında en önemli kriterin lokasyon seçimi olduğu vurgulanmıştır. Yerel yönetimler bünyesinde ise güneş kaynaklı enerji tesisleri planlanırken yapılan teknik ve ekonomik incelemelerin yanında sosyal sorumluluk ve çevre bilincinin gelişmesine de katkı sağlamak amacıyla mümkün olduğunca erişilebilirliği/görünürlüğü yüksek bölgelerde seçimlerin yapıldığının altı çizilmiştir. Fakat en net cevap, mülakat gerçekleştirilen bir kurum tarafından; yenilenebilir enerji yatırımları gerçekleştirilirken bulunulan coğrafya, iklim koşulları, nüfus gibi etkenlerin göz önünde bulundurulup bulundurulmadığına ilişkin net bir bilgi bulunmadığı yönündedir. Diğer kurumlardan alınan cevapların da bunu doğrular nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Bu soru özelinde değerlendirildiğinde özellikle planlama sürecinde sosyal etkiler için dünyada ve ülkemizde net yorumlar yapmanın güç olduğu vurgulanmaktadır.

Soruya dair yanıtlar ulaşılan sonuçlar yukarıdadır. Görüşmecilerin bu sonuçları doğrular nitelikteki yanıtları şu şekildedir:

G1: "Kısa vadede de uzun vadede de sosyal unsurlar önemli. Her şeyden önce yatırım için lokasyon belirleme en önemli kriter. Jeotermal kaynak yerinde değerlendirilmesi gereken bir kaynaktır çünkü. Taşıyamaz veya yerini değiştiremezsiniz. Bu kapsamda her türlü kriteri göz önüne alarak yatırım aşamasına geçilmelidir."

G3: "Yenilenebilir Enerji yatırımları gerçekleştirilirken bulunulan coğrafya, iklim koşulları, nüfus gibi etkenlerin göz önünde bulundurulup bulundurulmadığına ilişkin elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Buna ek olarak yatırım yapılan bölge dikkate alındığında yatırım öncesi ve yatırım sonrası belirtilen etkenlerdeki değişim ile ilgili yeterli veri de bulunmamaktadır. Bununla birlikte gerçekleştirilen her yatırımda olduğu gibi yenilenebilir enerji yatırımının da yatırım yapılan bölgenin kalkınmasında, yeni istihdam alanları yaratılmasında,

bölge işsizliğinin azalmasında etkin olabileceğinin düşünülmesinde fayda görülmektedir."

Soru: İzmir için yenilenebilir enerji yatırımları ve uygulamalarının sosyal boyutları sizce nelerdir? Neler olmalıdır?

Yenilenebilir enerji yatırımlarının ve uygulamalarının sosyal boyutları da kurumların anlayışlarına göre farklı yaklaşımlarda ele alınmaktadır. Yerel yönetim kurumları açısından başta temiz enerji kaynakları hakkında bilinçlendirme ve farkındalık yaratma, kurs vb. eğitimler düzenleme sayılabilir. Bu kapsamda Belediye bünyesinde Meslek Fabrikası; temel olarak istihdam ve farkındalık amacıyla Yenilenebilir Enerji kursları düzenlemektedir. Jeotermal kaynaklar açısından vatandaşların inşa aşamalarındaki rahatsızlıklarının giderilmesi ve tamamlanan projeler noktasında ısınma maliyetlerinin düşmesi noktasında sosyal boyutun ele alındığını söylemek mümkündür. Bir kurum tarafından ise bu bağlamda yatırım yapılan bölge, dikkate alındığında yatırım öncesi ve yatırım sonrası belirtilen etkenlerdeki değişim ile ilgili yeterli verinin bulunmadığını beyan etmiştir. Farklı bir kurum açısından ise sosyal boyut kavramı istihdam açısından ele alınmaktadır.

Görüşmecilerden elde edilen ve ulaşılan sonuçları doğrular nitelikteki alıntılar aşağıdadır:

G1: "Daha önce belirtildiği üzere jeotermal kaynak yerinde değerlendirilmesi gereken bir kaynaktır bu sebeple yatırımlar bazen şehrin içerisinde kalabilmektedir fakat herhangi bir atığın olmadığını düşünürsek sadece inşa aşamasında bir takım gürültü sorunları ile karşılaşılabilir fakat bununla ilgili de önlemler alınmaktadır. Yerel halkın bu yatırımlardan memnun olabilmelerini sağlamak da başlıca görevlerimizdendir. Bu sebeple yatırımlarla sağlanan istihdam ve özellikle konut ısıtmada sağlanan maliyet avantajının da sosyal anlamda da yerel halkı memnun edeceği düşüncesindeyiz."

G4: "Öncelik oluşturan sosyal boyut faktörlerinden birinin istihdam olduğunu söyleyebiliriz. Elbette atılan her adımda nasıl ki etkiler ve sonuçlar meydana geliyorsa ve buna göre çözüm yolları üretiliyorsa, bu süreçte de sosyal etkilerin hangi sonuçlar doğuracağını öngörebilmek gerekiyor. Ancak bu süreçte belki de olumsuz etkileri meydana gelebilmekle birlikte süreç içerisinde istihdam oluşturmaya, bu sosyal boyut faktörlerinden biri olarak değerlendirilebilir."

Soru: İzmir için yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımlarında belirleyici etkenler nelerdir?

Sera gazı salımlarının azaltılması, yüksek yenilenebilir enerji potansiyeli, temiz enerji kaynaklarının ve çevrenin korunmasının farkındalığı oluşturulması önde gelen

belirleyici etkenlerdir. Jeotermal yatırımlar noktasında ise İzmir'in tektonik ve iklimsel yapısı itibariyle yatırımların ikincil yatırımlar kısmında avantajlı olduğu belirtilmiştir. Ek olarak gerçekleştirilen her yatırımda olduğu gibi yenilenebilir enerji yatırımının da yatırım yapılan bölgenin kalkınmasında, yeni istihdam alanları yaratılmasında, bölge işsizliğinin azalmasında etkin olabileceğinin düşünülmesinde fayda görülebileceği kurum cevapları ile açıklanabilmektedir.

Aşağıda görüşmede elde edilen bilgileri doğrular nitelikte alıntılar yer almaktadır:

G1: "İzmir in tektonik ve iklimsel yapısı jeotermal yatırımların özellikle ikincil yatırımlar kısmında avantajlı konumdadır."

G2: "Sera gazı salımlarının azaltılması, yüksek yenilenebilir enerji potansiyeli, temiz enerji kaynaklarının ve çevrenin korunmasının farkındalığı oluşturulması önde gelen belirleyici etkenlerdir."

Soru: İzmir'de yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımlarda kurumunuz açısından hiyerarşik süreç, alınan kararlar, uygulanan politikalar ve bu politikaların yerel yansımaları nasıl ilerlemektedir?

Yerel yönetimlerin temel eylem planları, "Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı (SECAP)" ve "Yeşil Şehir Eylem Planı (YŞEP) / Green Cities Action Planı (GCAP)" dir. Eylem planlarının uygulanmasının izlenmesi amacıyla yönerge hazırlanmış ve eylem planlarının hayata geçirilmesi için çalışmalara devam edilmektedir. Dernek boyutunda faaliyet gösteren kurumlar ise daha çok idare ve yatırımcı noktasında köprü görevi gördüklerini beyan etmektedirler. Farklı bir kurum ise stratejik planlamalar, politika bilgilendirmeler ve sektör planlamaları noktasında faaliyetler yürütüldüğünü ifade etmiştir.

Bu veriler ışığında aşağıda doğrulayıcı alıntılar yer almaktadır:

G1: "..... olarak yatırımcı kimliğimiz bulunmamaktadır. .... üye kuruluşlarımız ile kamu arasında köprü görevi görmekteyiz. Yatırımcılarımızın sorunlarını kamuya aktarır ve sorunları çözüme kavuşturmaya çalışırız bu anlamda hiyerarşik düzendeki yerimiz aracı boyutundadır."

G2: "..... bu konudaki temel eylem planları "Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı (SECAP)" ve "Yeşil Şehir Eylem Planı (YŞEP) / Green Cities Action Planı (GCAP)" dir. Eylem planlarının 166 uygulanmasının izlenmesi amacıyla yönerge hazırlanmış ve eylem planlarının hayata geçirilmesi için çalışmalara devam

edilmektedir."

Soru: İzmir'in yenilenebilir enerji potansiyelini ve mevcut uygulamalar ile yatırımları değerlendirdiğinizde, dünyada ve Türkiye'de karşılaştırma yapabileceğiniz şehir örnekleri var mıdır? Varsa bu karşılaştırmada İzmir için artı ve eksi yönler nelerdir?

Avrupa Birliği üye ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinin hızlı bir şekilde ilerlediği gözlemlenmektedir. İzmir'de bu konuda çalışmalar yapılıyor olmakla birlikte gerekli finansal kaynakların Belediyelere sağlanması ve yenilenebilir enerji konusundaki mevzuatın sadeleştirilmesi ile yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinin hızlanacağı belirtilmiştir. Jeotermal kaynaklar açısından karşılaştırma için Almanya'nın Münih şehri verilmiştir. Bu şehir için tam resmi rakamlar bilinmese de Münih'in tamamen jeotermal kaynaklarla ısıtılabilmesine dair veriler hakkında bilgi sahibi olduğu beyan edilmiştir. Farklı bir kurum tarafından da dünya ile karşılaştırıldığında İzmir'in tam bir lojistik hat gibi bir işlev görmesi bakımından öne çıktığı vurgulanmaktadır. İzmir için değerlendirildiğinde Çin, yatırımları ve pazarlara olan eğilimi dikkate alındığında bölgesel ve ülke bazında bir rakip olarak öne çıktığı belirtilmiştir. Ancak İzmir'in makine ve ekipman üretimi bakımından güçlü bir altyapıya sahip olması, endüstrisinin güçlü olması gibi etkenlerle bu gelişen pazarlara hızlı bir şekilde adapte olabileceğinin altı çizilmektedir.

Yukarıdaki yanıtları teyit eden alıntılar aşağıda yer almaktadır:

G2: "Avrupa Birliği üye ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinin hızlı bir şekilde ilerlediği gözlemlenmektedir. Şehrimizde bu konuda çalışmalar yapılıyor olmakla birlikte gerekli finansal kaynakların Belediyelere sağlanması ve yenilenebilir enerji konusundaki mevzuatın sadeleştirilmesi ile yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş süreci hızlanacaktır."

G4: "Elbette. İzmir yenilenebilir enerji çalışmaları ve yatırımları noktasında şu an için mevcut süreçte potansiyeline ulaşmayı amaçlayan bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu noktada Almanya'dan Hamburg, gerçekten bu anlamda söz sahibi olan bir şehir. Avrupa'da belki rüzgarın başkenti sayılabilecek bir şehir zira Avrupa'nın ve dünyanın en büyük rüzgar enerjisi fuarlarından bir tanesi Hamburg'ta gerçekleştiriliyor. Danimarka'da yine topyekün rüzgar enerjisi noktasında başarılı örnekler var. Bu işin ilk adımını atan, 1965 yılında bu işlere girmiş bir ülke ve şehir ayrımı gözetmeksizin büyük bir potansiyeli ve altyapısı var, ekipman üretimi anlamında. Bunlar hep rüzgar bakımından. Güneşe gelirse güneş ekipmanları üretiminde Çin, çok büyük bir rakip ve gerçekten açık ara bir numara bu anlamda.

Dolayısıyla İzmir'in rakipleri olarak şehir anlamında değil, ülkeler anlamında sayabiliriz, daha doğrusu Türkiye'nin rakipleri olarak sayabiliriz."

Soru: İzmir için yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımlarda lokasyon, nüfus dağılımı, demografik yapı, istihdam gibi sosyal boyutlar için kısa, orta ve uzun vadeli program ve öngörüler belirleyici bir etken mi? Yapılan program ve öngörülerin gerçekleşen sonuçlarla paralelliği söz konusu mu?

Yenilenebilir enerji kaynaklarının faydalanılmasındaki en büyük değişiklik, geleneksel fosil kaynaklı merkezi güç santrali yapısının yerine herkesin ihtiyacı olan enerjiyi üretebildiği dağıtık yapıyı getirmesidir. Merkezi yerine dağıtık yapının yerleşmesindeki en önemli faktörler, soruda belirtilen enerji kullanımının lokasyonu, nüfus dağılımı ve demografik yapı gibi etkenlerdir. Yerel yönetimlerin uygulamaları kendi öz tüketimini karşılamaya yönelik olup lokasyon seçimi binaların kendi enerjisini karşılama prensibine göre yapılmaktadır. Yine farklı bir kurum tarafından, yapılan yatırımlarla projelerin yavaş işlediğine dair çıkarımların yapılabileceği anlaşılmaktadır. Ekonomideki belirsizliklerin ve destek oranlarının hedeflerle uyumunu noktasında ilerleyen süreçlerde daha kesin verilerin ortaya konulabileceğinin üzerinde de durulmaktadır.

Buna istinaden doğrulayıcı alıntılar aşağıdadır:

G2: *"Yenilenebilir enerji kaynaklarının faydalanılmasındaki en büyük değişiklik, geleneksel fosil kaynaklı merkezi güç santrali yapısının yerine herkesin ihtiyacı olan enerjiyi üretebildiği dağıtık yapıyı getirmesidir. Merkezi yerine dağıtık yapının yerleşmesindeki en önemli faktörler soruda belirtilen enerji kullanımının lokasyonu, nüfus dağılımı ve demografik yapı gibi etkenlerdir." "..... uygulamaları kendi öz tüketimini karşılamaya yönelik olup lokasyon seçimi binaların kendi enerjisini karşılama prensibine göre yapılmaktadır."*

G4: *"Önceki sorularda aslında üzerinden geçmekle birlikte bu konuda sosyal açıdan dikkate alınacak en önemli unsur istihdam. Yenilenebilir enerji alanı hem gelişen ve gelecekte çok daha gelişme potansiyeline sahip bir alan olarak güçlü bir istihdam yaratma hacmine sahip. Ancak bu noktada öngörüler ve muhtemel riskler konusunda her alanda olduğu gibi kesin konuşmak güç. Günümüzde tanık olduğumuz COVID-19 süreci de aslında buna bir örnek. Şu an için nasıl ki etkileri sonuçları hakkında her geçen gün yeni bir gelişme ve tedavi yöntemi üzerinde duruluyorsa, bu alanda bu açıdan benzerlik gösteriyor. Süreç ilerledikçe ve geliştikçe buna bağlı etkiler ve sonuçlardan bahsedebiliriz."*

Soru: İzmir için yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımlarda kurumunuzun karşılaştığı tehditler ve fırsatlar, kurumunuzun karşılaşılan durumlar söz konusu olduğunda güçlü ve zayıf yanları nelerdir?

Kurumlardan alınan cevaplar doğrultusunda anlaşılmaktadır ki yenilenebilir yatırımlarda karşılaşılan en büyük zorluk ve tehdit, mevzuatın karmaşıklığı ve sürekli değişmekte olmasıdır. Fırsat olarak, İzmir'in yenilenebilir enerji potansiyelinin yüksekliği ve ilgili kurumların yönetiminin yenilenebilir enerjiye karşı olumlu bakış açısı gösterilmektedir. Geçmiş dönemde tamamlanan projelerde edinilen tecrübeler yasal izin süreçlerinde karşılaşılan sorunların çözümünde bazı kurumlar açısından en güçlü yönler olarak açıklanmaktadır. Farklı bir kurum ise kendini en güçlü kurum olarak değerlendirmektedir. Bu noktada güncel çalışmalara yakınlık, güncel ve yakın zamanda yayınlanacak olan çalışmaları kapsamında kurum güçlü bir yapılanma ile sürece hazır olduğunu vurgulamaktadır.

Aşağıda ulaşılan sonuçları doğrulayan alıntılar yer almaktadır:

G2: *"Yenilenebilir yatırımlarda karşılaşılan en büyük zorluk ve tehdit mevzuatın karmaşıklığı ve sürekli değişiyor olmasıdır. Fırsat olarak kentin yenilenebilir enerji potansiyelinin yüksekliği ve ..... yönetiminin yenilenebilir enerjiye karşı olumlu bakış açısıdır. Geçmiş dönemde tamamlanan projelerde edinilen tecrübemiz yasal izin süreçlerinde karşılaşılan sorunların çözümünde kurumumuzun en güçlü yanı olarak söylenebilir."*

G4: *"Aslında bu açıdan .....'nın en güçlü kurumlardan biri olduğunu söylemek mümkün. Hem güncel çalışmalara olan yakınlığı, hem halihazırda devam eden ve yakın zamanda da yayınlamak üzere olduğumuz çalışmalar hem de süreci yakından takip eden ve izleyen çalışma sistemi ile güçlü bir yapılanma içinde olduğumuzu söyleyebiliriz."*

Soru: Kurumunuz açısından İzmir'de yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımları için süreç nasıl ilerlemektedir?

Kurumlar, bünyeleri ve faaliyet alanları gereği bu soru için farklı yanıtlar vermişlerdir. Yerel yönetimler, öz kaynaklar ile yatırım yapıldığını açıklamıştır. Dernek boyutunda faaliyet gösteren kurumlar ise yatırımcı kimliklerinin olmadığını vurgulamakla birlikte iş birlikleri oluşturmadan sorumlu olduklarını ifade etmiştir. Finansman çeşitlendirilmesi için ulusal ve uluslararası işbirliği platformlarının oluşturulması için araştırmalar yapıldığı da alınan genel bir cevap niteliğindedir.

Aşağıda yapılan doğrudan alıntılarla bu yorumların teyit edilmesine çalışılmıştır:

G1: *"..... yatırımcı pozisyonu bulunmamaktadır fakat paydaşlarımız ile olan görüşmeler doğrultusunda*

projelerin hayata geçirilebilmesi için yerel kamu kurumları ile iş birliği yapılması gerekmektedir. İzmir-Balçova bu iş birliğinin güzel bir örneğidir.”

G2: “Öz kaynaklar ile yatırım yapılmaktadır. Finansman çeşitlendirilmesi için ulusal ve uluslararası işbirliği platformlarının oluşturulması için araştırmalar yapılmaktadır.”

Soru: İzmir için yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımların gerçekleşmesi önündeki en büyük sorunu ne olarak görüyorsunuz? Bu sorunun çözümünde hangi önerileri getirebilirsiniz?

Bu soru için alınan cevaplar ise, kaynaklara göre farklılaşmaktadır. O dönem için pandemi ile birlikte ekonomik şartların ağırlaşması nedeniyle finansman bulunması sorunu bir kurum tarafından öne sürülmüştür. Yenilenebilir yatırımlar için Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından sağlanan destekler gibi diğer kentlerde uygulanan hibe/kredi desteklerinin İzmir için de kullanılabilir hale getirilmesi finansman desteği bulma konusunda önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmesi yine alınan cevaplar arasındadır. Jeotermal kaynak için ise en büyük problemin kaynaklarının ağırlıklı şehir içinde bulunması ve bu yapılaşmanın neden olduğu kısıtlılıktan doğduğu öne sürülmektedir. Farklı bir kurum tarafından da yenilenebilir enerji uygulamaları ve yatırımların gerçekleşmesi önündeki en büyük engelin, konu ile ilgili farkındalık düzeyinin yetersiz olması olduğu, yatırım maliyetinin de yüksek olmasının yatırımı engelleyen önemli konulardan biri olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda konunun bilinirliğinin artırılması, kullanımın yaygınlaştırılması amacıyla çalışmaların yürütülmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında konu ile ilgili yerli teknolojilerin geliştirilmesi çerçevesinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yürütülmesi son derece önemli olduğunun altı çizilmektedir.

Görüşmelerden yapılan alıntılarla yukarıdaki bilgilere dayanak oluşturulmuştur.

G1: “İzmir deki JES yatırımları açısından en büyük sorun kaynakların ağırlıklı şehir içinde bulunması ve yapılaşmadır. Şehir içindeki arazi maliyetlerinin yüksek oluşu da yatırımcıyı yatırımdan uzaklaştırmaktadır. Bahse konu arazi maliyetleri neredeyse sondaj maliyetlerinden daha pahalıdır.”

G2: “Özellikle pandemi ile birlikte ekonomik şartların ağırlaşması nedeniyle finansman bulunması sorunu oluşturmaktadır. Yenilenebilir yatırımlar için Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından sağlanan destekler gibi diğer kentlerde uygulanan

hibe/kredi 168 desteklerinin İzmir için de kullanılabilir hale getirilmesi finansman desteği bulma konusunda önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.”

Yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verilen sorulara verilen yanıtlar, genel itibarıyla yukarıda analiz edilmiştir. Ancak bir de genel bir değerlendirme yaparak, görüşmelerden elde edilen izlenimlere de yer veren bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Aşağıda bu değerlendirme kısmı yer almaktadır.

5. DEĞERLENDİRME

Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda enerji ve yenilenebilir enerji konusunda Türkiye'nin ve çalışma açısında önemli bir şehir olan İzmir'in en büyük sorunlarından birisinin bu alana dair bilinç ve farkındalık eksikliği olduğu görülmüştür. Böyle bir sorunun varlığı, birçok kurum tarafından ifade edilmiştir. Fakat COVID-19 sürecinde birçok konuda olduğu gibi yenilenebilir enerjiye ilişkin gelişmeler de çok ağır ilerlemiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda bu sürece dair yaşanan hantallık ve düşük performansın nedenleri arasında maliyet, mevzuat yapısındaki sorunlar ve bürokratik işleyiş gibi unsurlar öne çıkan örnekler olarak gösterilmektedir.

Zamanla etkileri ve sonuçları daha iyi analiz edilen ve gelişen bir çizgide olunması ise yenilenebilir enerji alanında karmaşık sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu karmaşık sonuçların ise kurumların farkındalık seviyesi ve kurum kültürleri ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Çalışma sırasında ulaşılan verilere dair eksiklikler bu noktada dikkat çekmektedir. Çalışma için gerekli olan verilere, kıyaslamalı ve düzenli şekilde yerli kaynak ve yayınlar arasında ulaşılamamıştır. Ulaşılan verilere dair kaynakların ve yayınların da güncel olmadığı gözlemlenmiştir. Burada getirilebilecek önerilerden biri, etkili bir bilinç oluşturma süresince tüm kurumların bu konuda ürettikleri verileri raporlaştırarak kamuoyuyla paylaşmalarıdır.

Kurumlarla yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlardan biri de kurumlar arası koordinasyon noktasındaki zayıflıktır. Kurumlardan bazıları temiz enerji, sürdürülebilir kalkınma ve yenilenebilir kaynaklar gibi benzer çalışma alanlarına sahip olsalar da farklılık gösteren alanlar için ayrı örgütlenmeler oluşturdukları ve bu örgütlenmeleri ise başarılı şekilde yönettikleri görülmektedir. Fakat bazı kurumların ise böyle bir farklılaşmaya gitmediği görülmektedir. Bu durumda ise koordinasyonun sağlanması gerekliliği çalışmada tespit edilmiştir.

Görüşmeler sonrasında kurumlara dair gözlemlenebilen önemli noktalardan biri de engel ya da fırsat olarak yapılan değerlendirme farklılıklarıdır. Görüşmelerden alınan yanıtlara yönelik çıkarılan sonuçlardan hareketle, destek

sağlama bakımından taraf ya da taraflar için efektif yatırımlar ve fırsatlar sunan mekanizmalar varken, son yıllarda Dolar bazından TL bazına geçilmesiyle bu mekanizmaların olumsuz bir etkiye büründüğü ifade edilmektedir. Diğer yandan birçok başarılı örnek de bulunmaktadır ancak sürecin sürdürülebilirliği için de, hem kurumlar hem de halk düzeyinde yeterli bilinç ve farkındalık, kurumlar arası koordinasyon, açık, şeffaf ve erişilebilir faaliyet planları, kurumlar düzeyinde yapılan yayınların güncelliği gibi üzerinde durulması gereken birçok faktörün de varlığı gözlemlenmektedir.

Çalışmanın önemsendiği kavramlar içerisinde yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda ise, kurumlarla yapılan görüşmeler sonrasında her kurumun farklı bir bilinç ve farkındalık seviyesine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada yapılan çoğu yayın ve çalışmanın, uluslararası kurum ve kuruluşların düzenlediği programlar düzeyinde yayına almış oldukları çalışmalarda görülmektedir. Fakat amaçların, kurumlar bazında hedeflenen düzeyde içselleştirilmediği ve pratik uygulamalarla desteklenmediğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca üst düzey bilinçlendirme veya farkındalık oluşturmaya yönelik çalışmalar yapıldığını da söylemek mümkün görünmemektedir. Tek bir kurum hariç diğer kurumlarla yapılan görüşmelerde alınan cevaplar; SKA bünyesinde koordineli çalışmaların yapılmasının hedeflendiği yönündedir. Bu konuda hakkında çalışmalar yapıldığı ve stratejilerin geliştirildiğine dair söylemler de yeterli değildir.

Görüşme yapılan kurumlar arasından alınan cevaplar ile öne çıkan ortak noktalar, yenilenebilir enerji çalışmaları mevcut ve gelecek analizi, kurumların yapısı ve işleyişi, mevzuat hakkındaki görüşler ve teşvik destek sistemleri, son olarak ise sosyal boyut ve sosyal kabul boyutuna dönük çalışmalar şeklindedir. İlk olarak yenilenebilir enerji çalışmaları alanında kurumlar İzmir ilinin yüksek potansiyelde bir yapıda olduğunu ve birçok örnek çalışmanın da aktif olduğu verilerini ortaya koymuştur. Kurumların yapısı ve işleyişine bakıldığında ise özellikle kurumlardan istenen GZFT analizi, kurumların bu alana dair yapılarını ve gelecek hedeflerini ortaya koymaktadır. Bu noktada kurumların uzun dönemli stratejiler geliştirdiği ve bunların planlanması noktasında çalışmalar yaptıkları anlaşılmaktadır. Her kurum, kendi yapısı bünyesinde ve sağlanabilen koordinasyon kapsamında kurumlar arası düzeyde yenilenebilir enerji alanı ve sistemlerine dönük eğitim, bilinçlendirme ve bilgilendirme boyutunda profesyonel ve kamusal düzeyde çalışmalar yapmaktadır. Mevzuat ve teşvik destek sistemleri hakkında ise ekipman üretimine dair adımların atılması, ek teşvikler sunulması, yatırımın yapıldığı bölgede fark gözetmeksizin beşinci

bölge teşviklerinden yararlanılması, özellikle rüzgar enerjisi ekipmanlarının üretiminde nasele (gövde), jeneratör, türbin ve kanat üretiminde bu teşviklerden yararlandırılması İzmir açısından etkili adımlar olarak dile getirilmiştir. Ancak bir yandan da kurumlar, yeni teşvik sistemlerinin de kurgulanmasına dair bir ihtiyacın bulunduğunu dile getirmiştir.

Sosyal boyuta dair yenilenebilir enerji kapsamında kurumların kavramı; nüfus, lojistik, lokasyon gibi etkenler yanında bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri olarak tanımladıkları görülmüştür. Bu noktada ise kurumlardan alınan yanıtlar, çalışmamızın çıkış noktasını doğrular nitelikte olmuştur. Birçok kurum, yenilenebilir enerji yatırımları gerçekleştirilirken bulunan coğrafya, iklim koşulları, nüfus gibi etkenlerin göz önüne alınıp alınmadığı ile ilgili ellerinde net bir bilgi olmadıklarını ifade etmiştir. Yenilenebilir enerji çalışmalarının rüzgârgülleri açısından gürültü kirliliği, gölge oluşumu gibi etkilerin gözlemlerinin yapıldığı ancak yeni ve gelişen bir süreç olması bakımından net şeyler söylemenin güç olduğu öne sürülmüştür. Sosyal boyuta dair bir etken olan istihdam açısından da nitelikli personel istihdamı, lojistik destek, ilgili personelin sisteme dâhil edilmesi gibi sosyal boyuta dair çekincelerin olduğu kurumlar tarafından dile getirilmiştir. Ancak sonuç itibarıyla, sosyal boyuta dönük olarak özel, kapsamlı ve planlı bir stratejik yaklaşım veya çalışmanın olmadığını ve konuyla ilgili net verilerin bulunmadığı kurumlardan alınan cevaplarla ortaya koyulmaktadır. Yapılan çalışmalar ve yatırımlar sonrasında kurulum süreci ve sonrası toplumsal maliyet olarak ifade edilen etmenler (kirlilik, doğal akışı bozma vb) hakkında da çalışmaların yapılmadığı ve net verilerin olmadığı verilen cevaplardan ulaşılabilmektedir.

6. SONUÇ

Sosyal boyut ve sosyal kabul boyutu kavramlarının birbirleri yerine sıkça kullanıldığı görülmektedir. Çalışma öncelikle bu iki kavram arasındaki farkı ele almış ve iki kavram arasındaki sınırları net bir şekilde çizmeyi hedeflemiştir. Çünkü yenilenebilir enerji kavramı, literatürde sık çalışılan bir konu olmamasına rağmen sosyal boyut kapsamında çalışmaların yeterli düzeyde bulunmadığı görülmektedir. Sosyal boyut kavramı, özellikle gelecekte yaşanabilecek enerji ihtiyacını karşılama hedeflenen bir alanda; sürdürülebilirliğin uygulanması noktasında güncel yatırım paradigmaları içerisinde hesaba katılması gereken bir süreç değişimini ortaya koymaktadır.

Yenilenebilir enerji hakkında yatırım ve çalışmalar hayata geçirilirken, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için sosyal boyutta da yatırımların yapılması ve bu durum hakkında da analizlerin ortaya konulması önem arz etmektedir.. Fakat sürdürülebilir kalkınmanın hayata

geçirilmesi için sosyal boyutun da somut bir saç ayağı olarak hesaba katılması ve bu yönde plan, proje ve stratejilerin geliştirilmesi ihtiyacı kendini göstermektedir. Çalışma tam da bu noktada pratik süreci analiz etmek, Türkiye ve somut olarak İzmir ilinde değerlendirmeler yapabilmek, cevap aradığı sosyal boyuta dair mevcut sorunlara çözüm sunabilmek için yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine başvurmuştur. Mülakat sonrasında alınan cevapların deşifre edilmesiyle ortaya çıkan sonuç, çalışma hipotezini doğrulamıştır.

Çalışmanın ana lokasyonu olan İzmir, sadece yenilenebilir enerji alanında sahip olduğu potansiyeli ile değil, yapılan yatırım ve çalışmalarla da bu sürecin aktif yönetildiği bir konumda yer almaktadır. Başta merkezi yönetim olmak üzere yerel yönetimler, üniversiteler, dernek ve kuruluşlar, STK'lar ve işletmeler yenilenebilir enerji dalında faaliyetlerini büyütmek ve geliştirmek adına çalışmalarını sürdürmektedirler. Ancak hem teorik çerçevenin çizilmesi noktasında yapılan araştırma ve yazım süreci, hem de mülakat sürecinde ulaşılan veriler sonucunda çalışmamız, yenilenebilir enerji alanında ortak sorunların bulgularına ulaşmıştır.

Var olan sorunlardan ilki kurumlar arasında koordinasyon yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Mülakata katılan katılımcıların da belirttiği üzere, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı yenilenebilir enerji alanında ayrı bir birim yer almamaktadır. YEGM (Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü)'nin kapatılması sonucunda EİGM(Enerji İşleri Genel Müdürlüğü)'ne devredilen görev, yetki ve sorumluluklar farklı açılardan eksiklik ve karışıklık meydana getirmiştir. Bu durum, görüşmeler sırasında hemen hemen tüm kurumlar tarafından dile getirilmiştir.

Farklı bir sorun ise teşvik, finansman ve maliyetler açısından karşımıza çıkmaktadır. Dolar kuru ve maliyetler hesaba katıldığında eleştiriler tarafımızdan haklı görülmektedir. Finansman boyutunda zorluklar yaşandığı kurumlar tarafından ifade edilmekle birlikte, İzmir için arazi maliyetlerinin yüksekliği de ayrı bir sorun olarak dile getirilmektedir. Ayrıca mevzuat yapısı ve bürokratik hantallık olarak nitelendirilen durumlar ise yasal rasyonel alandaki sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun aşılabilmesi için ise mevzuatın sadeleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Çalışma açısından en önemli nokta ise istihdam, demografik yapı ve toplumsal diğer tüm alanları da içine alan sosyal boyuta dair analizleri içermektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda kurumların sosyal boyuta dair en çok özdeşleştirdiği kavram istihdamdır. Yenilenebilir enerji alanında nitelikli personelin ihtiyaç duyulan düzeyde olmaması, personelin temin edilmesi ve bu istihdamın

istenilen düzeyde karşılanamaması kurumlar açısından vurgulanan konulardan biri olmuştur. Ayrıca sosyal sorumluluk, erişilebilirlik ve çevre bilincine dair konuların da sosyal boyut içerisinde değerlendirildiği ortaya koyulmuştur. Fakat yine literatür taramasında ulaşılan sonuçlar itibariyle, kurumlarla yapılan görüşmelerle de alınan cevaplarla, sosyal boyuta dair değişkenlerin; yenilenebilir enerji yatırımları gerçekleştirilirken coğrafya, iklim şartları, nüfus gibi etkenlerin hesaba katılıp katılmadığı hakkında somut ve net bilgilerin verilmesinin pek olanaklı olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmamızın bu noktada merkezine aldığı problemi de tanımlamış olmaktadır.

Bu noktada ulaşılan sonuç itibariyle çalışmanın, saptanan sorunlara yönelik geliştirdiği öneriler bulunmaktadır. İlk olarak sosyal boyut açısından, güncel ve zamanla daha da önem kazanan bir kavram olan yenilenebilir enerji alanında; bilinçlendirme faaliyetlerinin daha geniş bir alana yayılması hedeflenmelidir. Üniversiteler ve yerel yönetimler bünyesinde düzenli olarak aylık veya yıllık bilgilendirme ve bilinçlendirme toplantılarının kamuya açık yapılması, bunların YouTube gibi online platformlardan da fiziki katılım yapamayan vatandaşlara sunulmasına dönük çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, meslek uzmanlarının ve bu sektörde kendini geliştirmek isteyen ilgi odaklarının network kurması amacıyla iş birlikleri, yerel fuar, kongre ve sempozyumlara öncelik verilebilir. Kurumsal iş yükünün ve yoğunluğun sebep olduğu hantallığın önüne geçmek için yetkilendirilmiş bir birim altında bağımsız araştırmacılar proje bazlı istihdam edilebilir. Bu noktada kamuya açık yıllık raporların güncelliğini büyük oranda sağlamış ve sonraki araştırmacılar için ise veriye ulaşmak daha kolay bir şekilde sunulmuş olacaktır. Sahada çalışan ekiplerin ve bu alanda çalışan araştırmacıların bir araya geleceği oturumlarla sosyal boyuta dönük standartların, dünyada ve ülkemizde belirlenmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akella, A.K., Saini, R.P., Sharma, M.P. (2009). Social, economical and environmental impacts of renewable energy systems. *Renewable Energy* 34, 34 (2), 390–396.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5 (2), 368-388.
- Chilán, J.C.H., Torres, S.G.P., Machuca, B.I.F., Cordova, A.J.T., Pérez, C.A.M., Gámez, M.R. (2018). Social Impact of Renewable Energy Sources in the Province of Loja: Ecuador. *International Journal of Physical Sciences and Engineering*. 2 (1), 13-25. e-ISSN : 2550-6943, p-ISSN : 2550-6951.

- Çepik, B. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Politikaları. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, F., Tolay, E., (2022). Agility and Agile Organizations From Employees' Perspectives: A Qualitative Research in the Context of the SAAS Business Model,. International Journal of Management. 18 (4), 1128-1149.
- Ekşi, A., Kantarlı, İ.C., Yalçın, F.A., Kirazlı, G. (2019). Enerji Yatırımlarında Sosyal Kabulü Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. Strategic Public Management Journal. 5 (10), 63-77.
- Ekşi, A., Özer, Y.E. (2015). Çevre ile İlgili Kamusal Kararlarda Sosyal Kabulü Etkileyen Durumların Değerlendirilmesi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (1), 107-116.
- Eren, Z., Budak, D.B. (2012). Kırsal Alanda Yaşayan Bireylerin Rüzgar Enerjisi Santralleri Hakkındaki Düşünceleri: Hatay İli Örneği. Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi. 28(1): 91-100.
- IEA (2020). Sustainable Recovery. World Energy Outlook Special Report in collaboration with the International Monetary Fund. 27.01.2021 tarihinde <https://webstore.iea.org/download/direct/3008> adresinden alındı.
- IEA (2020). World Energy Model Documentation. 2020 Version. 27.01.2021 tarihinde https://iea.blob.core.windows.net/assets/55b96d4d-e9f0-46a1-9965-590ef37c1ff6/WEM_Documentation_WEO2020.pdf adresinden alındı.
- Khrubich, A., Kacem, R. H., Dakhlaoui, A. (2021). Causality nexus of renewable energy consumption and social development: Evidence from high-income countries. Renewable Energy. 169, (May2021), 14-22.
- Kumar, M. (2020). Social, Economic, and Environmental Impacts of Renewable Energy Resources. Submitted: July 23rd 2019Reviewed: September 3rd 2019Published: January 21st 2020. DOI: 10.5772/intechopen.89494. Wind Solar Hybrid Renewable Energy System. ISBN: 978-1-78984-591-4. Print ISBN: 978-1- 78984-590-7. eBook (PDF) ISBN: 978-1-83880-372-8. Copyright year: 2020
- Peker, Z. (2013). Yenilenebilir Enerji Gelişimlerinin Sosyal Boyutu. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15(4), 663-691. ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911.
- Palabıyık, H., Yavaş, H., Aydın, M. (2010). Türkiye' de Nükleer Santral Kurulabilir mi? Çatışmadan Uzlaşmaya Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK). Karınca Yayınları. Kızılay-Ankara.
- Özer, Y.E. (2016). Türkiye'nin Yenilenebilir ve Temiz Enerji Konusunda ABD, Çin ve Avrupa Birliği ile Karşılaştırmalı Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 9(1) 137-155.
- Özer, Y.E. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları Ansiklopedisi, (Editörler: Yakup Özkaya - Veysel Erat - Kıvanç Demirci - Aytaç Duran), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tekgül, E. (2020). Müzik Etkinliklerinin Kaynaştırma Öğrencilerinin Sosyal Kabul Düzeylerine Etkisi. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Wüstenhagen, R., Wolsink, M., Bürer, M.J. (2007). Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. Energy Policy 35 (2007) 2683– 2691. 23.03.2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/227997801_Social_Acceptance_of_Renewable_Energy_Innovation_An_Introduction_to_the_Concept/link/59e1ea910f7e9b97f7be7437f/download adresinden alındı.

© 2019 & 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

Today, energy has gained a political and economic outlook. When the economic growth and development of countries increase their energy demand will increase at the same time. The interdependence and relations between countries on issues such as technology, financing, and resources, as well as the limited and exhaustible nature of energy resources, have made the energy issue more important. With the emergence of global problems arising from these relations, international agreements, policies, and regulations prepared on energy, the concept has become an interdisciplinary issue. The main cause of these problems, which manifest in phenomena such as climate change, overpopulation, hunger, and global warming, is energy and its use. The most important reasons that make the concept of energy as a problem are the relation with the environment and the possibility of resource depletion. For the same reason, renewable energy sources also come to the fore. Although renewable energy sources offer alternatives to existing energy generation systems in different aspects, they are evaluated with hesitation due to the high costs involved in installation and operation optimization. In parallel with this, current research aims to minimize these hesitations by evaluating the positive and negative characteristics of the resource and quality balances in renewable energy facilities which were established. Entering the 21st century, renewable energy sources, of which importance has increased and costs have decreased compared to the past, and technology has strengthened, and renewable energy sources are listed as solar, wind, geothermal energy, biomass energy, hydropower, and hydraulic energy. Support from international programmes and increased investment opportunities have led to an increasing trend in renewable energy markets over the last decade. The reasons behind this increase are the sharp decline in the cost of electricity generated by renewable energy sources, low carbon emissions, rapid construction processes, and financial they are cheap alternatives. In addition to these, there are other reasons such as increasing global energy consumption, the limited lifespan of fossil resources, countries' political efforts to reduce their dependence on fossil resources, energy security, climate change, and other environmental impacts. Due to its importance, the concept is one of the main objectives of the Sustainable Development Goals. For this reason, separate targets are set for this area due to the goals planned to be reached on a global scale, and studies are carried out to realize these goals. The fact that sustainability is a concept at the centre of all social, environmental, and economic components increases the importance of renewable energy. The fact that planning, legal and physical works in the economic and political dimension are at a more advanced stage compared with the social dimension constitutes the main detail that the study deals with. At this point, the social dimension extends to wide areas such as demographic structure, population, employment, new living spaces, health, and income opportunities. To make holistic and accurate studies sustainably, it is understood that qualitative and strategic studies should be developed in these areas. Turkey, and Izmir in particular, has a high potential in terms of renewable energy resources, and economic, technological, and physical studies and investments for using these resources are developing day by day. However, while realizing renewable energy investments and studies, investments, and studies should also be carried out in the social dimension to ensure sustainable development. In this study, the social dimensions of renewable energy investments and practices are examined and evaluations are made in Izmir province. At this point, the study consists of five chapters on renewable energy. In the first section, renewable energy is discussed conceptually. In the second section, renewable energy investments are evaluated within the scope of Sustainable Development Goals. The third section examines the social dimension and social acceptance dimensions that constitute the main lines of the study. Clear definitions of these concepts and the similarities and differences between them are revealed in this section. Brief information on the social dimension of renewable energy is explained in this section. In the fourth section, the data obtained from the field research to analyze the social dimension of renewable energy investments and practices in Izmir province are evaluated. In the last section, the methodology is explained. The limitations, the main questions of the study, and general evaluations specific to Izmir province are clarified. The study was prepared through literature research and a semi-structured interview technique. At the end of the study, it is concluded that the level of awareness and corporate culture of institutions regarding renewable energy was not at the targeted level, there was a lack of coordination between institutions, there was a need to simplify the legislative mechanism for renewable energy, the Sustainable Development Goals were not sufficiently internalized by institutions, and the concept of the social dimension, which is the main subject of the study, was not included in any discourse or strategic plan, and there were no clear data about the subject.

COVID-19 impact into the Spanish cultural & entertainment industry: Assessment of public and private management in digital economy*

İspanyol kültür ve eğlence endüstrisine COVID-19 etkisi: Dijital ekonomide kamu ve özel yönetimin değerlendirilmesi

Antonio SÁNCHEZ-BAYÓN¹, Roberto ARPI²

Abstract

This research evaluates the impact of the Covid-19 lockdown on the Spanish cultural and entertainment industry in a context of digital economy, with the facilitation of cultural consumption and social wellbeing during the confinements. Thus, after discussing some issues related to digital economy and wellbeing economics, there is an empirical analysis based on data collected by means of a questionnaire. It is found that the consumption of culture has increased during the quarantine mainly as a means of entertainment for dealing with boredom, anxiety and stress. Audiovisual products were consumed by almost all individuals, especially in the form of movies and series. Regarding music, we find that singers or groups that performed live concerts and interacted with their fans via social networks were better positioned. Reading was also a relevant activity during the quarantine, with people preferring the paper format rather than the digital one. It is noteworthy that the most consumed cultural products from Spanish productions. In this way, the Covid-19 crisis did not necessarily generate a crisis for the cultural industry and, in fact, provided relevant opportunities for the growth and consolidation of this sector to the extent that the actors rapidly adapted to the digital transformation. Also, this digitalization of cultural organizations it helps to keep the social wellbeing with entertainment against the lonely and stressful situations.

Keywords: Cultural & entertainment industry, Covid-19, digital economy, wellbeing economics, new political economy

Öz

Bu araştırma, karantina sırasında kültürel tüketimin ve sosyal refahın kolaylaştırılmasıyla birlikte, dijital ekonomi bağlamında, Covid-19 karantinasının İspanyol kültür ve eğlence endüstrisi üzerindeki etkisini değerlendiriyor. Böylece dijital ekonomi ve refah ekonomisiyle ilgili bazı konular tartışıldıktan sonra anket aracılığıyla toplanan verilere dayalı ampirik bir analiz yapılıyor. Karantina döneminde ağırlıklı olarak can sıkıntısı, kaygı ve stresle başa çıkmak için eğlence aracı olarak kültür tüketiminin arttığı tespit edildi. Görsel-işitsel ürünler özellikle film ve dizi hemen hemen tüm bireyler tarafından tüketilmiştir. Müzik konusunda, canlı konserler veren ve hayranlarıyla sosyal ağlar aracılığıyla etkileşime giren şarkıcıların veya grupların daha iyi konumlandığını görüyoruz. İnsanların dijital format yerine kağıt formatını tercih etmesiyle birlikte okumak da karantina sırasında önemli bir etkinlikti. En çok tüketilen kültürel ürünlerin İspanyol yapımlarından olması dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Covid-19 krizinin kültür sektörü için mutlak bir kriz yaratmadığı, aktörlerin dijital dönüşüme hızla uyum sağlaması ölçüsünde bu sektörün büyümesi ve güçlenmesi için uygun fırsatlar sağladığı görülmüştür. Ayrıca kültürel organizasyonların dijitalleşmesi, yalnızlık ve stresli durumlara karşı sosyal refahın eğlence ile korunmasına yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür ve eğlence endüstrisi, Covid-19, dijital ekonomi, refah ekonomisi, yeni politik ekonomi

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

¹ Antonio SÁNCHEZ-BAYÓN

ORCID: 0000-0003-4855-8356

Assoc. Prof. Applied Economics at Universidad Rey Juan Carlos, Spain & PhdC in Economics & Business at Univ. Málaga. antonio.sbayon@urjc.es
Doç. Dr., Uygulamalı Ekonomi, Rey Juan Carlos Üniversitesi, İspanya ve Ekonomi ve İşletme Doktorası. Malaga. antonio.bayon@urjc.es

² Roberto ARPI

ORCID: 0000-0002-0585-2064

Prof. Economics at Universidad Nacional del Altiplano, Perú. rarpi@unap.edu.pe
Prof. Dr., Altiplano Ulusal Üniversitesi İktisat Bölümü, Puno, Peru. rarpi@unap.edu.pe

Geliş Tarihi/Received : 18.06.2023

Kabul Tarihi/Accepted : 31.12.2023

Çevrimiçi Yayın/Published : 31.12.2023

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Sánchez-Bayón, A., Arpi, R. (2023). COVID-19 impact into the Spanish cultural & entertainment industry: Assessment of public and private management in digital economy. *Izmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 122-134. DOI:10.47899/ijss.1316391

1. INTRODUCTION

The COVID-19 health crisis has also been an economic crisis (also, a syndemic crisis, Sánchez-Bayón & Sastre, 2022), especially in countries such as Spain, where quarantine was decreed for almost a hundred days (Bagus *et al.*, 2022; Huerta de Soto *et al.*, 2021). The government cancelled and postponed various social, political, religious, and cultural events by suspending or restricting in-person operations of firms, schools, colleges, institutes, churches, etc. According to the economic international institutions, under the COVID-19 crisis, there was a lost of World GDP beyond the 10%, mainly, in the service sector (International Monetary Fund, 2020). Within this sector, the cultural industry constitutes a relevant component. In addition, cultural industry is particularly linked to the digital transformation in the service sector (Rha & Lee, 2022). This poses the following question: Does the negative impact of the COVID-19 crisis on the service sector necessarily mean that the cultural industry is in crisis? To answer this question, we review the theoretical framework of the digital economy and the development of the cultural industry, offering a balance of the consumption of culture and entertainment in the Spanish case.

The relationship between culture and entertainment has become stronger during the pandemic since, under the conditions of confinement, the individuals intensively used digital means for consuming cultural products (movies, series, music, etc.) in order to deal with boredom, anxiety or stress in a context of increasing presence of streaming platforms and social networks. This is natural since human beings are creatures of customs, habits, and instincts who are affected continuously and constitutively by their social context (Urbina & Ruiz-Villaverde, 2019). In turn, it is relevant to consider the dynamics of “democratization of culture” (Lasch, 1975; Sundara, 2002) that has been facilitated by the development and dissemination of information and communication technologies, so that the access to culture is just a clic away from most of people. In this way, the consumption of cultural products is no longer an exclusive privilege of the “leisure class” (Veblen, 1899), but rather it is available for the general population.

Given this, the main objective of this research is to analyze the consumption of culture as a means of entertainment during the quarantine decreed in Spain due to the pandemic caused by the coronavirus (COVID-19). The study is focused on the type of consumption and cultural products that have been used as a means of distraction during the confinement of the population that began on March 15, 2020.

This general objective originates a series of specific objectives which will guide our research. The specific objectives are the following:

- i. To find out whether culture has been consumed as a means of entertainment during the COVID-19 quarantine in Spain.
- ii. To analyze what type of cultural products were consumed during the confinement.
- iii. To define the tools, platforms and formats used to consume culture during the quarantine.
- iv. To assess whether the consumption of culture during confinement has been a means of entertainment for Spanish people.
- v. To know what type of works and artists have been the most consumed during the quarantine.

The remainder of this paper is organized as follows. In section 2, we present the theoretical framework discussing issues associated with digital economy, wellbeing economics and cultural industries. In section 3, we analyze digital culture and entertainment during the COVID-19 pandemic. Section 4 presents the material and methods used in our research. Section 5 shows the results about the impact of the lockdown in the Spanish cultural industry along with our analyses and discussions. Section 6 concludes.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

The digital economy is not only the economic use of the Internet tools (i.e., web, email, PayPal), it corresponds to a new paradigm of principles, processes and institutions, even with other purposes (Sánchez-Bayón, 2020). It is not so much about the mere generation of income, but about the sense of it and the level of life satisfaction and wellbeing that it provides (Rojas, 2014; Caravaggio, 2016; Sánchez-Bayón *et al.*, 2021). Therefore, to better understand the digital economy, it is necessary to compare the transition from welfare state economy (Pigou, 1920) to wellbeing economics (United Nations, 2012; OECD, 2019). This comparison is shown in Table 1.

The premise that explains everything is change: we saw a world in constant and accelerated transformations, given the transition between epochs (Díaz-Soto *et al.*, 2014). The crises of an outdated rigid world (dominated by the nation-state and the replicating bureaucratic management) thus take place, giving way to the emergence of a flexible world, tending towards the global village in a context of governance of international institutions and transformative organizations. As a framework for this transformation, we are currently in a stage of “post-globalization” (Valero *et al.*, 2018), i.e., a time of global convergence, initiated after the

end of globalization (with the 2008 crisis of values) and valid until the year 2030, called Horizon 2030 (H2030), which is seen as an expiration date of the converging transformative programs of international organizations (García-Vaquero et al., 2021).

Table 1. The old and the new paradigm

Old paradigm (welfare state economy)	New paradigm (well-being economics)
Industrial and material economy (mechanistic)	Economy of Knowledge and experiences (quantum)
Male (hierarchical, competitive)	Feminine (holocratic, communicative)
Tangible and scarce (factory/office, goods)	Virtual and abundant (mobile, connections, experiences)
Reification (money, overtime, qualification, results in orientation: hygienic measures)	Humanization (welfare, leisure, talent, orientation to people: motivational measures)
Workers: uniforms, Secondary sector, subordination (salaried)	Collaborators: diverse, tertiary and quaternary sector, choice (autonomy)
Close system: rigid and poor (bureaucratic, for a position)	Open system (autopoietic): flexible and abundant (creative and changeable)
Competition (repetition – partition ratio-, business / multinational concentration: rails)	Collaboration (Innovation, co-working: elephants –big companies- and ants –each professional- world)
Macroeconomic study and econometric: main agent Public Sector	Microeconomic study & Cross-cultural Management: new agents (i.e. entrepreneur-consumer)
Simple, one-way relationships (B2C), single-business long-term, and limited FPP (fixed costs)	Complex and multiple relationships (B2C, B2B, P2P, among others.), multi-business short-term, variable FPP (heuristics) Bit (speed & everywhere-commerce, on demand, collaborators talent)
Atom (size and location of offices, warehouse stock, number of employees)	Mind-factoring (qualified service – concept/experiences- and higher value) Delegation/coach management (rules and information sharing)
Manufacturing (value added by the transformation of goods) Control management (correct and monopolize inf.)	Results. for projects and achievements, and decisions for love (to what I do, with whom, m-v-v)
Results for pressure and decisions for fear (dismissal)	

Source: Sánchez-Bayón & Trincado, 2020.

Given this, the H2030 represents a point of no return at the point of technological singularity (with the superiority of artificial intelligence) and human singularity (transhumanist standardization). Those countries and companies that have aligned to this paradigm will be closer to the “knowledge society” and its economy (Meier, 2011). In turn, those who remain outside the convergence process will run the risk of becoming part of a dependent global mass consumer society (Valero et al, 2018). In this framework, changes are not considered as good nor bad, they are only inevitable and we must be aware of them in order to know how to manage them rather than continue in a short-lived and already outdated paradigm, such as the welfare state and its apparent security (i.e., indefinite full-time work in a company). In the early days of globalization, the world was described as VUCA (acronym for volatile, uncertain, complex and ambiguous, as established in the 1990s by the U.S. Army and popularized by Harvard University). Then, with the crises of the 2000s (from the .com to the aforementioned stock market crisis), we began to speak of a fragile world (considered so because it is risky, liquid, corrosive, etc.) in which institutions expire and not crystallize (Díaz-Soto et al., 2014). Thus, in post-globalization, thanks to learning and knowledge technologies, we are invited to think in terms of “antifragile” (Taleb, 2012) and, finally, “agile” (Dupont, 2019). Then, if everything has changed, the game and its rules must also change.

Thus, following Trincado and Sánchez-Bayón (2021), the current board (i.e., the gig phase and its manifestations) can be structured as follows:

- i. Sharing and circular economy: Based on social networks, recycling, and shared goods and services (i.e., AirBnB, Uber).
- ii. Autonomous economy: Based on big-data, internet of things, artificial intelligence, virtual reality, and articulated through 5G, block-chain, smart-contracts and decentralized autonomous organization (i.e., investment funds in autonomous car fleet, fintech).
- iii. Orange Economy: Based on talent and creativity applied to experience and entertainment (i.e., gastronomy, tourism, videogames, festivals).

Given this, the gig phase of the digital economy is one of its first stages and includes manifestations such as circular economy, autonomous economy and orange economy. This is related to tours or artistic gigs (i.e., professionals that offers their services for a performance and, if liked, repeat). Something similar works the gig economy: a professional must be on social networks and platforms, awaiting the call for his performance, which is valued and on that depends

whether he continues to provide that service in his area, even in other places (Zwick and Bradshaw, 2018). In this context, we consider the pros and cons of the gig economy phase:

- a) Pros: It allows ordinary people from all over the world to start businesses and participate in markets without intermediaries and respecting the environment by sharing, recycling and renting, thus curbing programmed obsolescence and electronic waste. One is his own boss, managing his time and income; everyone knows his talent and puts it at the service of others; there is not so much bureaucracy and management, but rather, the risk becomes an opportunity and experience, which is also shared with others, generating a collaborative intelligence, adding even more value to the work done.
- b) Cons: In a virtual context, offices and camaraderie disappear, making unionization and the defense of labor rights more difficult. Since hardly any taxes or contributions are paid, there is almost no labor protection in terms of paid vacations, unemployment or sickness benefits, pensions, etc.

All this has been possible due to the 4th industrial revolution and digital transition with the Internet, programming, social networks, apps, etc. It is also the period of the emergence of smart-contracts in the form of codes in the cloud, whose parties are artificial intelligences, operating from stock exchange to chauffeurless driving. In this way, we not only move to the gig phase of digital economy, but also outline the new stage of capitalism, fostered by happiness management and other manifestations such as the economy of genuine personal wellbeing.

It also offers an outline of culture the cultural industries, which have been considered for this study. Many definitions of the term “culture” have been formulated from different perspectives and eras. According to Kroeber and Kluckhohn (1952), culture consists of patterns of behavior acquired and transmitted by means of symbols and constitutes the singularizing heritage of human groups, including their embodiment in objects. The essential core of culture is traditional (i.e., historically generated and selected) ideas and, especially, the values attached to them. In the past, culture was a differentiating element of the classes that existed in society. Cultural offerings were designed for a specific social class that accepted and consumed them. In this way, as Bourdieu (1979) has shown, culture was used to differentiate the existing social classes. In addition, it must be considered that, as Zallo (1988) states, “culture goes

beyond the ideologies themselves to be the consequence, in a given mode of production, of the social processes of cultural action and production” (p. 24). From this perspective, we can see how culture evolves with cultural production. This cultural production has also evolved over time, which led to the creation of the cultural industry.

The term “culture industry” was coined and disseminated by Adorno and Horkheimer (1947) in their critique of the emergence of a standardized culture that focused more on mercantile reasons and criteria than on aesthetic factors. They disagreed with the mass production of culture that responded to a generalized demand of society and that encouraged the creation of works with less quality to meet the aforementioned demand. In technological societies, a greater penetration took place and the media were given a fundamental role in the cultural industry. Consequently, as Bustamante (2018) notes, to speak of cultural industries means effectively recognizing that a good part of modern culture –in fact, the one with the greatest economic and social impact– has been industrialized. This situation causes society to be divided into producers and consumers. Culture is produced in series and with a homogenization of products. There are an infinite number of works and products that are difficult to classify due to the great supply that citizens can choose and consume.

In this sense, globalization has also affected culture as it has allowed different industries in different countries to interrelate thanks to digital tools. Claussen (2011) said: “The globalized cultural industry offers us the possibility of knowing what is happening at the other end of the world” (p. 321). The cultural industry has changed. It has become more accessible and is consumed in different ways and forms. The creation of cultural products is carried out at a global level to transfer values to the citizenship that provokes its development and evolution. According to Sánchez Ruíz (2006), “cultural industries are among the main actors that can promote symbolic diversity in the world” (p. 207). This can be connected with “cultural democratization”, which is defined by Bonet (2018) as “the idea of bringing high culture to the widest possible layers of the population” (p. 2). It is intended to make the different existing cultural products accessible to all citizens.

In this context, UNESCO (2010) proposes a less critical definition of cultural industries than that of the Frankfurt School when states that they are “sectors of activity whose main object is the creativity, production or reproduction, promotion, dissemination and marketing of goods, services and activities of cultural, artistic or heritage content” (p. 17). In this case, it includes all persons, companies and institutions that disseminate and generate culture of any

kind so that it reaches all citizens. From this perspective, we can find television, radio, the film industry, the music industry, video games, literature, natural heritage, performing arts, among others. The cultural industry has also caused the valorization of different products. It is possible to find an economic value that is fixed when the product is put on the market and a social value that is more difficult to measure.

3. DIGITAL CULTURE AND ENTERTAINMENT IN THE CORONAVIRUS PANDEMIC

New technologies and the Internet have modified the cultural industries and the consumption habits associated to them. With technological tools, new forms of dissemination have appeared, as well as new products and formats. According to Pou (2003), this cyberculture has changed the cultural offer that “includes new formats of digital edition of music, painting or cinema, and creations for the entertainment of a society with a high ludic component” (p. 28). Just as mass culture generates a change in cultural products and their commercialization, new technologies and the Internet brought about a new change in this paradigm.

This easy accessibility to culture from mobile devices, computers, digital televisions, etc. means an increase in consumption time dedicated to culture. New technologies are a fundamental support for cultural products that become a form of entertainment and digital leisure for the consumer.

The pandemic caused by the coronavirus meant that consumers of culture could not do so in person. Therefore, they could not go to theaters, museums, concerts, among others. Therefore, during this quarantine stage, consumption was based on digital platforms and with one main purpose, entertainment. Many artists and promoters adapted to this digital consumption by offering cultural products via streaming and for free in order to entertain citizens and increase the consumption of culture at a social level.

The cultural industry faced one of the greatest challenges by the coronavirus crisis since most countries were forced to quarantine the population to curb the spread of the virus. In the case of Spain, on March 14, 2020, the government decreed a state of alarm, which led to the confinement of citizens. Subsequently, on April 28, a deconfinement plan was announced in phases to eliminate the limitations in the different territories. On May 25, no autonomous community was under total limitation. On June 20, the state of alarm decreed by the Government came to an end.

Throughout this stage face-to-face culture could not be consumed, which led to the positioning of digital platforms as tools for digital consumption and entertainment. This meant an increase in subscribers during this confinement as citizens sought avenues to entertain themselves from their homes. In this way, as Primo (2017) notes, information and communication technologies have changed the realm of culture and entertainment.

Digital technology distributes entertainment in a more comfortable way by eliminating barriers of space and time. Digital leisure advances marking the evolution of the entertainment industry that has created new production and distribution formats that respond to this new relationship with consumers. According to Aced (2018), in this scenario, the consumers cease to have a passive role to actively participate in the market. Users select products (series, movies, etc.), interrelate with producers and artists, and comment in forums and social networks. This is what is known as “prosumer”, a term that comes from the sum of producer and consumer, and defines the new relationship between the public and the cultural and entertainment industries.

4. MATERIALS AND METHODS

Since this research is based on a quantitative perspective, quantifiable and measurable data is collected to find out what type of cultural consumption is carried out with the aim of entertainment during the quarantine of COVID-19 in Spain. In this way, we analyze the consumption balance during confinement by means of a descriptive analysis. With this type of research, it will be possible to quantify and describe the object of study in order to achieve the objectives proposed.

In order to be perform this analysis, the methodology of data collection is a survey by means of a questionnaire. This tool consists of a set of standardized questions, regarding one or more variables to be measured, addressed to a sample of the population to ascertain states of opinion or facts, which is why it is the most appropriate as it will allow us to know the consumption of culture made by the respondents during the COVID-19 lockdown and also to analyze the way in which they have made that consumption.

Once this method of data collection has been selected, the first step will be to define and elaborate the questionnaire that the individuals will complete on-line using a specialized platform that allows them to answer the questions on any computer with an Internet connection without having to install any program. This type of questionnaire is a self-administered questionnaire (Scheaffer et al., 2007), which is completed by the respondent himself, i.e., the respondent

fills in and answers the questions without the need for the researcher to be present at the time of completion.

Because of this, objective questions focused on the object of study are elaborated in order to obtain the necessary information. Our questionnaire is available upon request and consists of 19 questions, which are focus on the consumption of culture during quarantine. The questionnaire is composed of closed questions where the respondent is objectively asked about a specific topic. There are also open questions where the respondent is given the freedom to answer whatever they wish without conditioning them. The questionnaire begins with two control questions, since it is important to know if the person interviewed is or is not part of the sample to be established. The first control question is about age in order to allow us to know whether the respondent is of legal age or not. This is relevant because individuals must be of legal age since they have no restrictions on access to different works, so they can consume any cultural product. The second is about the Spanish city of residence. This question allows us to know in which Autonomous Community the respondent resides. In this way, the universe is made up of individuals resident in Spain and aged 18 years or older. The rest of the questions are based on whether they have consumed culture, what type of culture, how they have done it, among others.

Once the universe has been established, a sample is selected by means of a non-probabilistic strategy through the selection of voluntary participants (via invitation). Therefore, the questionnaire is carried out on-line and published in different social networks to reach the greatest number of people who will voluntarily respond to the survey. This type of sampling will be complemented by "avalanche sampling" (Martín-Crespo & Salamanca, 2007) which consists in asking informants to recommend potential participants, i.e., the respondents who participate in the research can send the questionnaire to individuals who have the appropriate profile to be part of the research sample. These individuals fill out the survey and, in turn, forward the invitation to other individuals. Following this sampling method, 233 surveys have been completed.

Once the quarantine was over, the Government of Spain established several phases of de-escalation to move towards normality. In these phases, different stores were gradually opened; citizens were allowed to go out in the street at certain hours, etc. The survey was conducted from May 25 to 31, with the end of the quarantine and de-escalation phases (without any confinement). In this way, it was possible to analyze the consumption of culture during the quarantine when citizens could not leave their

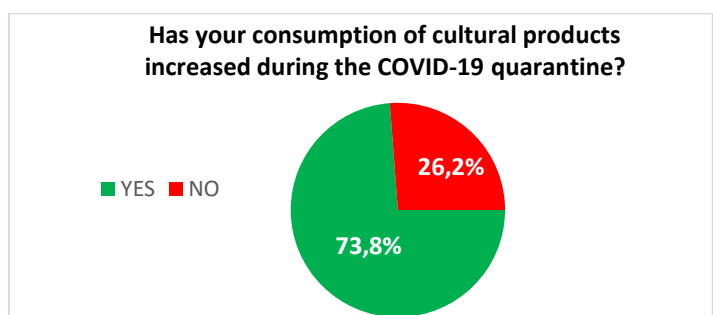
homes due to the COVID-19 health crisis. Before sending the questionnaire, tests were carried out to see if it worked correctly, if the questions were valid, if there was any kind of misunderstanding on the part of the interviewee, etc. To this end, the questionnaire was sent to 10 individuals with the aim of carrying out this test and checking whether the structure, time spent and questions were adequate. Once the viability of the questionnaire had been checked, it was sent and implemented on the dates indicated above with a standardized process, i.e., all individuals received the same questions in the same way.

5. RESULTS AND DISCUSSION

As indicated, this research is composed of 233 surveys carried out on-line by individuals who form part of the fixed universe by fulfilling the established profile. The age range of the sample members is between 19 and 71 years old, 75.75% of the participants are between 23 and 43 years old, where most of the responses are concentrated.

One of the objectives of this research is to know the consumption of culture as entertainment in Spain, so all communities or regions of the country should be represented in order not to bias the information. After collecting the data, it has been possible to verify that the sample is dispersed throughout the national territory, which makes it possible to obtain consumption data from all the regions of the country.

Virtually all the individuals in the sample stated that they had consumed culture as entertainment during the quarantine decreed in Spain due to the COVID-19 health crisis. This cultural consumption was a means of entertainment and distraction during the quarantine, which helped them to cope better and eliminate stress and boredom. In addition, as can be seen in Figure 1, 73.8% affirm that they have increased their consumption of culture during quarantine as a means of entertainment. Before the health crisis, the respondents already consumed culture, but most of them have increased their consumption considerably during this stage.

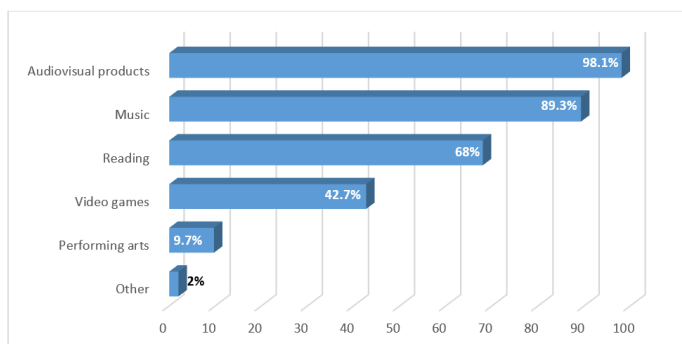

Figure 1. Increase in consumption of cultural products in Spain during quarantine

The cultural offer available to consumers is varied as they

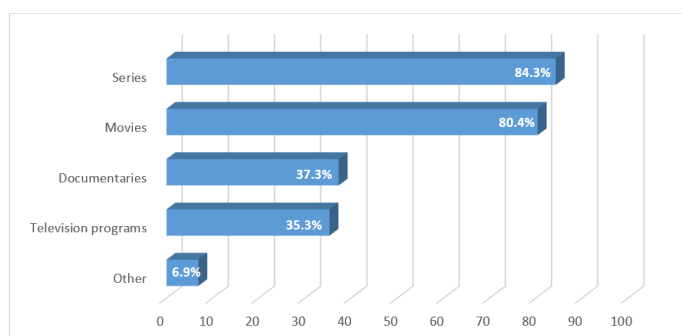

can consume different types of cultural products. Among the entire offer, respondents have mainly consumed four types of formats as shown in Figure 2. As observed, 98.1% of the individuals surveyed stated that they consumed audiovisual products during the quarantine produced by the COVID-19 health crisis. This type of products refers to movies, series, among others. On the other hand, 89.3% stated that they consumed music during that stage. In addition, 68% of the sample stated that they used reading as entertainment during confinement. A little further behind are games, either board games or video games, since 42.7% of the people surveyed used this form of entertainment. Behind these four products is the consumption of performing arts such as theater or dance (9.7%). Finally, 2% of those interviewed stated the use of other products such as virtual museums, painting, among others.

Figure 2. Types of cultural products consumed in Spain during the quarantine

Regarding audiovisual products, we analyze with the responses obtained which type they have used most frequently.

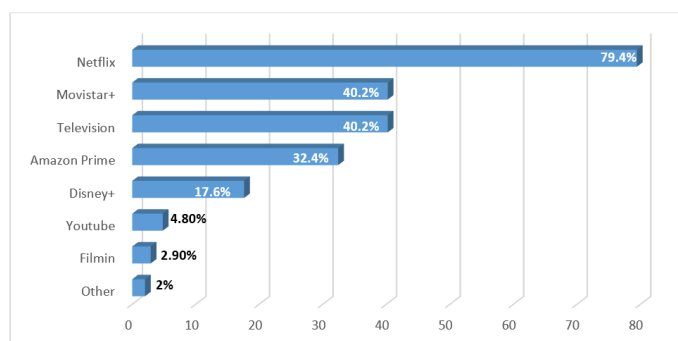

Figure 3. Types of audiovisual products consumed in Spain during the quarantine

As shown in Figure 3, 84.3% of the people interviewed stated that they have consumed series as a means of entertainment during the quarantine. In addition, 80.4% also stated that movies were one of the audiovisual products they consumed. Below these uses are documentaries which have been watched by 37.3% of the interviewees, while 35.3% affirm that they have watched

television programs within the audiovisual offer in order to be entertained. Below all these are tutorials on YouTube, tutorials on social networks, showcooking, among other products, which have been viewed by 6.9% of the individuals in the sample.

Once the audiovisual products consumed had been analyzed, respondents were asked about the way in which this viewing took place, i.e., what type of platforms or tools were used to view these audiovisual works. As shown in Figure 4, the Netflix platform has been the most used since 79.4% of individuals state that they have used it as a means of entertainment. On the other hand, 40.2% used the Movistar+ platform to watch series and movies while 40.2% have also used conventional television to watch movies and entertainment programs. Below these options is Amazon Prime which has been used by 32.4% of respondents, while 17.6% have also used the Disney+ platform. To a lesser extent we can find other tools such as Youtube which has been used by 4.8% of the respondent for watching series and movies, followed by the Filmin platform which has been used by 2.9%. Finally, 2% of respondents have used other platforms such as Orange TV, A3 Player, among others.

Figure 4: Platforms used to watch audiovisual products in Spain during the quarantine

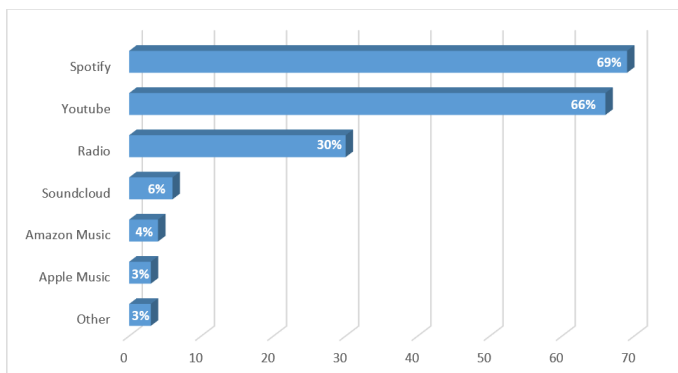
Among all the audiovisual products consumed by the interviewees, there is a wide variety of movie titles, series and television programs. The extensive existing offer in this field produces a high variety of works that have been consumed during the quarantine. Among the series, considering the respondents who use this type of product, the most watched series is *La Casa de Papel*, a Spanish production, with 25.4% of respondents having seen it. Behind are other Spanish series such as *Vis a Vis*, which has been consumed by 17.6%, or *Valeria*, with 11.7%. Having this same percentage (11.7%) is the German series *Unorthodox* followed by the American series *Ozark*, which has been viewed by 7.8% of those surveyed. Below these percentages are other products consumed to a lesser extent such as *Arde Madrid*, *Fariña*, *The Good Doctor*, *El Embarcadero*, *Vikingos*, among others.

In terms of movies, the Spanish comedy *Te Quiero, Imbécil*

with 23.5% and the U.S. romantic drama *Historia de un Matrimonio*, with the same percentage, stand out, considering all those interviewed who said they watched movies. Behind these two films, we can highlight *Harry Potter* with 17.6%, as well as the Japanese film *Parasitos*, the American film *Origen* and the Spanish film *Legado en los Huesos* with 11.7% each. As in the case of series, since they have such a wide range of offerings, other titles, such as *Maids and Ladies*, *Jurassic Park*, *Inglourious Basterds*, or *E.T.*, among others, are below them, with a lower percentage of viewers.

On the other hand, as previously mentioned, 35.3% of those interviewed consumed television programs for entertainment. The most watched programs during the quarantine period were *Masterchef 8* (gastronomic contest), *OT2020* (musical talent contest), *Supervivientes 2020* (survival reality show), *El Hormiguero* (talk show) and, to a lesser extent, *Me Resbala* (comedy program). All these audiovisual products are produced in Spain by different production companies and distributed by different Spanish television networks. As an exception, *Supervivientes 2020* has a part of the production made in Honduras, as the contestants are there, but with a Spanish production company and team that travels there.

Music is another of the cultural products that have been consumed during the quarantine with 89.3% of respondents having made use of it. There are different streaming platforms or other tools to listen to music that were used during the confinement produced by the COVID-19 crisis.

Figure 5. Platforms used to consume music in Spain during the quarantine

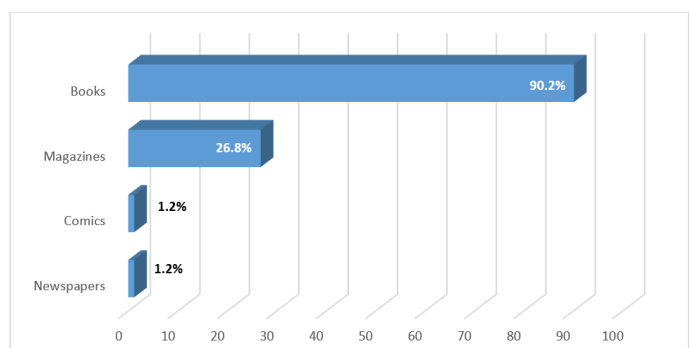
In Figure 5 we can observe that 69% of the people who have consumed music have done so through Spotify, a Swedish multiplatform application for music streaming. Behind it is the Youtube platform, which has been used to listen to music by 66%. Traditional radio, with its programs and music channels, has also been used during the quarantine by 30% of the people who listened to music as a means of entertainment. On the other hand, Soundcloud

(streaming music distribution platform) was also used by 6% of individuals, as well as Amazon Music with 4% of individuals and Apple Music with 3%. To a lesser extent and percentage are other platforms such as Tidal, Ivoox, or Twitch.

Another option for listening to music are live concerts via streaming platforms or social networks. In this case, 46.6% of people who have listened to music have stated that they consumed live concerts during the quarantine. Of this group of people, 68.7% listened to concerts via the social network Instagram while 29.1% made this consumption of live culture via the YouTube platform. The remaining 2% selected Movistar+ for this purpose.

As regards audiovisual products, in the case of music the variety of groups and artists is quite high and consumers have listened to different singers. Among all those who have listened to music in confinement, 9.2% have selected Rozalén as their entertainment. Below is the Spanish group Amaral who have been listened to by 7.8%. Next is Pablo López with 5.2% and Pablo Alborán with 3.9%. All these artists are Spanish, with respect to the international ones we find Dua Lipa who has been chosen by 3.9% of the respondents or the groups The Weekend or Coldplay with 5.2% of the interviewed individuals. The rest of the artists and groups are below these percentages, we could highlight artists such as Lady Gaga, Travis Scott, JBalvin, Beret, Marea, Morat or Estopa, among others.

Another of the cultural products consumed as entertainment in the stage investigated is reading, according to 68% of the individuals surveyed. Taking these people into account, and as shown in Figure 6, we find that 90.2% of them read books, while 26.8% also read magazines as a means of distraction. Below, 1.2% of these respondents have also used comics and newspapers as reading during this stage. In this context, the newspaper industry faces an important challenge since most consumers refuse to pay for online content and, as O'Brien (2022) has shown, this mentality is particularly associated with a reluctance to pay for online news.

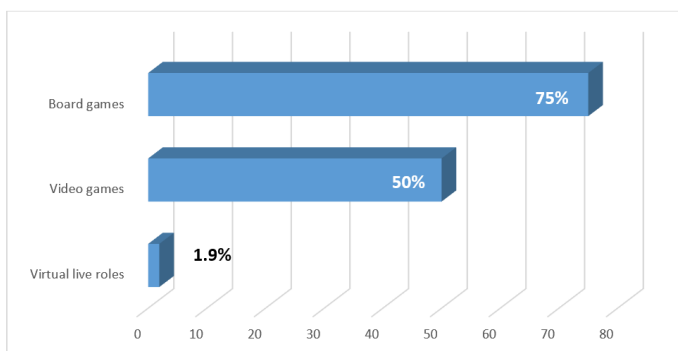

Figure 6. Types of reading products consumed in Spain during the quarantine

In turn, when consuming reading for entertainment, 58.5% of these individuals have done this in paper format while 14.6% have done so in digital format. On the other hand, 26.8% have used both digital and paper formats for reading. Divided into these two formats, it can be affirmed that 85.4% of the individuals who have read during confinement have done so on paper at some point while 41.5% have used digital tools on some occasion to carry out this reading.

As has happened with other cultural products analyzed, the literary offer is very high, so that the interviewees have consumed works of different types. It is worth noting that 8.5% of those interviewed who have read at this stage have selected the book *La Reina Roja*, by Juan Gómez-Jurado, while 7.1% have read *La Sospecha de Sofía*, by Paloma Sánchez-Garnica. Below this percentage are several works among which we can highlight some works such as *Patria*, *Todo Esto te Daré*, *La Red Púrpura*, *El Día que se Perdió la Cordura* or *Falcón*, among other literary works. As for those interviewed who have consumed magazines, 33.3% have read the *Hola* magazine, followed by *Pronto* with 22.2% of the individuals in the sample. Below these media are the magazines *Elle*, *Glamour*, *Vogue* or *Telva*, each of which was selected by 11.1%.

In addition to all these cultural products consumed, 42.7% of those interviewed consumed games as a means of entertainment. As can be seen in Figure 7, 75% of the respondents have used board games during the quarantine. On the other hand, 50% have stated that the consumption of video games has been their avenue for distraction. Below this, 1.9% has stated that they played live roles virtually.

Figure 7. Types of games consumed in Spain during the quarantine

The most used board game during the quarantine period was Parcheesi, which was used by 17.9% of the people interviewed. Below are the cards that have been selected by 10.2% to play Poker, Brisca, among others. In addition, 7.6% of respondents have used Bingo as a means of distraction while Monopoly was used by 5.1%. Below these percentages are other games such as Cluedo, Catan,

Taboo or Checkers. With respect to video games, The Sims was the most consumed, with 15.3% of people saying that they had played it. Behind this product are others with lower percentages, since the variety of video games used is very high, as is the case with other cultural products. By way of example, respondents have used League of Legends, Zelda, Age of Empires, Final Fantasy or FIFA 20.

As for the performing arts, 10.6% of all the individuals in the sample consumed them during the quarantine. Of these individuals, 72.7% have watched Cirque Du Soleil shows via the Youtube platform, while 27.2% have watched opera, on the same platform, as a means of entertainment.

As a usual rule, the consumption of cultural products during quarantine has been done exclusively, that is, the only activity was to perform that consumption. However, 64.1% of those surveyed stated that at some point they combined this consumption with some other activity. In this way, 57.5% of the individuals have been cooking while listening to music or watching a series. On the other hand, 50% have combined these cultural products with cleaning activities, while 36.3% have practiced sports with this type of cultural consumption.

According to the *Survey of Habits and Cultural Practices in Spain 2018-2019* published by the Spanish Ministry of Culture and Sport (Ministerio de Cultura y Deporte, 2019), before the pandemic the most frequent cultural activities among Spanish people are listening to music (87.2%), going to the cinema (65.8%) and reading (57.8%). This consumption of culture is closely followed by visiting monuments or sites (50.8%) and attending museums and exhibitions (46.7%). In addition, 46.8% of Spanish people attended live shows such as theater or concerts.

Given this, since the consumption of movies, series and music has increased during the confinement compared to the stage before the pandemic, it can be said that the most consumed cultural products are still the same but to a greater extent. However, the rest of the cultural habits that stand out in the statistics of the Ministry of Culture and Sports, such as attendance to concerts, theater, museums, among others, have been cancelled due to the fact that citizens could not go in person to consume culture. This has led to the consumption of culture as a form of entertainment, as stated by those surveyed, and digital and streaming platforms have been the most widely used tools for this consumption. Before the pandemic, 13.5% of the Spanish people watched a music concert online, but this rate has risen significantly during the confinement. According to the *Survey of Habits and Cultural Practices in Spain 2018-2019*, 52.2% of the population had subscriptions to digital platforms for music and audiovisual products

(Ministerio de Cultura y Deporte, 2019), while in the results of this research, 79.4% claimed to use the Netflix platform, which was the most used. In consequence, it can be affirmed that this type of subscriptions has notably increased in the confinement.

In turn, one of the cultural products that have had a greater increase in consumption in the quarantine has been video games. According to the *Survey of Cultural Habits and Practices in Spain 2018-2019*, 13.8% of the population used video games once a month, while in the quarantine the use has been higher than 50% of respondents. This is consistent with the results of Barr and Copeland-Stewart (2022), who also find a substantial increase in the use of video games during the quarantine and associate this with positive impacts on the wellbeing of video games users in terms of cognitive stimulation, opportunities to socialize and reduction of anxiety.

Moreover, the cultural industry, and mainly the music industry, has carried out actions to offer free products such as concerts, shows, etc. In addition, some of the most consumed artists have published a song dedicated to the quarantine, as is the case of *Aves Enjauladas* by Rozalén, which causes that, due to the situation, this type of more active artists was more consumed. In this way, artists or audiovisual products such as series that published new seasons or themes dedicated to confinement were comparatively more listened to and more watched. Artists increases their active role to get closer to people and make them see that they are with them at all times and that they can be a means of entertainment in adverse situations.

Artists who were in full promotion of their new albums and who had concerts set for the dates of the confinement were also heard, as is the case of the group Amaral who performed a live concert via Instagram on March 21, the day they had scheduled one of their main concerts at the Wizik Center in Madrid with their new album Salto al Color. In this way, event marketing has positioned as an important means of promotion, not only for individual performers but also for events like sports tournaments (Mao, 2022). In the case of series and movies, during the quarantine new seasons of successful series such as *La Casa de Papel* or *Vis a Vis* were published, thus generating a greater interest on the part of the public who have at their disposal new premiere products for their entertainment during that stage and this has been reflected in the results of this research.

Then, it is clear that the consumption of the different cultural products has been done mainly through streaming platforms and cyber-entertainment has been the most used form due to its easy accessibility during the lockdown

period. In this context, Netflix had the advantage of being the first-mover as the largest global video streaming platform and during the quarantine had an increase of users somewhat higher than in previous periods (Lozic, 2021). However, this advantage has been attenuated because of the emergence and growth of several competitors in the market of streaming platforms such as Movistar+, Amazon Prime and Disney+.

6. CONCLUSIONS

The COVID-19 pandemic has had several social impacts, becoming in a syndemic crisis, specially in countries with coercitive and centralized measures and policies (like the Spanish cases, studied here). That impact included the cultural and entertainment industry and the social wellbeing. For this analysis, it is convenient the New Political Economy approach, which attends to the efficiency of optimal decisions according to comparisons and the development of social phenomena and institutions. Thus, after collecting and analyzing the data obtained, we find that during the quarantine decreed in Spain due to the pandemic citizens have consumed cultural products on different platforms and formats (with better results in private management than in public management). As a general rule, this consumption of culture has increased during confinement. Prior to this stage, there was also a consumption of culture of different works and products, but it increased notoriously during the quarantine. This is explained by the fact that virtually all of the people interviewed consider that cultural products have served them as a distraction while in confinement. In this way, the consumption of culture functioned as a means of entertainment. This consumption was generally carried out as an exclusive activity. However, a percentage of the population engaged in other activities while consuming this culture, such as cooking or cleaning (as a way for wellbeing).

Among all the existing cultural products, there are four that have been consumed more than the rest: audiovisual products, music, reading and games. Audiovisual products were consumed by almost all individuals. Within this category, series were the most watched, followed by movies and, to a lesser extent, television programs and documentaries. Spanish audiovisual production has been the most consumed in series with works such as *La Casa de Papel* and *Vis a Vis* being the most watched during the quarantine. In this way, the Spanish audiovisual sector has positioned as one of the most consumed as entertainment at this stage. The same happens with the television products consumed, since most of them are of Spanish production in the form of contests and talk shows.

Music is the second most consumed cultural product during

the quarantine, being used by 89.3% of the people surveyed. In this case, none of the artists and groups stand out as the most popular. However, it can be affirmed that the artists most chosen as a means of entertainment are national, such as Rozalén or Amaral, followed by other international artists such as Dua Lipa or the group The Weekend. Since people could not go to consume culture in person, singers or groups that performed live concerts and interacted with their fans via social networks were better positioned with respect to the consumption of their works.

Reading is another of the products that have been used as a means of entertainment, being consumed by 68% of the people interviewed. Within this category, books were the products consumed followed by magazines. As usual, the works consumed are very varied, but *La Reina Roja*, *La Sospecha de Sofía*, *Patria* or *Todo Eso Te Daré* could be highlighted, so literary works by Spanish authors have been more consumed. As for magazines, *Hola* and *Pronto* are the most read.

Games have been other products used as a means of distraction by almost half of the interviewees. Within this category, board games have been used more than video games. The most used board game was Parcheesi, while *The Sims* was the most popular video game during the lockdown period.

Among the streaming platforms for audiovisual products, Netflix, Movistar+ and Amazon Prime are the most used, while Spotify or Youtube are the most used for listening to music. Social networks have also been used to watch live concerts or plays. In consequence, it can be concluded that new technologies and the Internet have been the basic tools for the consumption of culture during the quarantine. However, in the field of reading this statement cannot be applied since consumers have used more the paper format than the digital one.

We are therefore in a position to answer the initial question: Does the COVID-19 crisis necessarily mean that the cultural industry is in crisis? As our analyses show, despite the loss of more than 10% of the service sector's GDP, the orange economy and its cultural industry are in good health, having grown (because they helped to the social wellbeing with entertainment and stress control). With the COVID-19 crisis, most consumers have gone digital, so it is urgent that workers, companies and entrepreneurs in the service sector do the same (although many of them have already done so, fulfilling a dual function by generating income and keeping the population entertained).

In the digitalization-work relationship, the possible

destruction of employment and the risk of digital unemployment will be compensated with the adaptation of the existing jobs and the appearance of new ones (especially in the orange economy and its cultural industry). For each type of job that becomes obsolete and disappears, three new type of jobs are generated, namely, the designers of the technology, the manufacturers, and the technical supervisors. Certainly, to facilitate this transition, it is necessary to pay attention to the readjustment effect. It means that unskilled and easily replicated workers will be replaced by capital goods, being freed and urging a digital training of technological specialization to discover their talents and apply them in the digital economy. In this way, workers will be able to become talented collaborators in higher phases further away from the mere production level and in accordance with wellbeing economics, thus providing added value and in exchange receiving better salaries and working conditions.

ACKNOWLEDGMENTS

Research supported by GESCE-Universidad Rey Juan Carlos (URJC), GID-TICTAC CCEESS-URJC & CIELO ESIC-Marketing & Business School.

DISCLOSURE STATEMENT

No potential conflict of interest was reported by the authors.

REFERENCES

- Aced, C. (2018). *Relaciones Públicas 2.0*. Barcelona: Editorial UOC.
- Adorno, T., & Horkheimer, M. (1947). *Dialektik der Aufklärung*. Amsterdam: Verlag.
- Bagus, P., Peña, J., & Sánchez-Bayón, A. (2022). Capitalism, COVID-19 and lockdowns. *Business Ethics, the Environment & Responsibility*, 31(SI), 1–11. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041376>
- Barr, A., & Copeland-Stewart, A. (2022). Playing video games during the COVID-19 pandemic and effects on player's well-being. *Games and Culture*, 17(1), 122-139.
- Bonet, L., & Chávez, M. (2018). Tendencias, retos y tensiones globales de la gestión cultural y su formación. *Córima*, 3(4), 1-12.
- Bourdieu, P. (1979). *La Distinction*. Paris: Minuit.
- Bustamante, E. (2018). Las industrias culturales y creativas. *Periférica Internacional*, (18), 88-117.
- Caravaggio, L. (2016). Economía y felicidad. *Estudios Económicos*, 67, 97-118.

- Claussen, D (2011). *Industria cultural, ayer y hoy. Constelaciones*, 3, 315-321
- Díaz-Soto, D., Manzanero, D., & Toilliez, B. (2014). *Philosophical Challenges of Plurality in a Global World*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Dupont, L. (2019). Agile innovation. *Journal of Innovation Economics & Management*, 28, 1-5.
- García, D.; & Sánchez-Bayón, A. (2021). Consumo cultural y entretenimiento en la cuarentena de COVID-19 en España. *Visual Review*, 8(2), 131-149. <https://doi.org/10.37467/gka-revvisual.v8.2805>.
- García, S., & Sánchez-Bayón, A. (2022). Management models in socio-cultural transformative organizations. *Visual Review*, 9(2), 223-244. <https://doi.org/10.37467/gkarevvisual.v9.2806>
- García-Vaquero, M., Sánchez-Bayón, A., & Lominchar, J. (2021). European green deal and recovery plan: green jobs, skills and wellbeing economics in Spain. *Energies*, 14(14), 4145. <https://doi.org/10.3390/en14144145>
- Huerta de Soto, J., Sánchez-Bayón, A., & Bagus, P. (2021). Principles of monetary and financial sustainability and wellbeing in a post-COVID-19 world. *Sustainability*, 13(9), 4655 (1-11). <https://doi.org/10.3390/su13094655>
- International Monetary Fund (2020). *World Economic Outlook: The Great Lockdown*. Washington D.C.: IMF.
- Kroeber, C., & Kluckhohn, L. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge: Peabody Museum Press.
- Lasch, C. (1975). The democratization of culture: A reappraisal. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 7(6), 14-23.
- Lozic, J. (2021). Financial analysis of Netflix platform at the time of Covid-19 pandemic. In: K. Hammes, H. Volarevic, & O. Kaurova (Eds). *Economic and Social Development* (pp. 78-86). University of Warsaw.
- Mao, E. (2022). The effectiveness of event marketing in an attention economy: Findings from Twitch live-stream esports tournament events. *Journal of Media Economics*, 34(3), 194-211.
- Martín-Crespo, C., & Salamanca, A. (2007). El muestreo en la investigación cualitativa. *Nure Investigación*, 27, 1-4.
- Meier, A. (2012). Knowledge society. In: *eDemocracy & eGovernment* (pp. 191-204). Berlin: Springer.
- Ministerio de Cultura y Deporte (2019). *Encuesta de Hábitos y Prácticas Culturales en España 2018-2019*. Madrid: MCD.
- O'Brien, D. (2022). Free lunch for all? A path analysis on free mentality, paying intent and media budget for digital journalism. *Journal of Media Economics*, 34(1), 29-61.
- OECD (2019). *The Economy of Well-being: Creating Opportunities for People's Well-being and Economic Growth*. Paris: OECD.
- Pigou, A. C. (1920). *The Economics of Welfare*. London: Macmillan.
- Pou, M. (2003). La crítica y los nuevos productos culturales electrónicos. *Estudios Sobre El Mensaje Periodístico*, 9, 27-32.
- Primo, W. (2017). Ocio productivo, entretenimiento e industria cultural. *Management Review*, 2(2), 1-19.
- Rha, J. S., & Lee, H. H. (2022). Research trends in digital transformation in the service sector: A review based on network text analysis. *Service Business*, 16, 77-98.
- Rojas, M. (2014). *El Estudio Científico de la Felicidad*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Sánchez Ruíz, E. (2006). Industrias culturales, diversidad y pluralismo en América Latina. *Cuadernos de Información y Comunicación*, 11, 207-221.
- Sánchez-Bayón, A. (2020) Renewal of business & economic thought after the globalization: Talentism & Happiness Economics. *Bajo Palabra*, 24, 293-318. <https://doi.org/10.15366/bp.2020.24.015>
- Sánchez-Bayón, A., & Sastre, F.J. (2022). Covid Syndemic Management According to the New Political Economy: Spanish Case and its Efficiency and Legitimacy Analysis. *Academy of Strategic Management Journal*, 21(S5), 1-18
- Sánchez-Bayón A, & Trincado, E. (2020) Business and labour culture changes in digital paradigm. *Cogito*, 12(3), 225-243
- Sánchez-Bayón, A., & Trincado, E. (2021). Rise and fall of human research and the improvement of talent development in digital economy. *Studies in Business and Economics*, 16(3), 200-214.
- Sánchez-Bayón, A., García, M., & Lominchar, J. (2021). Wellbeing economics: Beyond the labour compliance and challenge for business culture. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24(1S), 1-13

- Scheaffer, R., Mendenhall, W., & Lyman, R. (2007). *Elementos de Muestreo*. Madrid: Paraninfo.
- Sundara, M. T. (2002). Moral rights in the digital age: New possibilities for the democratization of culture. *International Review of Law, Computers & Technology*, 16(2), 187-197.
- Taleb, N. (2012). *Antifragile*. New York: Random House.
- UNESCO (2010). *Políticas Para la Creatividad*. Paris: UNESCO.
- United Nations (2012). *Defining a New Economic Paradigm: The Report of the High-Level Meeting on Wellbeing and Happiness*. New York: ONU.
- Urbina, D., & Ruiz-Villaverde, A. (2019). Critical review of homo economicus from five approaches. *American Journal of Economics and Sociology*, 78(1), 63-93.
- Valero, J., & Sánchez-Bayón, A. (2018). *Balance de la Globalización y Teoría Social de la Posglobalización*. Madrid: Dykinson.
- Veblen, T. (1899). *Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. New York: Macmillan.
- Zallo, R. (1988). *Economía de la Cultura*. Madrid: Akal.
- Zwick, D., & Bradshaw, A. (2018). Biopolitical marketing and the commodification of social context. In: M. Tadjewski, M. Higgins, J. Denegri-Knott, & R. Varman (Eds). *The Routledge Companion to Critical Marketing*. London: Routledge.

© 2019 & 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).